

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORYANTALİZM EKSENİNDE MÜSLÜMAN KARDEŞLER VE MURSI
DÖNEMİ

İmran GÜLENC
(2501131530)

TEZ DANIŞMANI
DOÇ.DR. Bekir GÜNAY

İSTANBUL 2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : İMRAN GÜLENC Numarası : 2501131530
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : AVRASYA ARAŞTIRMALARI Danışmanı : DOÇ. DR. BEKİR GÜNAY
Tez Savunma Tarihi : 14.07.2016 Saati : 14:00
Tez Başlığı : 'ORYANTALİZM EKSENİNDE MURSI DÖNEMİ VE İHVAN HAREKETİ'

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR. MESUT HAKKI CAŞIN		KABUL
2- DOÇ. DR. BEKİR GÜNAY		Kabul
3- DOÇ. DR. UĞUR ÖZCAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR. FATİH ÖZBAY		
2- YRD. DOÇ.DR. SELAHATTİN ÇİTÇİ		

ÖZ
ORYANTALİZM EKSENİNDE MÜSLÜMAN KARDEŞLER VE MURSI
DÖNEMİ

İmran GÜLENC

Bu çalışmada Mısır'da *Müslüman Kardeşler* ve Arap Baharı ile birlikte başlayan *Mursi dönemi* oryantalizm perspektifinden ele alınmıştır. Müslüman Kardeşler, uzun bir dönem Oryantalizm'in baş aktörü olarak kabul edilen İngiltere Krallığı'nın etkisinde kalan Mısır'da, Batı'ya karşı Mısır'ın kendi iç dinamiklerinden çıkardığı bir tepki olarak 1928 yılında kurulmuştur. Siyasal İslam'ın en önemli oyuncularından kabul edilen Müslüman Kardeşler, fikri olarak karşı olduğu Batı tipi bir sistem içerisinde İslami bir düzen kurma hedefi ile sosyal ve siyasi alanda uzun yıllar faaliyet göstermektedir. Mısır'ın çalkantılı siyasi hayatında maruz kaldığı sıkıntılar ile birlikte mücadele metodunda değişikliklere giden Müslüman Kardeşler, Arap Baharı ile başlayan protestoların Hüsnü Mübarek yönetimini devirmesi ile birlikte bir anda kendisini Muhammed Mursi'nin liderliğinde Mısır'ın siyasi yönetiminde önemli ölçüde sahibi olmak fırsatını elde etmiştir. Bu dönem yaklaşık bir yıl sürmüş ve Abdulfettah el-Sisi liderliğinde gerçekleştirilen bir askeri darbe ile sona ermiştir. Bu akademik tez çalışması kapsamında Batı'nın Ortadoğu'ya bakış açısını simgeleyen Oryantalizm perspektifinde Müslüman Kardeşler ve Mursi dönemi incelenerek, Batı bakış açısı ile karşılaştırmalı bir analiz yapılmaya gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Müslüman Kardeşler, Oryantalizm, Mursi Dönemi, Arap Baharı*

ABSTRACT
MUSLIM BROTHERHOOD AND MURSI REIGN IN THE CONTEXT OF
ORIENTALISM
İmran GÜLENÇ

This thesis is aimed to examine the Muslim Brotherhood (İhvan-ı Müslimin) and Mursi Reign within the context of orientalism. Muslim Brotherhood, regarded as one of the biggest actors of political İslam, was established as a reaction against the long term British rule in Egypt. With the ultimate objective of establishing an İslam-based regime in a western style system, although having an anti-western view, Muslim Brotherhood has operated in the political and social areas for a long time. In the turbulent political conditions of Egypt, Muslim Brotherhood has changed their methods over time. After the fall of Hosni Mubarak due to the protests during the Arab Spring, Muslim Brotherhood finally found themselves at the helm of Egypt under the leadership of Muhammed Mursi. Their administration lasted approximately one year and ended with the military coup of Sisi, the top general of Egyptian Army. In this thesis, the Muslim Brotherhood and Mursi Reign will be examined and a comparative analysis with the western view will be conducted within the context of orientalism.

Key Words: *Muslim Brotherhood, Orientalism, Mursi Reign, Arab Spring.*

ÖNSÖZ

Medeniyetlerin birbirleri ile ilişkisini açıklamak için üretilen kavramlardan birisi olan Oryantalizm'in zaman içerisinde değişen anlamlarını göz önünde bulundurarak tanımlamak kolay değildir. Bu zorluğun farkında olan Edward Said'e göre Oryantalizm, Avrupa tarafından üretilen basit bir kavram değildir. Oryantalizm, Avrupa'nın birkaç nesil boyunca genel hatları ile belirli bir stratejiye göre oluşturduğu doktrinler ve uygulamalar bütünüdür.

Oryantalizm salt bir akademik çalışmalar bütünü değildir. Batı'nın sömürgecilik vasıtası ile kurduğu iktidarın en önemli dayanak noktalarından birisidir. Oryantalizm vasıtası ile sömürgecilik politikalarının gerçekleştirileceği bir "Hayali Doğu" üretilmiştir. Bu "Hayali Doğu" sadece kavramlar dünyasında kalmamış, sömürgeciliğin fikri arka planını oluşturarak 1798 yılında Fransa tarafından ve 1882 yılında İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesi örneklerinde olduğu gibi eylemlere dönüşmüştür.

İslamiyetin, daha önceleri Hristiyanlığın hakim olduğu coğrafyalara yayılması ve buna karşılık olarak başlatılan Haçlı Seferleri'ne kadar geriye giden bir geçmişe sahip olan Oryantalizm kavramı başlangıçta dinsel zeminde ilerlemiştir. Rönesans ile yükselişe geçen Avrupa'da meydana gelen endüstri devrimi, iki medeniyet arasındaki güç dengelerini Avrupa lehine köklü bir şekilde değiştirmiştir. 18. yüzyıldan itibaren sömürgecilik faaliyetlerinin fikri altyapısına dönüşen Oryantalizm, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, Amerika'nın liderliği devralması ve Avrupa'nın nispeten sahne gerisinde kalması ile farklı bir kisveye bürünmüştür.

18. yüzyılın ortalarından itibaren başta İngiltere ve Fransa tarafından Doğu ülkelerinin fiilen işgal edilmesi, Doğu-Batı arasındaki etkileşimin boyutlarını artırmıştır. Osmanlı Devleti başta olmak üzere Mısır gibi ülkelerde geri kalmışlığı gidermek için çeşitli akımlar ortaya çıkmıştır. Oryantalizm kapsamında ortaya konan eserlerin etkisi ile "geri kalmış" olarak tanımlanan Doğu ülkelerinde *Batılılaşarak* modernleşme eğilimleri başlamıştır. 1881 yılında Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi ve

bölgeye İngiltere askerleri ile bürokratlarının yerleşmesi ile Batı tarzı yaşam felsefesi Mısır'da etkisini artırmıştır. Diğer taraftan ise, gerilemenin sebebini İslami esaslardan uzaklaşma olarak görenler arasında Batılılara karşı bir reaksiyon oluşmuştur. Bu reaksiyonun bir sonucu olarak 1928 yılında Hasan El-Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler Hareketi(İhvan-ı Müslimin), zaman içerisinde büyük dönüşümler geçirmiştir. 1882-1922 yılları arasında 40 yıl boyunca oryantalizmin baş aktörü olan İngiltere'nin işgalinde kalan Mısır'da, kendi iç dinamiklerinin ve Batı ile etkileşiminin bir ürünü olarak ortaya çıkan Müslüman Kardeşler hareketi, kısa süre içerisinde yaklaşık 20 ülkede milyonlarca taraftara ulaşmıştır.

Müslüman Kardeşler siyasal hareketi esasen Ortadoğu'da, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı hegemonyası ile iktidara getirilen monarşik liderlerin yönetimlerine bir tepki olarak doğmuştur. Zaman içerisinde siyasal yapılanmasını ideolojik yapısı şekillendirmiş, ülkenin siyasal yönetimine alternatif olarak halk tabanını yatay ve dikey olarak genişletmiştir.

Birikmiş sosyal/siyasi/dini baskıların sonucunda kısa sürede çok hızlı bir şekilde genişleyen bu hareket, siyasi iktidar ile bir mücadeleye girişmiştir. Müslüman Kardeşler'i, kendi içerisinde tamamen aynı şekilde düşünen bir topluluk olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Gelişimine bağlı olarak farklı ekoller ve fikirleri bünyesine katmıştır. 1950'lerden sonra ise ağırlıklı olarak siyasi bir eksene kaydığı söylenebilir. Günümüze kadar siyasi baskılara maruz kalan Müslüman Kardeşler'in birçok yöneticisi hapse atılmış ve bir kısmı ise işkenceler altında hayatlarını kaybetmiştir.

2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı, kısa süre içerisinde Mısır'ı da etkisi altına almış ve 30 yıllık Hüsnü Mübarek rejiminin devrilmesi ile sonuçlanmıştır. Oluşan yeni konjoktür ise Müslüman Kardeşler Hareketi'nin önünü açmış ve yapılan seçimler sonrasında

Müslüman Kardeşler'in içerisinde Mısır tarihinin ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi çıkmıştır. El-Sisi tarafından yapılan askeri darbe ve başta Muhammed Mursi olmak üzere birçok Müslüman Kardeşler mensubunun tekrar hapsedilmesi ile sonuçlanan süreç hala tamamlanmış değildir.

Bu çalışmada, Ortadoğu'da Arap toplumları içerisinde en önemli siyasal aktörlerin başında gelen ve Mısır'ın geleceğini olumlu/olumsuz etkileyebilecek bir hareket olan Müslüman Kardeşler'in ortaya çıkışı, gelişimi ve Arap Baharı ile birlikte başlayan Mursi dönemi Oryantalizm ekseninde irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Oryantalizm kavramı Mısır ekseninde ele alınmıştır. Oryantalizm'in geçirdiği safhalar ve günümüzdeki anlamına değinildikten sonra, ikinci bölümde Müslüman Kardeşler hareketine değinilmiştir. Bu bölümde Müslüman Kardeşler'in özellikle Batı ile ilişkileri ve Batı'ya karşı geliştirdiği dil irdelenmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise günümüzün oryantalist aktörleri ve anlayışı perspektifinde Arap Baharı ile birlikte Mursi Dönemi ve Müslüman Kardeşler incelenmiştir.

Son olarak bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen başta hocam Doç.Dr. Bekir Günay'a ve çok kıymetli eleştiri/katkıları ile tezin son haline gelmesini sağlayan Prof.Dr. Mesut Hakkı Caşın ile Doç.Dr. Uğur Özcan'a teşekkürü bir borç bilirim.

İmran GÜLENÇ

Kocaeli 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
I. Oryantalizm ve Ortadoğu	1
A. Oryantalizm	1
B. Oryantalizmin Gölgesinde Emperyalizm ve Ortadoğu	13
C. Bir Tepki Hareketi Olarak Siyasal İslam ve İslam Modernizmi	18
II. Müslüman Kardeşler ve Oryantalizm	25
A. Müslüman Kardeşlerin Ortaya Çıkmasına Neden Olan Faktörler	26
B. Müslüman Kardeşlerin Doğuşu ve Gelişimi	29
1. Hasan el-Benna'lı İlk Dönem	29
2. Nasır Döneminde Seyid Kutub ve Radikalleşme	38
3. Enver Sedat Döneminde Müslüman Kardeşler	43
4. Hüsnü Mübarek Dönemi.....	46
C. Oryantalizm Perspektifinde Müslüman Kardeşler	50
III. Arap Baharı ve Müslüman Kardeşler	62
A. Arap Baharı ve Mısır	63
B. Oryantalizm Perspektifi'nde Mursi Dönemi Yönetim Şekli	66
1. Seçim Süreci.....	66
2. Mursi Döneminde İç Politika ve Anayasa Süreci.....	71
3. Mursi Dönemi Mısır Dış Politikası.....	84
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	96

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
AOS	American Oriental Society
AU	African Union
BKZ	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
NATO	North Atlantic Treaty Organization
MERIP	Middle East Research and Information Project
SKYK	Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Birinci Bölüm

Oryantalizm ve Ortadoğu

A. Oryantalizm

Şarkiyatçılık olarak da bilinen Oryantalizm, Batılılar tarafından Doğu'ya ait tüm alanlarda yapılan çalışmaların ortak adlandırılması olarak tanımlanabilir.¹Oryantalizm, Avrupa'nın Doğu fikridir. Kavram, bazıları tarafından 18. yüzyılda sanayi devrimini gerçekleştiren Batı'nın zihin yapısının bir ürünü olarak görülmektedir. Bunun yanında Oryantalizmin, Müslümanların Yunan felsefesi ile tanıştığı Abbasi dönemine kadar uzanan bir tarihi arka plana sahip olduğu görüşünü savunanlar damevcuttur.²

Edward Said Oryantalizmi ön yargılar ve peşin hükümler ile dolu olumsuz bir kavram olarak görmektedir. Aynı isimli eseri nedeni ile Edward Said ile neredeyse özdeşleşen Oryantalizm, bin yılı aşkın bir tarihi geçmişe sahip Doğu-Batı ilişkilerinde her alanda yaşanan çok yönlü etkileşimin anlaşılması açısından önemlidir.³Oryantalizmin kavramsal olarak objektif bir biçimde bilimsel çevrelerde müşterek kabul gören bir tanımının yapılması çok kolay değildir. Bu manada kavramın objektif bir biçimde tanımlanmasının önünde bir çok engel bulunmaktadır.⁴

Öncelikle, insan eli ile ortaya çıkan Doğu-Batı sınırlarının kişiye göre değişmeyecek şekilde belirlenmesi imkansızdır.⁵ İdeolojik bir çerçeve

¹ Edward Said, **Oryantalizm**, Çev: Nezih Uzel, İstanbul, İrfan Yayınları, 1998, s. 9.

² Semra Germaner, Zeynep İnankur, **Oryantalizm ve Türkiye**, İstanbul, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları, 1989, s.9.

³ Sezgin Kızılçelik, **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, Ankara, Anı Yayınları, 2003, s.11-19.

⁴ Yücel Bulut, **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, İstanbul, Küre Yayınları, 2006, s.6.

⁵ Lütfi Sunar, "Şarkiyatçılığı Niçin Yeniden Tartışmalıyız", **Uluslar arası Oryantalizm Sempozyumu**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2007, s.29-30.

sunan bu kavram Doğu'yu ötekileştirmektedir. Avrupa, Kuzey Amerika hattâ Japonya, oryantalizm perspektifinde Batılı olarak görülürken, Batı'yı merkeze alan bakış açısı ile Asya veya Afrika doğulu olarak kabul edilmektedir.⁶Bu itibarla Oryantalizm'in temelde coğrafi boyutta bir ayırımdan daha ziyade, zihin dünyasındaki farklılığı ifade etmektedir. Tarihi akış içerisinde Doğu-Batı sınırları konusundaki algılama, güç dengelerindeki değişimine paralel olarak sürekli değişmiştir. 15. yüzyılda Avrupa'nın içlerine kadar genişleyen bir Doğu algılamasından bahsetmek mümkünken, Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirdiği modernleşme süreci ile birlikte İran-Irak-Suriye hattının doğusuna kayan bir Doğu algılaması hakim olduğu kabul edilebilir.

Doğu-Batı kavramları dinleri çağrıştırmaktadır. Müslüman Doğu ve Hristiyan Batı perspektiflerinden Oryantalizm kavramına bakışlar, ister istemez taraftar psikolojisini hakim kıldığından, konu ile ilgili yapılan tüm çalışmaları derinden etkilemiştir. Güçlü dinsel duygular Doğu ve Batı medeniyetleri arasında birçok sosyal ve toplumsal olayların yaşanmasında önemli roller oynamıştır.

Tarihi hadiseler sadece dini sebepler ile açıklanamaz. Ancak, Haçlı Seferleri, Osmanlı Devleti'nin yayılması, Rönesans ve Reform hareketleri ile yükselişe geçen Avrupa'nın dünyanın büyük bir bölümünü hegemonyası altına alması gibi pek çok olayda dinsel faktörler etkin olmuştur. İslamiyet ve Hristiyanlık, kendi bünyelerinde pek çok farklı yorumlara tabi tutulmuşlardır. Son dönemde ortaya çıkan IŞİD zihniyetinde olduğu gibi, diğer Müslümanları kafir olarak niteleyerek öldürecek kadar farklı bakış açılarına rastlamak mümkündür. Bu kadar değişkenliğe maruz kalan dinsel zeminde Oryantalizm'in objektif olarak tanımlanması buz pistinde yürümekten farksızdır.

⁶ Selahattin Sönmezsoy, **Kuran ve Oryantalistler**, Ankara, Fecr Yayınları, 1998, s.8-21.

Devletlerin hegemonya kurma arzularını, yapılan akademik çalışmalardan bağımsız düşünmek gerçekçi değildir. Bir amaç sözkonusu olduğunda, ortaya konan tezler, fikirler ve sanatsal çalışmalar, bu amacı gerçekleştirmenin araçlarına dönüşebilmektedir. Böylesine bir gaye ile hazırlanan çalışmaların objektifliği her zaman tartışmaya açıktır.⁷

Batı için Doğu'nun iki özel anlamı vardı. Birincisi, Batı medeniyetinin temelleri Doğu'da atılmıştır. İkincisi ise Doğu, Batı'nın sömürgecilik vasıtası ile gelişip serpilmesinde en önemli coğrafyalardan birisi haline gelmiştir.⁸Oryantalizm sayesinde Batı, kendi zihin dünyası ve benliğine göre Doğu'yu tanımlamıştır.⁹

Zaman içerisinde Oryantalist araştırmalar akademik çalışmalardan ziyade politik bir kimlik kazanmıştır. Yapılan araştırmalar, Batılı devletleri idare edenlerin amaçları doğrultusunda şekillenmiştir. Doğu hakkında yazılanlar objektiflikten uzaklaşarak, çıkarlara uygun biçimde “şekil verme” çabalarına dönüşmüştür. Bu tarz akademik çalışmalarda Doğu, kendi öz kimliği ve kültürel dinamikleri ile denk bir medeniyet olarak incelenmemiştir. Batı'nın işine yarayacak şekilde “ikincil” bir medeniyet olarak kasıtlı olarak sunulmuştur.¹⁰

Oryantalist çalışmaların temelinde hegemonya kurma arzusu vardır. Uzun yıllar yapılan kolektif çalışmalar neticesinde Batı farklı bir Doğu kimliği üretmeyi başarmıştır. Bu yapay Doğu kimliğini, birçok alanda çok detaylı bir şekilde yapılan akademik çalışmalara borçludur. Şairler, sosyologlar, tarihçiler vb. kişiler Doğu'nun Batı'ya, Batı'nın istediği

⁷ Erkan Dikici, “Doğu Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm”, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, C.III, No. 2, Haziran 2014, s.52.

⁸ Raymond Hinnebusch, “Europe and Middle East: From Imperialism to Liberal Peace”, <http://dx.doi.org/10.5539/res.v4n3p18>.

⁹ İbrahim Kalın, **İslam ve Batı**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2007, s.17.

¹⁰ Said, **a.g.e.**, s.29.

çerçevede aktarılmasını sağlamıştır. Batı dünyasında sıradan bir insan, Doğu'yu bu tür oryantalist çalışmalardan öğrenmiştir.¹¹

Bilgi ile iktidar arasındaki ilişki Oryantalizm'in anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir.¹² Batılı araştırmacılar, kendi alanları ile ilgili Doğu dünyasına giderek ciltler dolusu eserler ortaya koymuştur. Bir süre sonra Doğu dünyasında bile yapılan araştırmalarda ortaya konan bu eserler ana referans kaynakları olarak kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu araştırmalarda Batı'nın "üstten" bakan yaklaşımı hemen göze çarpmaktadır. Batı, belirli bir çerçeve içerisinde Doğu'yu tasvir etmiştir. Tasvirlerinde ise genellemeleri çok sık kullanmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda Batı'nın şahit olduğu Doğu birçok problem ile boğuşmaktaydı. Eğitim seviyesi ve ekonomik durumu çok iyi durumda değildi. Buna rağmen köklü bir geçmişi ve kendisine özgü bir duruşu vardı. Batı, iyi ve kötü yanları ile Doğu'yu anlamaya çalışmaktansa, şahit olduğu bireysel hataları genelleyerek, sanki tüm Doğu dünyasının geçmişten günümüze değişmez bir karakteriymiş gibi sunmuştur. Sonuçta, tembel, cahil, zafiyetlerine düşkün bir Doğulu anlayışı ortaya çıkmıştır.¹³

Ötekileştirme, Oryantalizm'in en önemli özelliklerinin başında gelmektedir. Oryantalizm kapsamında yapılan araştırmalarda Hristiyan-Müslüman ve Biz-Onlar şeklindeki ayrımlara çok sık karşılaşmak mümkündür. Ötekileştirmede gerçek anlamda bir anlama çabası yoktur. Doğu'nun gerçek mahiyetini anlama gibi bir anlayış genel anlamda benimsenmemiştir. Münferit olarak konuya objektif yaklaşanlar olsa da, genel anlamda Doğu, öteki olarak incelenmiştir.¹⁴

¹¹ Zachary Locakman, **Contending Visions of the Middle East, The History and Politics of Orientalism**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s.66-99.

¹² Abdullah Metin, **Oksidentalizm: İki Doğu İki Batı**, İstanbul, Açılım Kitap, 2007, s.17-18.

¹³ Said, **a.g.e.**, s.35.

¹⁴ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 112.

Oryantalizm kapsamında üretilen hayali Doğu algısının yerleşmesinde aynı düşüncelerin çok sık biçimde tekrar edilmesinin büyük etkisi vardır. Edward Said'e göre Oryantalizm:

“On sekizinci yüzyılın son zamanlarını takribî bir başlangıç noktası kabul edersek, oryantalizm, Doğu hakkında yargılarda bulunarak, ona üstten bakarak, onu tanımlayarak ve eğiterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek onunla ilgilenen anonim bir kurum olarak tartışılabilir ve değerlendirilebilir; kısaca oryantalizm Doğu üzerine Batı tarzı bir istilâ, yeniden yapılandırma ve otorite sağlama biçimidir.”¹⁵

Oryantalizm'de ön kabuller mevcuttur. Batı'nın Doğu algılaması aslında İslam dininin hakim olduğu coğrafya ile örtüşmektedir. Batı, ekonomi, sosyoloji ve tarih gibi dallarda yaptığı araştırmaları belirli kalıplar içerisinde sunmuştur. Kalıplar, sömürgecilik anlayışı ile önceden oluşturulmuş, daha sonraki çalışmalar bu kalıpların içerisinde dışarı çıkmamıştır. Kalıpların sürekli tekrar edilmesi ve geniş bir akademisyen kitlesi tarafından kullanılması, Oryantalizm ile ortaya konan bilgilerin kesin doğru olarak algılanmasını sağlamıştır.¹⁶

Oryantalizmin öncüleri 18. ve 19. yüzyıllarda göttükleri yayılmacı politikalar ile İngiltere Krallığı, Fransa, Almanya, İspanya, İtalya ve Rusya'dır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD bayrağı devralmıştır. Almanya'da Oryantalizm konusunda önemli çalışmalara imza atılmıştır. Birbirlerinden farklı Batılı devletlerde, değişik sahalarda Oryantalizm adına konan eserler için bir bütünlükten söz edilebilecektir. Doğu ve Batı arasında oluşan bu yeni ilişki her şeyden önce bir güç ve üstünlük

¹⁵ Said, **a.g.e.**, s.22.

¹⁶ Hilmi Yavuz, **Modernleşme, Oryantalizm ve İslam**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s. 65.

ilişkisidir. Edward Said'e göre Oryantalizm Avrupa ve Atlantik güçlerinin Doğu üzerindeki bir kuvvet denemeleridir.¹⁷

Batı Oryantalizm sayesinde Doğu üzerinde otorite kurmuş ve bunu idame etmektedir. Kültürel üstünlüğün aldığı şekle Gramsci "Hegemonya" diye tarif etmektedir. Oryantalizme, devamlılığı ve gücü veren işte Batı'nın bu hegemonyasıdır.¹⁸

Oryantalizm, kültürel hegemonyası ile, Doğu ile ilgili bütün çalışmalar üzerinde bir otorite tesis etmiştir. İkna edici ve kökleşmiş olan bu otorite, doğru ve geleneksel olduğunu ileri sürerek yarattığı, aktardığı ve ürettiği düşünce ve inançlarından genellikle hiç ayrı düşünülemez. Kurulan bu otorite sayesinde, kendi iç dünyasının sesinin tesirleri kırılan Doğu, kendisini ifade edemez hale gelmiştir. Artık Doğu Louis Banoperte'nin ifadeleri ile "Kendilerini takdim etmiyorlar, takdim edilmek zorundalar."¹⁹

Oryantalizm kapsamında Doğu üzerinde kurulan hakimiyettamamen kaba kuvvete dayanmamaktadır. Kültürel gücün Doğulu yönetici elitleri üzerinde güçlü tesirleri olmuştur. Günümüzde de hala devam eden bir anlayışla, özellikle önemli görevlere gelebilecek nitelikteki yöneticiler Batı'da eğitim almaktadırlar. Oryantalizm sayesinde Batı, Doğu üzerindeki hakimiyetini fark ettirmeden kurabilmiştir.

Kültürler ve medeniyetler birbirleri ile sürekli alışveriş içerisindedir. Avrupa'da meydana gelen Rönesans ve Reform hareketlerini, Doğu dünyası ile yaptığı kültür alışverişten bağımsız düşünmek imkansızdır. Bu anlamda Doğu'yu Avrupa kültüründen tamamen ayırmak imkansızdır.²⁰

¹⁷ Said, **a.g.e.**, s.8.

¹⁸ Andrew N.Rubün, "Edward W. Said", **Oryantalizm Tartışma Metinleri**, Ed: Aytaç Yıldız, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2007, s.25.

¹⁹ Said, **a.g.e.**, s.38.

²⁰ Hilmi Ziya Ülken, "Şark Garp Problemi Karşısında İslamiyet", Ankara, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları**, 1964, C. XII, s.26.

Doğu dünyası ile ilgili ortaya konan birçok eserde, aslında gerçek resmi ortaya koymak amaçlanmamaktadır. Objektif olarak yazılan bazı eserler dışında, genel olarak mistik ve buğulu bir dünya resmedilmektedir. Osmanlı Devleti'nde bir eğitim kurumu olan Harem ile ilgili yazılanlar bu kapsamda değerlendirilebilir.²¹ Özellikle daha önce Doğu dünyasını görmemiş ve sadece onu kitaplar ile medyadan takip etmeye çalışan birisinde sisli bir "hayali doğu" imajı yerleşmektedir.²²

Oryantalizm, Doğu'nun kendi gerçekliğine değil, Batı'nın taraflı bakışına bağlıdır. İnsanları olduğundan daha şişman veya daha zayıf gösteren eğlenceli aynalar gibi farklı bir görüntü ortaya sunar. Bu aynalara bakarak kendisini değerlendiren Doğu dünyasının modernleşme ve batılılaşma çabaları da genellikle aksi sonuçlar doğurmuştur. Aynı şekilde Doğu'nun kendisine değil de, eğlenceli Oryantalizm aynalarındaki görüntülerine bakıp O'nu tanımaya çalışan Batılılar da, hiçbir zaman "gerçek Doğu"yu tanıyamamışlardır.²³

"Doğu" ve "Batı"yı tamamı ile ortadan kaldıracak türden her iki dünya arasında yeni birilişkiler halkası oluşturması Edward Said'in Oryantalizm kitabını yazmasının amacıdır.²⁴

Oryantalizm bilgidен beslenmektedir. Daha sonraları İngiltere Krallığı'nın Dışişleri Bakanlığı'nı da yapan Balfour (1848-1930), Mısır'da iktidarlarının devam etme gerekçelerini izah ederken, Mısır hakkındaki muazzam bilgi seviyelerine atıf yapmıştır. Balfour, sahip oldukları

²¹ Harem ile ilgili çalışmalarda bazı bireysel hatalar genellenerek, sanki o toplumun karakteriymiş gibi yansıtılmaktadır. Harem için Osmanlı tarihi boyunca mükemmel işleyen ve hiçbir hatanın yapılmadığı bir eğitim kurumu olduğu değerlendirmesi çok gerçekçi olmaz. Ancak, olmayan bazı fantezileri okuyucuya aktararak veya bazı münferit hataları genele yayarak bir toplumu karalamak tam anlamıyla insafsızlıktır. Örneğin, Amerika'da yaşayan ve İncil öğretilerine ters olduğunu düşündükleri için teknoloji kullanmayan Amish topluluğu için bağnaz değerlendirmesi yapmak ve aynı değerlendirmeyi Amerikan toplumuna yaymak, hadiseleri gerçek dünyadan koparmaktan başka bir şey olmayacaktır.

²² Said, **a.g.e.**, s.39.

²³ Ahmet Parlakışık, **Oryantalizmin Sorunları**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1998, s.17.

²⁴ Said, **a.g.e.**, s.47.

ekonomik ve askeri gücün yanı sıra, Mısır'ın geçmişi hakkında sahip oldukları bilgi seviyesine atıf yapmaktadır. Londra'daki British Müzesi gezildiğinde İngilizlerin Mısır hakkındaki bilgi seviyesi şaşkınlık verecek seviyededir.²⁵

Oryantalizm'in sahadaki uygulamasında Mısır'ın çok özel bir yeri vardır. Fransa ve İngiltere'nin Mısır'a doğrudan müdahaleleri olmuştur. Bunun yanında birçok Batılı araştırmacı, uzun yıllar Mısır'da kalarak çeşitli eserler ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla bir açıdan Mısır, Oryantalizm rehberliğinde sömürgeciliğin mücadele alanına dönüşmüştür. 1881 yılında İngiltere Mısır'ı işgal ettikten sonra 1907 yılına kadar Mısır'da tek söz sahibi Lord Cromer (1841-1917) olmuştur.²⁶

Mısır gibi ülkelerde gerçekten önemli olan Batı tarafından yürütülen dikta rejiminin kesintiye uğratılmadan sürdürülmesiydi. Batı'danDoğu'ya çok farklı alanlarda uzman birçok kişi gelerek bu yönetimin devamı için her türlü fedakarlığı göstererek çalışmıştır.²⁷

Edward Said'e göre özellikle İngilizler hırslı görünmemeye büyük özen göstermişlerdir. Varlıklarını belli etmeden her yerde olma ve güçle değil incelikle üstünlüklerini kabul ettirme Batılı güçlerin genel politikası olmuştur.

Bazı Batılı idarecilere göre Doğulular ve Araplar *tembel* insanlardır. "Entrika" ve "kurnazlığa" yatkındırlar. "Kafası dağınık" olan Doğuluların, "Avrupa'nın zekasına" ulaşma şansı yoktur. "Hareketsiz", "yalancı" ve "şüpheli" olan Doğuluların "Avrupa'nın asaletine" ulaşması mümkün

²⁵ Batı'nın Doğu hakkında sahip olduğu bilgi, beraberinde O'nun gözlükleri ile değerlendirmeyi getirmektedir. Bkz. Hilmi YAVUZ, **Modernleşme, Oryantalizm ve İslam**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s.44.

²⁶ Mısır'da İngilizlerin sömürge anlayışını Lord Cromer üzerinden nasıl tesis ettiğine dair detaylı çalışma için bkz. Ahmet Yaramış, "Mısır'da İngiliz Sömürge Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)", (Çevrimiçi) <http://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11630/3692/121-130.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 06.06.2016

²⁷ Said, **a.g.e.**, s.58.

değildir. Zira, bu ve benzeri ifadeler ile Oryantalizm sömürgecilikten²⁸ çok önce Doğu topraklarına ulaşmıştır. Askeri işgalden önce sömürgeciliği meşrulaştıran bir rol oynamıştır.²⁹

Oryantalizm kapsamında yapılan çalışmalar özellikle 19. yüzyıldan sonra hızlanmıştır. Bu aynı zamanda sanayi devrimi gerçekleştiren Batı'nın sömürgecilik faaliyetlerini arttırdığı bir döneme denk gelmektedir. Yüzyılın sonunda Asya ve Afrika'da Batılı devletler tarafından neredeyse paylaşılmadık yer kalmamıştır.³⁰

Edward Said'in Oryantalizm kavramında dini vurgu çok fazla ön planda değildir. Bazı yazarlara göre ise Oryantalizm, perde arkasında Hristiyan ve materyalist olarak, sömürgeci Batının fikir ve zihniyetini temsil etmektedir.³¹

Oryantalizm'in temelinde dinsel temaların olduğunu savunan yazarlara göre Hristiyanlık hiçbir zaman Müslümanların kendi topraklarını ele geçirmesini hazmedememişlerdir. Askeri güç ile yenemeyeceklerini anlayınca misyonerler ve araştırmacılar ile İslam dininin karşısına çıkmışlardır. 12 yüzyılda Avrupa'nın birçok yerinde Arapça öğreten merkezler kurulmuştur.

9 Mayıs 1636 yılında Cambridge Üniversitesi'nde açılan Arapça bölümünde; *"Biz sadece bu dil ve edebiyata münhasır kılmak istemiyoruz, krala ve devlete şark ülkelerindeki ticaretimiz vasıtasıyla hizmet*

²⁸ Oryantalizm ile emperyalizm arasındaki ilişki konusunda detaylı bilgi için bkz. Ezgi Gönültaş, **Edward Said'in Eserlerinde Emperyalizm ve Oryantalizm İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2008.

²⁹ Recep Şentürk, **Oryantalizm ve Sosyal Teori, Oryantalizmi Yeniden Okumak Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002, s.45.

³⁰ 19. yüzyıldan itibaren yürütülen sömürgecilik faaliyetlerinin nasıl bir dönüşüm yaşadığını incelemek için bkz. Harry Magdoff, **Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006.

³¹ Oryantalizm ile İslam dini arasındaki ilişki için bkz. Ömer Bahadıroğlu, **Oryantalizm, İslam ve Türkler**, İstanbul, Toker Yayınları, 2006.

ederken, kilisenin hudutlarını da genişletmek, hala karanlık içinde yaşayanlara Hıristiyanlığı tebliğ etmek istiyoruz.” denilmiştir.³²

Oryantalizm ile devletlerin dış politikalarını oluşturan birimler arasında da yakın bir ilişki göze çarpmaktadır. Edward Said’in de belirttiği üzere, akademik camia devletlerin dış politikalarından tamamen bağımsız objektif çalışmalara yönelmemiştir. Oryantalistlerin çoğu ilgili ülkelerin hariciye teşkilatları ile irtibatlıdır. Yöneticiler, büyük siyasi güçlerin tesiri altındadırlar. İcraatlarında onların telkin ve tekliflerinden uzak kalmamaktadırlar.

Oryantalizmin sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetlerine fikri zemin hazırlayan bir yönü bulunmaktadır. Bazı İslam düşünürlerine göre Oryantalizm, misyonerler ve araştırmacılar vasıtası ile İslam dünyasını fikri ve maddi anlamda yıkmayı amaçlamıştır.³³ Bu bakış açısını Müslüman Kardeşler’in kuruluşunda görmek mümkündür.

Burada yanlış yorumlara sebep olmamak için bir hususun belirtilmesi gerekmektedir. Batı ile ifade edilen elle tutulur gerçek bir coğrafya bulunmamaktadır. NATO ve Avrupa Birliği ile örtüşen ortak bir dünya görüşünden bahsedilebilir. Batı’yı oluşturan ülkeler için tamamen aynı kabul edilen bir politikadan bahsetmek te mümkün değildir. Her bir ülkenin kendi tarihi, dış politika öncelikleri ve Arap dünyasına karşı özgün tutumları bulunmaktadır.

Edward Said’e göre, Amerikan şarkiyatçılığı ile geleneksel şarkiyatçılık arasındaki farklılıkların temelinde Amerikan şarkiyatçılığında Doğu bilgisi ve retoriğin geleneksel şarkiyatçılığa olmadığı kadar güçlü bir

³² Mahmud Hamdi Zakzuk, **Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşmasının Arka Planı**, Çev: Abdülaziz Hatip, İzmir, Işık Yayınları, 1993, s.7. Ayrıca, Batı perspektifinden İslam dininin hakim olduğu devletlerin nasıl görüldüğüne dair bir çalışma için bkz. Michael Curtis, **Orientalism and Islam, Thinkers on Muslim Government in The Middle East and India**, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.

³³ Prof.Dr. İsmail Cerrahoğlu, “Oryantalizm ve Batı’da Kuran ve Kuran İlimleri Üzerine Araştırmalar”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/775/9902.pdf>

kurumsal kudrete yaslanıyor olması yer almaktadır.³⁴ Şark'ın siyasi ve kültürel olarak kontrol altında tutulmasında Amerika'da konu ile ilgili araştırma yapan kurumlar ve düşünce kuruluşlarının kilit bir rolü bulunmaktadır. Zira Amerikan şarkiyatçılığında Doğu bilgisi Amerika'nın bölgedeki siyasi, ekonomik çıkar ve kaygıları ile konjonktürel koşullar temelinde ortaya çıkan ihtiyaçlara bağlı olarak üretilmiştir ve bu bilginin üretiminde de Şark temsillerini çağın belirli kültürel, mesleki, ulusal, siyasal, iktisadi gereklerine cevap verecek şekilde sunan bilimsel çalışmalar kilit bir rol oynamaktadır.

ABD'nin Oryantalizm açısından İngiltere ve Fransa'dan farklı, bu alanda yaptığı çalışmaları çok sağlam bir kurumsal zemine oturtmasıdır. Sadece Amerika kıtasında 9 bin araştırma merkezi bulunmaktadır. Bunlardan 50'si direk İslam dünyası üzerine çalışmaktadır. Bu merkezlerin görevi kendi alanları ile ilgili olarak, dünyada olup biten her şeyi takip etmek, olan gelişmeleri cereyan ettiği ülkenin tarih ve inanç kaynakları ile karşılaştırarak tahlil edip üzerinde yorumlar yapmak, sonra da varılan sonuçlar üzerinde siyasi karar mercileri ile görüş alışverişinde bulunmaktır. Bundan dolayı verilen siyasi kararlar, söz konusu plan ve stratejiler üzerine bina edilip, icra vesileleri de ona göre belirlenmektedir.³⁵

Edward Said'in Oryantalizm anlayışı ile ilgili bir sorgulama yapılabilir.³⁶ Edward Said, Oryantalizm'den kaynaklı bütün suçları Batılı ülkelerin üzerine yıkmaktadır. Ona göre aslında Doğulu'nun hiçbir kabahati ve günahı yoktur. Batılı art niyetli ve kasıtlı olarak Doğu'yu ve Doğuluyu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Aslında bu bakış açısı tam olarak doğruyu yansıtmamaktadır. Zira, akıl ve fikir sahibi Doğulu, iradesini de kullanıp çalışarak kendi öz kültürüne uygun olarak

³⁴ Said, **Şarkiyatçılık**, s.320.

³⁵ ABD'nin Oryantalizm anlayışı için bkz. Douglas Little, **American Orientalism- The United States and The Middle East Since 1945**, Nort Carolina, The University of North Carolina University, 2008.

³⁶ Edward Said'in Oryantalizm anlayışının eleştirisine dair bkz. Ibn Warraq, **Defending The West- A Critique of Edward Said's Orientalism**, New York, Prometheus Books, 2007.

yeni bir anlayış ortaya koyabilirdi. Yukarıda da belirtildiği gibi dokuz bine yakın araştırma merkezi ile mekanize çalışan bir ülke karşısında en azından kendi sorunlarına kafa yormak için bazı kurum ve mekanizmaların işletilmesi gerekmektedir. Sürekli reaksiyoner bir tutum sergileyerek suçu başkalarına atmak, sorunların çözümü adına hiçbir şey ifade etmemektedir. Oryantalizm ile ortaya konan bilgi birikimi karşısında doğu dünyasında üretilen ciddi bir bilgi birikimi mevcut değildir. Osmanlı tarihi ile ilgili başlıca kaynakların yabancı olduğu düşünülecek olursa, durumun ciddiyeti biraz daha iyi anlaşılacaktır.³⁷

İlk dönemlerde Oryantalizm, din temelli bir alanda yürümüştür. Oryantalizm aslında İslamiyet ile Hristiyanlık arasında mücadeleden doğmuştur denilebilir. Roger Bacon (1214-1294)'a göre misyonerlik sayesinde Hristiyanlık yayılabilirdi. Bunun içinde Müslümanların konuştuğu diller öğrenilmeliydi. Bu amaca ulaşmak için de şu üç şartı gerçekleştirmek gerekmektedir.³⁸

- Gerekli dilleri öğrenmek
- İnkâr çeşitlerini öğrenmek ve bunları birbirlerinden iyice ayırt edebilmek
- Bunları çürütmek için mukabil delilleri incelemek

Postel Arapça öğrenmenin değerini şu şekilde özetlemektedir: Arapça uluslararası dil olması niteliği ile Mağripli, Mısırlı, Suriyeli, İranlı, Türk, Tatar ve Hindularla yapılacak iletişim ve ilişkilerde yarar sağlamaktadır. Zengin bir edebiyata sahiptir. Onu güzelce öğrenen kimse, Kitab-ı Mukaddes kılıcıyla bütün Hristiyanlık düşmanlarını yenip onların kendi inanç ilkeleriyle karşılarına çıkarak mağlup edebilecektir. Bir tek dili bilmek suretiyle kişi bütün dünya ile ilişki kurabilecektir.³⁹

³⁷ Oryantalizm ile getirilen eleştirilerde haklılık payı olacağına dair bkz. Ziauddin Serdar, **Concepts in The Social Sciences**, Open University Press, Buckingham, 1999, s.77.

³⁸ Zakzuk, **a.g.e.**, s.17.

³⁹ Zakzuk, **a.g.e.**, s.34.

Dil sahasıyla meşgul olan şarkiyatçıların, zamanımızda Müslüman kamuoyunun hücumuna uğramamaları, buna karşılık İslami araştırmalar sahasında çalışanların çoğu zaman kötü niyetlilikle itham edilmelerinin sebebi budur.⁴⁰

Oryantalizm çerçevesinden bakıldığında, Doğu dünyasındaki birçok sorunun kaynağının Batılı güçlerin yaptığı müdahaleler olduğu sonucu çıkmaktadır. Haçlı Sefeleri döneminde birçok sorun ile boğuşan Doğu dünyası, karşı koyma mekanizmalarını kendi içerisinde üretebilmiştir. Sömürge çağında ise kendisini yem olmaktan kurtaracak adımları atamamıştır. 21. yüzyılda küreselleşmenin de etkisi ile artık bilgiye ulaşmak daha kolay hale gelmiştir. Küreselleşen dünyada da Oryantalizm eski katı anlamını kaybetmiştir. Doğu dünyası için iletişim araçlarını kullanarak Batı dünyasını anlamak kolaylaşmıştır.⁴¹

B. Oryantalizmin Gölgesinde Emperyalizm ve Ortadoğu

“Ortadoğu” ifadesi çok yaygın olarak kullanılmakta, ancak tam anlamıyla hangi coğrafyayı ifade ettiği bilinmemektedir. Ahmet Davutoğlu’na göre Ortadoğu, Kuzey Afrika ile Hindistan’ın batısını kapsayan bir coğrafyayı ifade etmektedir.⁴²

Önceleri Yakın Şark olarak bilinen Ortadoğu, uygarlıkların beşiği olarak nitelendirilebilecek bir coğrafyadır. Tüm semavi dinlerin doğum yeri olan Ortadoğu coğrafyası, aynı zamanda geçmişten günümüze çok çetin

⁴⁰ Mustafa Sıbaî, **Oryantalizm ve Oryantalistler**, Çev: Mücteba Uğur, İstanbul: Beyan Yayınları, 1993, s.37.

⁴¹ Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, **Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm**, Konya, Vadi Yayınları, 1996, s.28. Oryantalizm’in modern zamanlar ile ilişkisi için bkz. Arndt Graf, Schirin Fathi and Ludwig Paul, **Orientalism and Conspiracy**, London, Tauris, 2011. Arshin Adib-Moghaddam, **A Metahistory of The Clash of Civilisation-US and Them Beyond Orientalism**, London, Hurst Publication, 2011.

⁴² Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 17.Baskı, İstanbul, Küre Yayıncılık, 2004, s. 119.

mücadelelerin de arenası haline gelmiş bir alandır. 1869 yılında açılan Süveyş Kanalı, Ortadoğu'nun stratejik deniz ulaştırmasındaki önemini artırmıştır. Modern ekonomik hayatın en önemli parçalarından birisi olan petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olması ile birlikte sahip olduğu stratejik önem birkaç kat daha artmıştır. Sanayileşme ile birlikte enerji kaynağı arayışına giren bütün büyük devletler gözünü Ortadoğu'ya dikmiş ve bu coğrafyanın zenginliklerinden istifade etmek için politikalar geliştirmeye başlamışlardır.⁴³

Ahmet Davutoğlu Batılı güçlerin Ortadoğu'ya yönelik sömürgeci politikaları için şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Orta Doğu’da sınırlar son derece kötü örülmüş bir duvarı andırmaktadır. Bu kötü örülmüş duvardan herhangi bir taşı oynatmanın duvarı yıkmak anlamına gelebileceğini bilen ve yıkılan bir duvarın altında kalmak istemeyen uluslararası aktörler değişik taşları eş-zamanlı bir şekilde oynatarak duvarı yıkmadan yeni bir şekil vermeye çalışmaktadır. Bu da diplomasi oyunundaki hamleleri çeşitlendirmekte; aktörlerin karşılıklı pozisyonlarını esnek bir zeminde tekrar tekrar yeniden değerlendirmelerini kaçınılmaz kılmaktadır.”⁴⁴

Oryantalizm'in Ortadoğu'ya etkisi sömürgecilik olarak yansımıştır. Jale Parla'ya göre, “sömürgeleştirilecek olan Doğu'nun, Avrupalı emperyalist güçlerle öğrenilmesi ve uygulanacak politikaların belirlenmesi kaygısının sonucu olan oryantalizm, Avrupa'daki sömürgecilikle eş zamanlı ve eş amaçlı olarak doğmuştur.”⁴⁵ Oryantalizm kapsamında üretilen bilgi, büyük devletlerin Ortadoğu coğrafyasındaki mücadelesinde fikir silahlarına dönüşmüştür.

⁴³ Seval Gökbaş, “Çok Kutublu Yeni Dünya Düzeninde ‘Güvenlik’ Algısı”, <http://www.stratejikonoru.org/pdf/yeniguvenlikalgisi.pdf>, 19.04.2016.

⁴⁴ Davutoğlu, a.g.e., 324.

⁴⁵ Yusuf Sarıınay ve Tahir Sünbül, **Emperyalizm ve Büyük Hayal**, Ankara, Günce Yayınları, 1999, s.12-13.

Batı, Doğu üzerindeki hegemonyasını açık güç kullanımı ile gerçekleştirmemiştir. Teknoloji ile birlikte artan ekonomik gücünü, sahip olduğu kültürel güce payanda yaparak Ortadoğu üzerinde bir üstünlük kurmuştur. Çoğu zaman ise, demokrasi, insan hakları, bireysel hak ve özgürlükler kavramlarını kullanarak yürüttüğü sömürgeci politikaların kamuflerini etmeyi başarmıştır.⁴⁶

Oryantalizm ile emperyalizm arasındaki ilişkiden bu şekilde söz eden Edward Said, bu ilişkinin nasıl bir çıkar çatışması olduğunu, şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Avrupalılar, uzak yerlerde varlıklarını bildikleri zenginlikle ve onlara sahip olmak için harekete giriştiler. Denizaşırı ülkelere gidip ilişki kurarak o bölgelerin zengin varlıklarını Avrupa'ya akıttılar. Avrupa'ya akıtılan bu zenginlikler Batı devletlerinin yeni pazarlar aramasına, ulaşım için yolların yapılmasına ve gemi ulaşımı tekniğinin gelişmesine sebep oldu. Bu sayede İspanyollar, Portekizliler, Hollandalılar, Fransızlar ve İngilizler dünyanın çeşitli bölgelerinde yeni sömürge bölgeleri elde ettiler. Amerikalılar Doğu'yu geleneksel ve egzotik açıdan değil stratejik ve ekonomik değerleri ile görüyorlardı. Doğu bir mitolojik varlık olmaktan gittikçe uzaklaşıyordu. Bu varlığın içinde Batı'lıların ve özellikle Amerikalıların vazgeçilmez çıkarları yer alıyordu.”⁴⁷

İngiltere, 16. yüzyılda Yakın Şark ile temasını deniz ticareti ile gerçekleştirmişti. Başlangıçta İngilizlerin bu coğrafyada kendi politikaları açısından kullanabileceği çok fazla insan kaynağı bulunmamaktaydı. Buna rağmen İngilizlerin temel de iki amacı vardı. Birincisi, ürettiği tekstil ürünlerini bu bölgede pazarlamak ve diğer hedefi

⁴⁶ İlker Alp, **Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Meselesi**, Edirne, Eser Matbaacılık, 2008, s. 114.

⁴⁷ Said, **a.g.e**, s.45.

ise Asya'dan gelen ürünler üzerindeki payını korumaktı. Bu ürünler İngiltere ithalatının ana unsurlarını teşkil etmekteydi.⁴⁸

Sömürgecilik faaliyetlerinin en yoğun olduğu 18.yüzyılda İngiltere her geçen gün sömürgelerinin sayısını arttırmıştır. Fransa da İngiltere'nin sömürgecilik faaliyetlerinden geri kalmak istemediği için yarışa dahil olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda Ortadoğu coğrafyası, İngiltere ve Fransa'nın sömürgecilik faaliyetlerinin rekabet alanı haline gelmiştir.⁴⁹

Oryantalizm hakkında yapılan bilimsel araştırmalar, 19. yüzyıldan itibaren İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batılı devletlerin ekonomik, politik ve askeri çıkarlarına hizmet etmektedir. Belirli kalıplarla üretilen bu bilgiler ile başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş devletler kendi kamuoylarını şekillendirmekte ve bölgeye yapılacak müdahaleleri meşru hale getirmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında, İngiltere'den bayrağı devralan ABD, Ortadoğu ile çok boyutlu bir ilişkiler ağı tesis etmiştir. ABD, sömürgecilik konusunda bayrağı devraldığı gibi, Oryantalizm kapsamında yapılan çalışmalarda da üstünlüğü ele geçirmiştir. Dolayısıyla Oryantalizm'in mahsulünü salt bilgi olarak düşünmek yanlış olacaktır.

Batı, Doğu üzerindeki hakimiyetini tesis ederken açıktan güç kullanmaktan kaçınmıştır. Farklı yöntemler ile kendisine karşı bir sempati oluşturarak rızaya dayalı bir hakimiyet yöntemini tercih etmiştir. Özellikle bilim insanlarının rızaya dayalı bu hakimiyeti oluşturmada önemli bir rolü vardır. Osmanlı'nın son döneminde karşılaşılan Batılılaşma hareketinin temelinde, Batı'yı birşekilde tanıyan bir kısım aydının gönüllü olarak Batı'ya bir yöneliş görülmektedir.

Bu anlamda Napolyon'un Mısır seferi incelemeye değerdir. Mısır'ı işgal eden Napolyon, ordusunun içerisinde kalabalık bir akademisyen

⁴⁸ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s. 262.

⁴⁹ Gıyasettin Aktaş, **19.Yüzyılda Ortadoğu'da İngiliz-Fransız Rekabeti**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2001, s. 4

grubu bulundurmuştur. Bu oryantalistler daha sonra Mısır Enstitüsünü kurarak “Mısır’ın Tasviri”ni yayınlamışlardır.⁵⁰

V.G.Kiernan’ın ifadeleri ile ekonomik bir sistem sadece ekmek ile devam etmeyecektir. Bu sistemin devamı, inançlara, vizyonlara ve hayallere bağlıdır. Basim Muallim’e göre bir ayna gibi Oryantalizm, Batı’nın gücünü ve emperyal iştahını göstermektedir.⁵¹

Amerikan oryantalizminin tarihi incelenecek olursa, en büyük emperyalist güç olarak ortaya çıkmadan önce, Doğu hakkında her şeyi bilme arzusu belirlemiştir. Bu bilme arzusunu gerçekleştirmek için 1842 yılında American Oriental Society (AOS) kurulmuştur. AOS’un ilk başkanı olan John Pickering’in açılış konuşmasındaki ifadeler emperyalizm ile oryantalizm arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından orjinaldir. Parkering, ABD’nin, Avrupalı emperyal güçler gibi Doğu ile ilgili çalışmalar yapmak istediğini belirtmiştir.⁵² Sadece akademik kaygılar ile yapılmayan bu çalışmalar özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ABD’nin yürüttüğü emperyal politikaları beslemiştir.

Sonuç olarak, Batı, Oryantalist bakış açısı ile şekillendirdiği Ortadoğu coğrafyasında emperyal bir üstünlük kurmuştur. Çoğu zaman askeri gücü geri planda kullanarak kültürel gücü ile Ortadoğu üzerindeki üstünlüğünü devam ettirmiştir. Ortadoğu coğrafyasında önemli konumdaki birçok yönetici ve lider Batılı ülkelerde eğitim görmüştür. Başta üniversiteleri olmak üzere eğitim kurumlarını kendisine sempati besleyen bir yönetici kitlesi oluşturmak için kullanmış ve kullanmaya devam etmektedir. Batı’nın bu sayede doğal kaynaklarını ve zenginliklerini kullandığı Ortadoğu’da, bir takım tepki hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu tepki hareketlerinden en önemlilerinden birisi ise “Siyasal İslam”dır.

⁵⁰ Bekir Günay, “Paris de Bir Osmanlı”, **Kitap Haber**, Sayı 6, 1998.

⁵¹ Basim Musallam, “Power and Knowledge:Review Essay”, **MERIP Reports**, No:79, 1979, s. 296-96.

⁵² “American Imperialism and Orientalism”, http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/245/8/08_chapter-2.pdf

C. Bir Tepki Hareketi Olarak Siyasal İslam ve İslam Modernizmi

İslamcılığın, Batılı ülkelerin emperyalist emellerinin yanı sıra, değişen dünya şartlarına ve onun getirdiği toplumsal, ekonomik ve siyasi değişimlere karşı farklı toplumlarda Müslüman aydınların sergilediği bir tepki ve geliştirdiği bir alternatif olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu yönüyle değerlendirildiğinde İslamcılığın sadece emperyalist politikalara ve saldırılara karşı verilmiş bir cevap olmadığı, aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda ortaya çıkan değişim ve dönüşüme gösterilen bir tepki ve alternatif arayışı olduğu görülür.⁵³

Batı'nın sömürgeci olarak Müslüman dünyaya girişiyle birlikte, ülkelerin sosyo-kültürel yapılarına göre bölgesel olarak İslam farklılaşmıştır. Siyasal İslam sömürge işgaline karşı Müslümanların "Hristiyan bir hükümetin yönetimi altında Müslüman olarak yaşayabilir miyiz?" sorusuyla ortaya çıkmıştır. Bir bakıma sömürgecilik, Müslüman dünyada İslam'ı farklı şekillerde kurmuştur. Bu ilişki sayesinde Müslümanların yaşadığı coğrafyaya Batı yönetim anlayışı girmeye başlamıştır. Fakat, Batı'dan ithal sonucu oluşan bu yönetim tarzları Batı'nın yönetim tarzlarıyla farklılık göstermiştir.⁵⁴

Aslında bu durum, Batı modernizmi veya modernleşmenin aktarımı bağlamında doğal bir süreçtir. Çünkü Batı'nın kendi sosyo-kültürel yapısına uygun bir yapının Doğu'ya aktarılması sonucunda birbirinden farklı melez yapıların oluşması tabiidir. Demokrasi ve insan hakları gibi söylemleri kullanmasına rağmen, yapısı itibarıyla sömürgecilik kendisinden başka dünya görüşlerini tekrar inşa etme üzerine

⁵³ Mahmut Mutman, "Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batıya Karşı İslam", **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, Der: Fuat KEYMAN, Mahmut Mutman ve Meyda Yeğenoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s.25.

⁵⁴ Rasim Özgür Dönmez, "Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı'ya Karşı Siyasal İslam", **Uluslararası İlişkiler**, C.I, Sayı 4 (Kış 2004), s. 81-114.

odaklanmıştır. Sömürgecilik, yöresel kültürü ortadan kaldırarak, kendi dünya görüşünü gittiği yere yerleştirmeye çalışmaktadır.⁵⁵

Farklı İslami hareketler ortaya çıksa da, kimliksel olarak bunların ortak noktaları sömürgecilik ve Batı karşıtlığıdır. Siyasal İslam, bünyesinde ulusalcı/milliyetçi bir ton da barındırmaktadır. Özellikle iki tema göze çarpmaktadır. Birincisi, İslami ilkelerin unutulup Batı taklitçiliğinin yaygınlaşmasının ve diğer taraftan da İslam'ın gelenek ve görenekler ile karıştırılarak saflığını yitirmesidir. İkincisi ise İslam'ın akla, ilerlemeye ve Cumhuriyet biçimlerine uygunluğu temasıdır. Hızlı şehirleşme, Batı kapitalizmine eklemlenme ve bunların sonucunda Batı'nın kültürel ve teknolojik hegemonyası altına girme süreci ve modernleşmeci siyasal kesimin ekonomik, politik ve sosyal başarısızlığı, Batıcı söylemden kendisini ayırtırmaya çalışan İslam'ın popüler alana kaymasına neden olmuştur.⁵⁶

Siyasal İslam, din yoluyla siyasal ve toplumsal yapı içerisindeki Batıcı nüvelerden kurtulmaya çalışan bir harekettir.⁵⁷Bu süreçte başka bazı dinamikler de etkili olmuştur. İsrail'in Ortadoğu'da kurulması, Arap ve Müslüman dünyada güçlü bir sarsıntıya yol açmıştır. Graham E. Fuller'e göre İsrail'in kurulması en önemli kırılma noktalarından birisidir. Modern zamanlarda Avrupalı devletlerinin Avrupa dışında Batılı anlamda İsrail dışında başka bir devlet kurmamıştır. İsrail'in diğer Arap devletleri ile savaşarak sınırlarını genişletmesi, Ortadoğu'da Batı karşıtlığını zirveye çıkarmıştır.⁵⁸

Batı tipi eğitim anlayışının yaygınlaşması üzerine, İslam dininin modern zamanlara uygunluğu ile ilgili görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Aslında İslam dininin akla uygun olduğu ve bilimi desteklediği

⁵⁵ Edward Said, **Yersiz Yurtsuz**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.64-75.

⁵⁶ Dönmez, **a.g.m.**, s.93.

⁵⁷ Bkz. W.Cleveland, **Batıya Karşı Siyasal İslam**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1991.

⁵⁸ Graham E. Fuller, **Siyasal İslam'ın Geleceği**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2004, s.254-256.

yönündeki tezlerin sayısı artmıştır. Bilimselliğe verilen önemin artması, İslam dininin vahye dayalı yönünün arka planda kalmasına neden olmuştur. Bu noktada artık din, bir ideoloji gibi dünya problemlerine çözüm üreten bir yapıya dönüşmeye başlamıştır.

Modern zamanların sorunlarına çözüm için İslam'ı bir seçenek olarak sunanlara göre üç önemli husus vardır: İnanç esaslarına uygun davranmak, Asr-ı Saadet dönemini model almak ve milliyetçi bir bakış açısı ile yeni bir kurgu meydana getirmektir.⁵⁹

Genel olarak İslamcılar münzevi bir hayatı telkin eden yaklaşımlara karşı çıkmışlardır. Toplumun içerisinde aktif bir tutum sergilenmesi gerektiğini savunanlar kendilerine göre farklı yöntemler geliştirmişlerdir. Mesela Mısırlı Muhammed Abduh ve Reşid Rıza'ya göre İslam dünyasının yeniden kalkınması için eğitime önem verilmesi gerektiğini savunmuşlar; El-Ezher'in günün koşullarına uygun olarak yeniden yapılandırılmasını teklif etmişlerdir.⁶⁰

Uhuvvet ve kardeşlik gibi prensipleri nedeni ile İslam dini milliyetçiliğe sıcak bakmamaktadır. Buna rağmen, İslamcılık ile başlayan akım ile birlikte milli değerlere uygun yeni bir kimlik oluşturma çabası göze çarpmaktadır. Halifeliğin kaldırılması ile birlikte, siyasi alanda ümmete dayalı yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Müslüman Kardeşler'in bu arayışlar çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür.

Modernleşme; Batı değerleri ile Doğu toplumlarının yeniden inşasını öngörmüştür. Batıcılık adına altında bir harekete dönüşen modernleşme çabaları ile bazı kesimler tarafından, Doğu'nun kendi tarihi tecrübesi ve kültürü ilerlemenin önünde bir engel olarak görülmüştür. Modernleşme kapsamında Batıcılık akımının ötekileştirdiği Doğu

⁵⁹ Alev Erkilet, **Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler**, Ankara, Hece Yayınları, 2004.

⁶⁰ Mazharuddin Siddiqi, "Islamic Modernism", **Islamic Studies**, Islamabad, Winter, 1976,s.180-181.

toplumlarında yayılması, ona tepki olarak doğan İslamcılığın gelişmesini tetiklemiştir.⁶¹

Kısaca, Batı'nın emperyalizmine bir reaksiyon olarak ortaya çıkmasından hareketle⁶², İslamcılığın tamamen Batı düşmanı bir karaktere sahip olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. İslamcılar genel olarak Batı'nın tecrübesini kendi değerleri ile harmanlayarak bir çözüm bulmayı hedeflemişlerdir. Batı'nın tecrübesini teknik ve kültürel olarak ikiye ayırmak mümkündür. İslamcılar, Batı'nın kültürel boyutuna karşı çıkarken, özellikle teknik boyuttaki gelişmeleri kendilerine adapte etmek istemişlerdir.

Dolayısıyla İslamcıları kendi aralarında ikiye ayırmak mümkündür. Birinci grup, geleneksel değerlere bağlı kalarak, daha çok öze dönüş diye tabir edebileceğimiz bir yolu savunmuşlardır. Diğer grup ise Batılı değerler ile kendi değerlerini örtüştürerek yeni bir senteze ulaşmaya çalışmışlardır.

İslam toplumlarının sömürgeler haline gelip Batılı toplumların otoritesi altında yaşamaları, İslamı yaşayış şeklinin ıslahını gündeme getirdi. Müslüman Kardeşler hareketine zemin hazırlayan etmenleri anlamak adına, hareketi ve liderini etkileyen fikirlerin ve fikir sahipleri hakkında bilgi edinmek gerekmektedir. Bu sebeple Cemaleddin Afgani'den başlayarak kısaca bu kişilerin üzerinde durulması gerekmektedir.

Cemaleddin Afgani, Arap milliyetçiliğini ve İslam modernizminisavunan en önemli isimlerinden birisidir. Muhammed Abduh

⁶¹ M. Zeki İşcan, **Siyasal İslâm (Dinî ve Fikrî Temelleri)**, Erzurum, EKEV Yayınları, 2002, s. 3-4.

⁶² Süleyman Elik, "Siyasal İslam'ın Yükselişi ve Sönüşü: İslamcılık ve İslamofobi Konusunda Bir Değerlendirme", **Turkish Studies**, Volume 8/12, 2013, s. 453-456.

ve Saad Zağlul önde gelen öğrencilerindendir. Afgani, Arap milletleri çatısı altında bir halifeliğin liderliğinde İslam birliğini savunmuştur.⁶³

Afgânî'ye göre İslam dini akla ve bilime en uygun dindir. Bazılarının iddia ettiğinin aksine İslam dini ile bilim arasında bir çatışmadan söz etmek mümkün değildir. İslam dini ortaçağda müntesipleri tarafından çok iyi yorumlanarak uzun yıllar gelişmeye açık bir toplum üretmiştir. Daha sonraları O'na dar bir bakış açısı ile bakanlar tarafından belirli bir çerçeveye hapsedilmiştir. Bu anlayışıyla, İslâm'ın Ortaçağın ihtiyaçlarına cevap verdiği gibi, iyi ve doğru yorumlandığı takdirde modern çağın ihtiyaçlarına da cevap verebilecek güçte bir din olduğunu anlatmak istiyordu.⁶⁴

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan Panislamizm düşüncesinin en başta gelen temsilcisi haline gelen Afgani, tüm dünya Müslümanlarını üniter bir yapı altında birleştirmeyi hedeflememiştir. Afgani'ye göre Müslümanlar kendi milli devletlerini kurduktan sonra konfederasyon oluşturacak şekilde tek çatı altında birleşmeliydiler. Müslümanlar ancak bu şekilde güçlerini birleştirerek Batı'nın karşısında varlık gösterebilirlerdi.⁶⁵

Afgani'nin en önemli öğrencisi olan *Muhammed Abduh*'a göre ise, İslami kurumların modern zamanların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ıslah edilmeleri gerekmektedir. Eğitim sisteminden başlanmadan yapılacak ıslah çalışmaları da bir anlam ifade etmeyecekti. Ancak iyi bir eğitim sistemi ile yetişenler sayesinde diğer alanlarda gerekli olan yenilenme çalışmaları hayata geçirilebilecekti. Abduh, bilim ve teknoloji alanlarında Batı'ya karşı değildir. Düşünce ve araştırma özgürlüğünün gerçekleşmesi ve İslami prensiplere bağlı kalınması halinde bilimin İslam

⁶³ Mümtaz'er Türköne, **Cemaleddin Afgânî**, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 1994, s. 3.

⁶⁴ Hayreddin Karaman, "Efgânî maddesi", **Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, c. X, İstanbul, 1994, s. 464-465, 456-457

⁶⁵ İsmail Kara, **Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi**, İstanbul, Risâle Yay. 1987, Giriş, s.XLI

dünyasında yeşereceğine inanmaktaydı. Abduh'a göre eğitim ve sosyal reform yoluyla halka ulaşmak ve onları bu yönde uyandırmak, işgalden direniş yoluyla kurtulmanın aracı olan siyasetten daha etkili bir yoldur. Oysa Afgani büyük ölçüde Müslüman toplumları siyaset ve direniş üzerinden harekete geçirmenin gerekli olduğuna inanıyordu.⁶⁶

Eğitim sisteminde yapılacak reformun hem geleneksel dini/millî kültür unsurları ile modern bilimleri ihtiva etmesi gerektiğini savunmuştur. Abduh'un çabaları sonucunda daha önce bu kurumda hiç okutulmamış olan tarih, coğrafya, tabiat, matematik ve felsefe gibi modern bilimler Ezher'in müfredatına alınmıştır. Abduh, 1899 yılında Mısır Başmüftülüğü'ne atanmış, hayatının sonuna kadar bu görevde bulunmuştur. Mısır'daki İslamcılığın düşünsel kaynağı yukarıda ifade edildiği gibi Afgani ve Abduh çizgisinden gelişen İslam anlayışıydı.⁶⁷

Siyasal İslam ile ilgili Batı'nın algılaması çok olumlu değildir. Oliver Roy, *Siyasal İslam'ın İflası* adlı kitabında ilginç değerlendirmelerde bulunmaktadır. Roy'a göre İslamcılık, modern dünyanın bir mahsülüdür. Batı tipi eğitim sisteminde yetişen ve yoksul kesimlerden gelen gençler büyük oranda İslamcılık'ı benimsemektedir. Artık din, bir ideolojiye dönüşmeye başlamıştır. İslamcılık, Oryantalizmin şekillendirdiği bir ortamda yetişen insanların oluşturduğu bir harekettir.⁶⁸

Siyasal İslam ile ilgili ciddi eleştiriler mevcuttur. Bir kere tarih sahnesine çıktığından beri Siyasal İslam Ortadoğu coğrafyasında kayda değer bir değişime yol açmamıştır. Söylemde büyük iddialar ortaya koymuş, ancak eylemde küresel dünya sisteminde geçerli bir düzen kuramamıştır. Bazı yazarlara göre ise bu eleştiriler gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü, Siyasal İslam çizgisindeki partilere otoriter

⁶⁶ Ömer Çaha ve Bican Şahin, **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**, Ankara, Orion Yayınları, 2003, s.581.

⁶⁷ Çaha ve Bican, **a.g.e.**, s.583.

⁶⁸ Olivier Roy, **Siyasal İslam'ın Sonu**, (Çev: Cüneyt AKALIN), Metis Yayınları, İstanbul, 1992, s.11.

rejimler tarafından fırsat verilmemekte ve bu partileri destekleyenler sürekli baskı altında tutulmaktadırlar.⁶⁹

Siyaset sahnesinde iktidara gelmek ancak halkın desteği ile mümkün olduğundan, derin bir teorik arka plandan ziyade polülist söylemler ile oy toplama kaygısı çoğu zaman daha baskın çıkmaktadır. Bu durum evrensel bir kuşatıcılığa sahip olan İslam dininin toplum nezdinde yozlaşmasına yol açmaktadır.

Siyasal İslam ile ilgili bir diğer dikkati çeken husus, müntesiplerinin genellikle Batı tarzı eğitim almış insanlardan oluşmasıdır. Yoksul ve köylü kesimden gelen gençler okuyarak kentli sınıfına dahil olmaktadır. Üniversite eğitimi almış bu gençlerin gündelik yaşantılarında Batılı hayat tarzı hakimdir. Geleneksel dini eğitim almış olanların sayısı çok fazla değildir.⁷⁰

Siyasal İslam ile birbiri ile taban tabana zıt görüşler ile karşılaşmak mümkündür. Bu görüşlerden birisine göre Siyasal İslam ile yola çıkanlar devlet mekanizmasını ele geçirerek tepeden inme yöntemler ile kendi inançları doğrultusunda toplumu değiştirmeye çalışmayı istemektedirler.⁷¹

Avrupalı birçok devlet Ortadoğu devletlerinin gelişimini engelleyecek birçok girişimde bulunmuştur. Askeri darbeler ile sürekli bu devletlerin siyasi hayatı rayından çıkarılmıştır. Askeri müdahalelerden sonra da normal siyasi hayata dönüş için gerekli adımlar atılmamıştır.. Kısacası, Disraeli'den Clemenceau'ya, Kissenger'den Bush'a kadar, Batı'nın kaygısı hiçbir zaman Ortadoğu'da siyasal modernleşme hareketlerine sıcak bakmamıştır.⁷²

Siyasal İslam, söylem olarak ekonomik ve sosyal sorunlar yaşayan kitlelere çok cazip gelmekte ve geniş kitleleri mobilize edebilmektedir.

⁶⁹ Roy, **a.g.e.**, s.14.

⁷⁰ Roy, **a.g.e.**, s 17.

⁷¹ Steven R David, **Choosing Sides: Alignment And Realignment in The Third World**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1991.

⁷² Roy, **a.g.e.**, s 34.

Batı'ya karşı bir ton barındırdığı için, Batı tarafından yapılan çeşitli müdahaleler sonrasında hitap ettiği kitlede daha fazla taraftar toplamaktadır. Toplumu dönüştürmek suretiyle devlet düzeyinde etkinlik kazanmaya çalıştığından, özellikle otoriter rejimler tarafından genellikle bir tehdit olarak algılanmaktadır. İlimli bir söylemden daha radikal söylem ve eylemlere kadar geniş bir spektrumu bünyesinde barındıran Siyasal İslam, Batı medyasında da genel anlamda olumsuz bir imaja sahiptir.

İkinci Bölüm

Müslüman Kardeşler ve Oryantalizm

Arap Baharı sonrasında Mısır'da iktidara gelen Müslüman Kardeşler'in⁷³ oldukça çalkantılı bir tarihi geçmişi vardır. Başlangıçta birkaç kişi ile kurulan bu hareket, Batı'ya karşı birikmiş toplumsal tepkinin de etkisi ile kısa zamanda çok geniş kesimlere ulaşmıştır. 1940'lardan itibaren siyaset sahnesinde boy göstermeye başlayan Müslüman Kardeşler, otoriter Mısır yönetimlerinin baskı ve işkencelerine maruz kalarak dönüşümler geçirmiştir. Müslüman Kardeşler'in Batı ile ilişkilerinde de genel anlamda bir karşılıklı güvensizliğin var olduğu söylenebilir. Müslüman Kardeşler, asr-ı saadet döneminde olduğu gibi ideal bir sistem iddiasındadır. Ancak bu hedefine "Batı'nın işgalleri ve müdahaleleri ile dejenere olan bir sistem" içerisinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Tümünden Batı'ya da karşı değildir. Okumuş eğitilmiş kitleleri ile Batı'nın olumlu taraflarını almak istemektedir. Batılı ülkeler ise özellikle bu grup içerisindeki bazı kesimlerin radikal söylemlerine bakarak, Müslüman Kardeşler'i, Ortadoğu'da kendi lehine uzun uğraşlar sonunda kurulan düzene karşı bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu bölümde Müslüman Kardeşler'in kısaca geçmişine bakılarak, oryantalizm kapsamında Batı ile ilişkilerine değinilecektir.

⁷³ Müslüman Kardeşler ve tarihi ile ilgili bir çalışma için bkz. Serdar Şenol, **Müslüman Kardeşler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2014.

A. Müslüman Kardeşlerin Ortaya Çıkmasına Neden Olan Faktörler

Mısır'da Müslüman Kardeşler⁷⁴ hareketini başlatan sebepleri, ideallerini anlayabilmek için öncelikle, etkili bir şekilde 19. yüzyıldan başlayan ve 20. yüzyılın yarısına kadar devam eden İngiliz işgalini ve Mısır halkı üzerinde bıraktığı ekonomik, siyasal ve kültürel etkilerin üzerinde durulması gerekmektedir.

İngiltere için Mısır, sömürgesi olan Hindistan'a giden yolda önemli bir konumda bulunmaktaydı. 19. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır valisi olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın İstanbul'a yürümesi üzerine Rusya'nın yardımı ile önce Kütahya Antlaşması yapılmıştır. Daha sonra İngiltere, Mısır'daki çıkarlarından dolayı Osmanlı ve Rus ittifakından rahatsız olmuştur. İngiltere, Balta Limanı Anlaşması ve Londra Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu ve Mısır arasında arabuluculuk yapmıştır. Buna göre; Mısır, Osmanlıya bağlı bir eyalet olarak kalmış ve Osmanlı, Mısır' da Kavalalı Hanedanını tanımıştır.⁷⁵ Böylece İngiltere'nin Mısır üzerinde kontrol sağlaması kolaylaşmıştır.

Mısır'da Hidiv İsmail döneminde kötü ekonomik koşullar nedeni ile 1876 yılında Kamu Borçlar Sandığı kuruldu. Kurulan bu yeni kurum sayesinde İngiltere'nin Mısır ekonomisi üzerinde denetimi artmıştır. Hidiv Tevfik döneminde başlayan özgürlükçü ve anayasacı fikir akımlarının baş göstermesi ile Hidiv tarafından İngiltere resmen Mısır'ı işgale davet edilmiştir.⁷⁶

⁷⁴ Müslüman Kardeşler'in sosyolojik yapısı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hasan Gürbüz, **Mısır Özelinde Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Sosyolojik Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, 2014.

⁷⁵ Halil İbrahim Canbegi, **Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti, Nasıl Geldiler? Niçin Gittiler? Tekrar Gelecekler Mi?**, İstanbul, 2013, s. 34-36.

⁷⁶ Süleyman Kızıltoprak, **Mısır'da İngiliz İşgali: Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s.12-32.

Hidiv İsmail Paşa döneminde açılan Süveyş Kanalı, başta İngilizler olmak üzere birçok devlet için stratejik ve ekonomik önemdeydi. Süveyş Kanalı, İngilizlerin doğudaki sömürgelerine ulaşmanın en önemli yoluydu. Süveyş Kanalı'nın inşası esnasında İngiliz ve Fransızlara borçlanan Mısır'ın gelirleri, yine bu ülkeler tarafından kontrol edilmekteydi. Bu durum, Mısır'ın ekonomik bağımsızlığını yitirmesine yol açmıştır. Ortaya çıkan ayaklanmaları bahane gösteren İngiltere, 1882 yılında Mısır'ı işgal etmiştir.⁷⁷ İşgal sonrasında uygulanan ekonomik yaptırımlar, Mısır toplumunda farklı sınıfların oluşmasına yol açmıştır. İngilizler ile iyi ilişki kuran gruplar müreffeh bir hayat yaşarken, toplumun büyük bir kesimi yoksullaşmıştır. Süveyş Kanalı'nın kontrolünü elinden bulunduran Mısır, tarımda uyguladığı tek ürün politikası ile özellikle çiftçilerin zor durumda kalmasına yol açmıştır. Bu dönemde Mısır, birçok ihtiyacını ithalat yolu ile karşılamak zorunda kalmıştır.⁷⁸

I. Dünya Savaşı'nın başlamasına yakın İngiltere Hüseyin Kamil'i Mısır Sultanı ilan etmiştir. Bu şekilde Mısır tamamen Osmanlı Devleti'nden koparılmıştır. Daha sonra Başbakan olacak olan Said Zağlul liderliğinde El-Vefd Partisi, Mısır'da milliyetçilik düşüncelerinin yayıldığı bir ortamda kurulmuştur. 1919 yılında geniş kitlelerin katılımı ile Said Zağlul önderliğinde milliyetçi bir halk ayaklanması gerçekleşmiştir. Bu ayaklanma Mısır'da İslamcı ve milliyetçi damarların güçlendiğini göstermektedir.⁷⁹

1882 yılında İngiltere'nin sömürgesi haline gelen Mısır'da 1919 yılında başlayan ayaklanmalar 1922 yılında Mısır'ın bağımsızlığı ile sonuçlanmıştır. Elde edilen bu başarının, tam anlamıyla bir bağımsızlık olduğunu kabul etmek tam olarak mümkün değildir. Çünkü İngiltere, Kral 1. Fuad'a bazı şartları kabul ettirmek suretiyle Mısır siyasetinde etkinliğini muhafaza etmiştir. İngiltere'nin, Süveyş Kanalı'na sahip olan Mısır'daki

⁷⁷ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s.381.

⁷⁸ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, İstanbul, Alkım Kitabevi, s. 222.

⁷⁹ "Said Zağlul", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c35/c350274.pdf>, 07.06.2016. (Yazar belirtilmemiştir.)

etkinliğini dolaylı yollardan devam ettirmeyi başarması, Mısır'da milliyetçi hareketlerin daha da güçlenmesine yol açmıştır.

Bu dönemde Mısır, genellikle iç politikada istikrarsızlık ve ekonomik sorunlar ile boğuşmaktaydı. İngiltere, eğitim, siyaset, ekonomik gibi neredeyse bütün alanlarda etkinliğini korumaktaydı. Mısır ekonomisinin gelişmesine engel olmak için ise İngiltere sadece pamuk üretimine izin vermekteydi. İngiltere'nin politikalarının aksine hareket edebilecek bir partinin iktidara gelmesi mümkün değildi. Mısır'da bulunan Ermeni, Yahudi ve İtalyan gibi yabancılar sanayi ile uğraşmaktaydı.⁸⁰

İngiltere'nin müdahalelerine tepki olarak 1924 yılında yapılan seçimler ile Vafd Partisi iktidara gelmiştir. Ancak İngiltere, Kral I. Fuad'a baskı yaparak bir şekilde Vafd Partisi'ni iktidardan düşürmüş ve yenilenen seçimler ile Vafd Partisi'nin iktidara gelmesini engellemiştir. İngiltere'nin Mısır'ın iç politikasına bu derece müdahale etmesi Mısır'da geniş bir kitle de rahatsızlığa yol açmıştır. Aslında bu tarz müdahaleler Ortadoğu coğrafyasında yeni değildir. İngiltere başta olmak üzere Batılı devletler, kendi ülke çıkarları için tehdit teşkil ettiğini değerlendirdiği aktörleri, çeşitli müdahaleler ile sürekli saf dışı bırakmayı başarmıştır.⁸¹ İngiltere'nin Mısır siyasetindeki rolü, halkta oluşan tepki neden ile Müslüman Kardeşler'in ortaya çıkmasına müsait bir ortam oluşturmuştur.

Müslüman Kardeşler kurulduğu yıllarda, Mısır uzun süredir İngiliz işgali altında bulunmaktaydı. İngilizlerin toplum üzerindeki baskısı her alanda kendisini hissettirmektedir. İngilizlerin kültürel olarak Mısır toplumunun genleri ile oynaması, ahlaki yapıyı değiştirecek şekildeki uygulamaları ve ülkenin ekonomik kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmesi, özellikle Mısır'daki dini gruplar tarafından

⁸⁰ Afaf Lutfi El-Seyyid Marsot, **A History of Egypt From Arab Conquest to the Present**, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 106.

⁸¹ Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, "Mısır Devrimi'nin Ayak Sesleri: Bir Devrin Sonu mu?", Rapor No:27, Ankara, 2011, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201123_misir.orsam.pdf, 07.06.2016. (Yazar belirtilmemiştir.)

tepki ile karşılanmaktaydı. Batı'nın sunduğu seküler yaşam tarzını büyük bir tehdit olarak algılayan dini gruplar, İslamiyet'in, İngiliz esaretinden ve Mısır'ın içine düştüğü kötü durumdan kurtulmasının tek yolu olduğuna inanmaktaydılar.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra çok sayıda olumsuzluğun bir arada yaşandığı Mısır'da 1928 yılında kurulan Müslüman Kardeşler, günümüze kadar Ortadoğu'da en etkin Sünni çizgideki İslami hareketlerden birisi olmuştur. Kökü Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh ve Reşid Rıza'nın fikirlerine dayanan bu hareket günümüze kadar başta Mısır coğrafyası olmak üzere, Ortadoğu'da birçok ülkede varolmayı başarmıştır.

B. Müslüman Kardeşlerin Doğuşu ve Gelişimi

Siyasal İslam'ın günümüzde en önemli temsilcilerinden birisi Müslüman Kardeşler'dir. Sadece Mısır'da değil, Ortadoğu'da birçok ülkede temsilcileri bulunmaktadır. Arap Baharı sonrasında bir anda kendisini iktidarda bulan Müslüman Kardeşler, kurulduğu 1928 yılından itibaren büyük dönüşümler yaşamıştır. Özellikle geniş kitlelere ulaştığı⁸² 1940'lı yıllardan sonra otoriter rejimlerin baskı ve işkencelerine maruz kalmıştır. Batı ile ilişkilerinde de hep bir karşılıklı güvensizlikten söz etmek mümkündür. Bu bölümde Müslüman Kardeşler'in kuruluşundan günümüze kısaca geçmişine değinilecektir.

1. Hasan el-Benna'lı İlk Dönem

HasanEl-Benna 1906 yılında Mısır'ın Buhayre iline bağlı Mahmudiye'de doğmuştur. El Ezher Üniversite'sinden mezun olan bir

⁸² Müslüman Kardeşler'in diğer İslami akımlar üzerindeki etkileri için bkz. İbrahim Tolga Baban, **Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Çağdaş İslamcı Akımlar Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006.

şeyhin oğludur. İlk eğitimini geleneksel dini usuller ile babasından almıştır. Küçük yaşta sünni mistik bir hareket olan Hasafiyya'den etkilenmiştir. Hasafiyya Hareketi, Hristiyan misyonerlerin çalışmalarına karşı direnme ve İslami ahlaki korumaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. Damanhour'da İlk Öğretmen Eğitimi Okulu'ndan mezun olduktan sonra Kahire'ye giden Benna, burada 1873'te kurulan ve o zamanın en yüksek eğitim kurumu olan Darül-Ulum'a katılmıştır.⁸³

Kahire'de öğrencilik yıllarında, 1919'da yaşanan Milli Devrim sonrasında partiler arasında yaşanan politik rekabete ve ayrılıklara şahit olan Benna, Mısır'da gazete, sinema, üniversite gibi hayatın her alanında yayılmakta olan seküler Batı anlayışından büyük rahatsızlık duymuştur. Kendi çağdaşlarında olduğu gibi, İngiltere'nin Mısır'daki askeri varlığından ve 1923 yılında Mısır'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra bile İngiltere'nin sürekli politik hayata müdahalesinden hoşnutsuzluk duymuştur.⁸⁴

Darül-Ulum'daki son yılında, kişisel olarak gençlerin İslami bir hayat konusunda eğitilmeleri için vaazlar/dersler vermeye ve ailelerine rehberlik etmeye karar vermiştir. 1927 yılında, İngiltere'nin Mısır'daki en büyük askeri birliğinin ve Avrupa'ya ait Süveyş Kanalı Şirketi'nin karargahının bulunduğu İsmailiye şehrinde bir ilk okula öğretmen olarak atanmıştır. Dersler haricindeki zamanlarda camilerde, kafelerde insanlara İslam'a dönüş konusunda sürekli bir şeyler anlatmaya çalışmıştır. 1928'de 22 yaşında iken İngiliz askeri birliğinde çalışan altı kişi Benna'nın yanına gelerek kendilerine liderlik yapmasını istemişlerdir.⁸⁵

Kuruluşunu takip eden ilk yıllarda İsmailiye şehrinde camiler, kafeler ve evlerde faaliyet göstermiştir. Ayrıca, bir cami, erkek çocuklar

⁸³Brynjar Lia, **Müslüman Kardeşlerin Doğuşu**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2000, 42.

⁸⁴M. Gilsenan, **Recognizing Islam: Religion and Society in the Middle East**, İngiltere, Tauris, 1992, s.16.

⁸⁵Carrie Rosefsky Wickman, **The Muslim Brotherhood-Evolution of an Islamist Movement**, Oxford, Princeton University Press, 2013, s.21.

için bir okul, erkek çocuklar için bir klüp ve kız çocuklar için bir okul inşa etmişlerdir. Daha sonra kurdukları bu modeli Mısır'ın değişik şehirlerine yaymışlardır. Başlangıçta diğer birçok dini grup gibi, İslam'a bağlılığı arttırmayı ve Batı kültürel değerleri ile hayat stilinin toplumdaki değiştirici etkisine karşı koymayı hedeflemiştir. Yaklaşık 20 yıl içerisinde El-Benna'nın karizmatik liderliği altında Mısır çapında faaliyet gösteren bir organizasyona dönüşmüştür. 1940'ların ortalarında 300.000 ila 600.000 arasında taraftara ulaşmıştır.⁸⁶

Hasan el-Benna'nın zamanında Mısır'ın genel durumu göz önünde bulundurulduğunda Müslüman Kardeşlerin, Batı'nın emperyalist ve sömürgeci politikalarına bir tepki olarak kurulduğu söylenebilecektir. Hasan el-Benna'nın rahatsızlık duyduğu hususlar;⁸⁷

- Batılı güçlerin İslam coğrafyasını işgali; ekonomik ve kültürel emperyalizm.
- İslam ülkelerindeki yönetimlerin Batılı güçlerle işbirliği yapması.
- Hilafet kurumunun kaldırılması.
- Şeriat hükümleriyle hükmedilmemesi.
- Seküler eğitimin yaygınlaştırılması.
- Kültürlerde fikri bozulmalara yol açtığı iddia edilen batılı akımlar.

Hasan el-Benna, 1928'de görev yaptığı İsmailiye ve çevresine dair tespitlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Sömürgecilerin mahallesinde baştan aşağı görkemli evlerde yabancılar kalıyorken, bunun karşısında işçi Arapların kaldığı evler küçük ve çürüktü. Arapların kaldığı

⁸⁶ Wickham, **a.g.e.**, s.34.

⁸⁷ Lia, **a.g.e.**, s.75.

mahallelerdeki bütün güzel cadde ve sokaklarda, yalnızca bu ekonomik sömürgecilerin diliyle yazılmış levhalar bulunuyordu.”⁸⁸

Görüşlerini halka benimsetmek isteyen Hasan el-Benna ve arkadaşlarının kullandığı bazı ifadeler şunlardır:

“Bizim idealimiz Allah, önderimiz peygamber, anayasamız Kur’an’dır. İslam Ümmeti’nin, Allah’ın emirlerine boyun eğen bir millet olmasını istiyoruz. Bu da ancak Müslümanların Allah’ı bilmeleriyle, kalplerinin tamamen ona bağlanmasıyla gerçekleşecektir. Allah’ın lider seçmediği birisini lider edinip onun için haykırmayı ve onun da bizim için bunu yapmasını istemeyiz. Allah’ı tanımanın, peygamberin liderliğini kabul ettirmenin ve Kur’an’ı dünya düzenine hakim kılmanın yolu cihattır. Bu uğurda hayatlarını feda etmeye hazır olan Müslüman Kardeşler için şehit olmak, ebedi saadet ve nimetlerle dolu gerçek bir hayata geçiş köprüsüdür. Hiçbir zaman sessiz kalmayacağız. Kur’an’ın etkin bir anayasa olduğunu görünceye kadar mücadele edeceğiz. Bu hedef için yaşayacağız ve bu yolda öleceğiz.”⁸⁹

Hasan el-Benna’nın bu amaçlar doğrultusunda izlenmek üzere ortaya koyduğu yöntemin aşamaları ise şunlardır:⁹⁰

- İlk etapta İslam’ın prensiplerine inanan ve bu uğurda çalışan bir nesil oluşturmak,
- Sonra bu yolda karşılaşılan engelleri bertaraf etmek,
- Son olarak da İslami prensiplere tamamen bağlı bir yönetimoluşturmak.

⁸⁸ Hasan el-Benna, **Risaleler**, Çev: Mehmet Akbaş, İstanbul, Nida Yayıncılık, 2008, s.10.

⁸⁹ el-Benna, **Risaleler**; s.15, 19, 25, 35.

⁹⁰ Hasan el-Benna, **Hatıralarım/Müslüman Kardeşler**, İstanbul, Beka Yayınları, 2007, s.135, 136.

Hasan el-Benna, Müslüman Kardeşler'in hedeflerini de şu şekilde sıralamaktadır:⁹¹

- İslam ülkesinin her türlü yabancı hakimiyetinden kurtarılması,

- Özgürlüğüne kavuşan İslam ülkesinde İslami esasları uygulayan, İslam'ın buyurduğu toplum düzenini uygulayan ve İslam'ın prensiplerini ilan ederek davetini Müslümanlara tebliğ eden **bağımsız bir İslam devleti** kurulması.

Bu dönemde Hasan el-Benna; *"Müslümanların geri kalışının sırrının din yolundan uzaklaşmalarında olduğuna, yapılacak dönüşümlerin, İslam'ın öğretilerine ve buyruklarına dönüşü amaçlaması gerektiğine, eğer Müslümanlar bu yolda emek harcarsa bunun mümkün olacağına ve Müslüman Kardeşler akidesinin bu amacı gerçekleştirebileceğine inanıyorum"* demiş, hedefini *"ömrü boyunca dünyayı İslamiyet'in kurallarına göre eğitmek"* olarak açıklamıştır.⁹²

Hasan el-Benna'nın başkanlığında kurulan Genel İrşad Bürosu tarafından hükümet yetkililerine, İslam dünyasındaki birçok önemli mevkide bulunan kişiye, özellikle de Mısır yöneticilerine hitaben, İslam halklarına ve devletlerine egemen olması gereken bakışı açıklayan mektuplar gönderilmiştir. Bu mektuplarda genel itibarıyla; *"yasalarda İslam'a uygun düzeltmelerin yapılması, kamu görevlerinin yaşantılarının kontrol altında tutulması, bazı askeri ve idari görevlerin el-Ezher Üniversitesi mezunlarına verilmesi, karma okulların kapatılması, kız ve erkek öğrenciler için her seviyede ayrı eğitim kurumları tahsis edilmesi, alkollü içki satan eğlence yerlerinin kapatılması, ibadetini aksatanların*

⁹¹el-Benna, **Hatıralarım/Müslüman Kardeşler**, s.87, 88, 89.

⁹² Enver Ahad Malik, **Çağdaş Arap Düşüncesi**, Çeviren: Adnan Cemgil, İstanbul, 1971, s.104.

*cezalandırılması, faizin yasaklanması, devlete ait bankalardaki faiz alımından vazgeçilmesi, yabancıların elinde bulunan işletmelerin kamulaştırılması, düşük ve yüksek seviyeli memurların maaşları arasındaki farkın azaltılması, işlenmeyen toprakların değerlendirilebilir hale getirilmesi” gibi istekler yer almıştır.*⁹³

İlk yıllarda kurulu düzen içerisinde sistemin dışında ve sistem karşıtı bir organizasyon olarak tanımlanabilir. Bu dönemde El-Benna partiler arasındaki şiddetli rekabeti kınamış ve politik liderlerin birbirleri ile şiddetli mücadelesi neticesinde meydana gelen hizipleşmenin ülkeyi Batılı güçlerin etkilerine açık hale getirdiği değerlendirmiştir. 1930’larda ve 1940’lardaki İngiliz müdahaleleri, yerli politikacıların dış politika üzerinde kontrol kurmasını engellemiştir.

Müslüman Kardeşler, İngilizlerin, Siyonist gruplar ile işbirliği yaptığını ve sayede Filistin’de bir Yahudi Devleti kurulacağına inanıyorlardı. İngilizler’in bu amacını engellemek için 1948 yılında gizli bir silahlı örgüt olan Nizamül Has’ı kurmuştur. Bu tarihlerde dikkatini büyük ölçüde Filistin üzerine yoğunlaştıran Müslüman Kardeşler, Filistin’de bir Yahudi Devleti’nin kurulmasını engellemek için cihad çağrısı yaptı. İsrail Devleti’nin kurulması ile 1948’de başlayan Arap-İsrail Savaşları’nda Müslüman Kardeşler’de fiilen yer aldı. İsrail Devleti’nin kurulmasından sonra uluslararası bir sorun haline gelen Filistin meselesi aslında hem Müslüman Kardeşler için hem de bundan sonraki İslamcılık hareketleri için merkezi bir role sahip olacaktı.⁹⁴

El-Benna’ya göre yaşanan sorunların temelinde Batılı değerlerin ve uygulamaların topluma yayılması vardı. Batıdan alınan eğitim sistemi, Mısır toplumunun dini duygu ve düşüncelerine uymamaktaydı. Medya,

⁹³ Hasan el-Benna, **Dava ve Davetçinin Hatıraları (Hatıralarım)**, s 417-433.

⁹⁴ İbrahim Tıǧlı, “Mısır’da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler”, **Dünya Bülteni Araştırma Masası**, <http://www.dunyabulteni.net/file/2011/misirda-sosyal-hareketler.pdf>, 06.06.2016.

müzik, film ve magazin dünyasındaki *ucuz, bayağı ve müstehcen içerikler* gençler arasında ahlaki probleme yol açmaktaydı. O'na göre; Mısırlı politikacıların, kadın ve erkeklerin partilerde bir araya getirmek ve alkol, kumar, gayri meşru ilişki gibi Batılı değerler konusundaki iştahları Mısır'ın İslami mirasına ihanettir.⁹⁵

Müslüman Kardeşlerin görüşüne göre Mısır'ın ahlaki ve sosyal olarak yeniden ayağa kalkmasının tek etkili yolu İslam'a geri dönmektir. Müslüman Kardeşler, İslam anlayışı olarak din ve devlet vizyonunu benimsemiştir. Bu anlayış, sadece dini özel hayata ait anlayışlar ve ritüeller olarak görmemekte, Batılı sistemlerden farklı olarak yönetim ve İslami değerler bütünü olarak kabul etmektedir.

1936 yılında, Müslüman liderlere ve Mısır Kralı I. Faruk'a gönderdiği "Işığa Doğru" (Towards The Light) başlıklı bir mektubunda önemli tespitlerde bulunur. Ona göre Banna'ya göre; I. Dünya Savaşı ve ardından 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik buhran göz önünde bulundurulduğunda, geçmişteki bilimsel ve maddi başarılarına rağmen Batı medeniyeti iflas etmiş ve çökmüştür. Batı'nın temelleri çatırdamaktadır. Kurumları ve rehber prensipleri dağılmaktadır. Politik temelleri diktatörlükler ile yok olmaktadır. Ekonomik temelleri ise ekonomik krizler ile sürüklenip gitmektedir.⁹⁶

Müslüman Kardeşler, genç yaşta insanları İslami terbiye ile yetiştirerek, dini değerlerine bağlı bir nesil meydana getirmeyi hedeflemiştir. Günümüzde Mısır toplumunda bu derece kök salmasının nedeni, başlangıçtan itibaren arkadaş, akraba ve komşu düzeyinde ilişkiler kurarak ideallerini topluma yayma çabalarıdır. Aynı zamanda, Müslüman Kardeşler sponsorluğunda kurulan okul, sağlık ve hayır kuruluşları gibi yerel sosyal hizmetler ve toplum projeleri ile toplum

⁹⁵ Wickham, **a.g.e.**, s. 36.

⁹⁶ Hasan al-Banna, **Toward The Light**, <http://www.kalamullah.com/Books/Towards%20the%20Light.pdf>, 06.06.2016

refahını arttırmayı ve yeni iş alanları açmayı hedefledikleri görülmektedir.⁹⁷

Müslüman Kardeşler hiçbir zaman tahayyül ettikleri İslami düzen ile ilgili açık ve anlaşılır bir vizyon ortaya koymamışlardır. Bu sebepten, Müslüman Kardeşler'in politik düşünceleri, çatışan yorumlara karşı hassastır. Mesela, kapsamlı bir İslami düzen kurmak için devlet gücünün elde edilmesi ve devlet gücü ile bazı şeylerin zorlanarak yapılmaya çalışılması, bazı kesimler tarafından Müslüman Kardeşler'in hedefi olarak algılanmaktadır.⁹⁸

Müslüman Kardeşler ile bağı olan birçok dini akademisyen, parlamentoyu, halkın özgür seçimler ile yöneticilerini seçebilmelerini, bağımsız bir yargıyı ve vatandaşların haklarının yasal güvenceye alınmasını desteklediklerini ifade etmişlerdir. Son olarak, geçmişteki Şeriat kurallarının katı yorumlarının tatbik edilmesi yerine, insan aklına dayalı içtihat yöntemi ile kutsal metinler günümüz ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeniden yorumlanması gerektiğini savunmuşlardır.

Zamanın ruhuna uygun yapılan yorumlara rağmen Müslüman Kardeşler kendi içlerinde bazı çelişkilerden hiçbir zaman kurtulamamışlardır. En başta gelen çelişki, İslam'a göre tek otorite Allah'ın otoritesi iken, bunun seçimler ile gelen milletvekillerin kullandıkları otorite ile uyumu konusudur. Seçilen milletvekilleri tarafından düzenlenen yasaların şeriat kurallarına göre uyumu nasıl sağlanacak konusu ayrı bir tartışma konusudur.⁹⁹

Müslüman Kardeşler ile ilgili değişken diğer bir husus ise resmi politik düzen ve politik partilere karşı belirgin olmayan tutumudur. Bir taraftan Müslüman Kardeşler politik sistemin yozlaşma ve seçkinci tavırlarını kınamışlardır. İngiliz müdahalesine açık olmasını ayrıca

⁹⁷ Lia, **a.g.e.**, s 73.

⁹⁸ Wickham, **a.g.e.**, s. 18.

⁹⁹ Ritchard Mitchell, **The Society of The Muslim Brotherhood**, Oxford, Oxford University Press, 1969, s 325-326.

eleştirmişlerdir. 1941 yılında gerçekleştirilen 6. kongrelerinde Müslüman Kardeşler seçimlerde aday göstermek için uygun zaman olduğuna karar vermişlerdir. Müslüman Kardeşler'den Hasan El-Benna'nın da içinde bulunduğu 17 kişi seçimlerde aday olmuştur.¹⁰⁰

El-Benna Vafd hükümeti¹⁰¹ tarafından göreve çağırılmış ve baskılar neticesinde yarıştan çekilmiştir. 1945 yılında El-Benna ve beraberindeki beş kişi seçimlerde tekrar yer almışlardır. Seçimlerde yaygın olarak yapılan hile söylentileri arasında seçimleri kaybetmişlerdir. Şaibeli olarak yapılan seçimleri kaybeden El-Benna ve Müslüman Kardeşler politik düzene iyice yabancılaşarak sistem dışı bir çizgiye kaymışlardır.¹⁰²

İngiliz karşıtı gösterilere verdiği destek ve Filistin'deki askeri teşkilatının faaliyetleri, yönetimin Müslüman Kardeşler'e karşı korku hissetmesine, Müslüman Kardeşler'in bir gün Mısır'da devrim yapabileceği düşüncesinin kraliyet yönetiminde uyanmasına yol açtı. Müslüman Kardeşler ile Vafd arasında çıkan çatışmaların yanı sıra¹⁰³, örgütlenmiş ve örgütlenmemiş siyasi gruplar arasındaki anlaşmazlıklar da devlete karşı mücadelenin bir parçası olarak algılanıyordu. Bölgede süren Siyonist faaliyetler ve İngiliz politikalarından kaynaklanan sorunlar hergeçen gün kraliyet yönetimi ile örgütlü toplumsal gruplar arasındaki gerginliği daha çok artırıyordu.¹⁰⁴

Nitekim Müslüman Kardeşler'in kışkırttığı iddia edilen veya üyelerinin işlediği öne sürülen birkaç cinayetten sonra 8 Aralık 1948'de İçişleri Bakanı'nın emriyle Müslüman Kardeşler Cemiyeti kapatılmıştır.

¹⁰⁰ Lia, **a.g.e.**, s. 358.

¹⁰¹ Vafd Partisi 1919 yılında kurulmuştur. 1923-1952 yılları arasında Mısır siyasetinde en önemli aktörlerden birisi olmuştur. Partinin başından 1927 yılına kadar Saad Zaglul, 1952 yılında Hür Subaylar tarafından yapılan darbe sonrasında kapatılıncaya kadar Mustafa Nahhas bulunmuştur.

¹⁰² Lia, **a.g.e.**, s.294.

¹⁰³ 1938 yılında Müslüman Kardeşler Mısır'da siyasi bir hüviyet kazanmaya başlayınca Vafd Partisi tarafından tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. Müslüman Kardeşler ise, İngiltere'nin siyasi etkisinden bir türlü Mısır'ı kurtaramadığı ve kötü ekonomik politikalarından dolayı Vafd Partisi'ne ciddi eleştiriler yöneltmiştir.

¹⁰⁴ Lia, **a.g.e.**, s.260.

Polis, Kahire'deki Müslüman Kardeşler merkezini kuşatıp El-Benna dışındaki herkesi tutukladı; sosyal hizmetlere verilmek üzere Müslüman Kardeşler'in bütün varlığına el konuldu. Yakalamalar ile birlikte Müslüman Kardeşler'in içindeki emir komuta zinciri kesildiği için Müslüman Kardeşler üyeleri içinde kendi başına hareket edip şiddete bulaşanların sayısı arttı. Nitekim Müslüman Kardeşler'in Nizamül Has üyesi bir militanı 28 Aralık tarihinde Başbakan Mahmut en-Nukraşi'yi (1888-1948) öldürdü.¹⁰⁵

El-Benna, Nukraşi'nin ölümü üzerine Başbakanlığa gelen İbrahim Hadi'yle (1896-1981) güvenliği sağlayabilmek, Müslüman Kardeşler'in yönetimini yeniden yapılandırmak ve varlıklarının iade edilmesi için uzlaşma aradı. Ancak 13 Ocak 1949 tarihinde Nizamül Has¹⁰⁶ hakkındaki soruşturmayı yürüten savcılığa yönelik yapılan bombalı saldırı girişimi sonucunda müzakereler kesildi. El-Benna artık Müslüman Kardeşler'in radikal kanatlarını kontrol edemiyordu ve şiddete başvuranları "onlar ne Müslüman Kardeşler ne de Müslüman sayılırlar" diye yazarak sert ifadeler ile kınadı. Buna rağmen Mısır hükümeti tüm uzlaşma çabalarına ve verdiği yumuşak mesajlara rağmen El-Benna'yı gözden çıkardı; nitekim 12 Şubat 1949 akşamında Hasan El-Benna öldürüldü.¹⁰⁷

2. Nasır Döneminde Seyid Kutub ve Radikalleşme

1952 yılında Özgür Subaylar¹⁰⁸ tarafından yapılan darbe, anayasal monarşinin sonunu getirmiştir. Mısır için çalkantılı bir dönemin başlangıcı olan bu darbe, ilk başta Müslüman Kardeşler tarafından menuniyetle karşılanmıştır. Müslüman Kardeşler bir müddet sonra destekledikleri rejimin hedefi haline gelmişlerdir. Darbeden sadece 29 ay sonra önde

¹⁰⁵ Mitchell, **a.g.e.**, s.201-240.

¹⁰⁶ 1940 yılında Mısır'dan İngilizleri atmak için Müslüman Kardeşler tarafından kurulduğu iddia edilen gizli bir milis ordusu olarak ifade edilmektedir.

¹⁰⁷ Wickham, **a.g.e.**, s.20-46.

¹⁰⁸ 1952 yılında Mısır'da gerçekleştirdikleri darbe ile yönetimi ele geçiren milliyetçi askerlerden oluşan bir gruptur.

gelen 6 üyesi idam edilen Müslüman Kardeşler, tamiri çok zor şekilde zarar görmüştür.¹⁰⁹

1954 yılında Cemal Nasır, devrimci hükümetin başı olarak pozisyonunu tartışmasız hale getirmiştir. Şeriatın getirilmesini talep etmeleri ve açık bir şekilde Nasır'ın rakibi olan Muhammed Naguib'i (1901-1984) desteklemeleri, Müslüman Kardeşler'i yeni rejimin hedefi haline getirmiştir. Müslüman Kardeşler'e mensup üniversite öğrencileri ile polis arasından çıkan çatışmalar sonrasında Nasır, 13 Ocak 1954'te Müslüman Kardeşler'i yasaklamıştır. Bu yasak, Müslüman Kardeşler içinde bir grubun radikalleşmesine yol açmıştır.¹¹⁰

19 Ocak'ta Nasır'ın İngilizler ile imzaladığı tahliye anlaşması, Müslüman Kardeşler tarafından verilmiş bir ödün olarak algılanmış ve protesto edilmiştir. Aynı gün Müslüman Kardeşler'e mensup olduğu iddia edilen Mahmud Abd el-Latif tarafından gerçekleştirilen suikast girişimi, Müslüman Kardeşler üzerindeki baskının daha da şiddetlenmesine yol açmıştır. Müslüman Kardeşler gerçekleştirilen suikast girişimini kınasalar da, Nasır'ın baskılarından kurtulamamışlardır. Binlerce Müslüman Kardeşler üyesi tutuklanmıştır.¹¹¹

1954-1970 yılları arasında binlerce Müslüman Kardeşler mensubu, çöllerde kurulan hapishanelerde işkencelere maruz kalmıştır. Rejimin baskılarından kurtulmayı başaranların bir kısmı yurtdışına kaçmışlar, diğerleri ise faaliyetlerini yeraltına çekmişlerdir. Nasır tarafından uygulanan baskılar, Müslüman Kardeşler içerisindeki radikal akımların güçlenmesine yol açmıştır. Bazı gruplarda, bu derece şiddetli baskılar uygulayan bir rejim ile sadece silah kullanarak mücadele edilebileceği düşüncesi gelişmiştir.¹¹²

¹⁰⁹ Mitchell, **a.g.e.**, s.105-106.

¹¹⁰ Mitchell, **a.g.e.**, s.126.

¹¹¹ Barbara Zollner, "Prison Talk: The Muslim Brotherhood's Internal Struggle During Gamal Abdel Nasser's Persecution, 1952 to 1971", **International Journal of Middle East Studies**, Sayı 39, 411-433.

¹¹² Zollner, **a.g.m.**, s.411.

Bu dönemde meydana çıkan radikal fikirlerin en önemli temsilcisi Seyid Kutub olarak görülmektedir. Suudi Arabistan'dan Mısır'a göç eden bir ailenin çocuğu olan Seyid Kutub, Kahire'deki el-Ezher Üniversitesi'nde Edebiyat Öğretim Görevlisi olduğu 1930'lu yıllarda dönemin önde gelen edebiyatçılarıyla çalışmış, kendisini edebiyat ve sosyalizmi savunmaya adanmıştır.¹¹³ *Yeni Fikir* adıyla bir dergi çıkartmıştır. Makalelerinde İslamiyet'teki sosyal adalete dair delilleri kullanarak sosyalizmi savunmaya çalıştığı belirtilmektedir. 1950'de ABD'den dönüşüyle birlikte sosyalizm hayranlığı sona eren Seyyid Kutub, bu tarihten sonra sosyalizm, komünizm ve kapitalizme cephe almış, her siyasi ve sosyal meselenin çözümünü dinde görmüştür.¹¹⁴

Seyid Kutub, "Yoldaki İşaretler"de Şer'i düzen istemekle kalmamış, Müslüman Kardeşler taraftarlarını devrim yaparak mevcut düzeni değiştirmeye teşvik etmiştir. Seyyid Kutub'un felsefesinde siyasi otorite, kanun hakimiyeti, ulusal irade, devlet otoritesi gibi kavramların önemi yoktur. Seyyid Kutub'a göre; insanoğlunun hayatı tümüyle Allah'a döndürülmelidir. Hangi mesele olursa olsun, insan hayata kendi kendilerine hüküm koymamalıdır. Zira İslamiyet'in getirdiğı düzen, hayatın her alanını kapsamakta, büyük küçük her türlü insani ilişkii yönetmektedir. Dolayısıyla insanların veya meclislerin, devletin kanun çıkartmaya, emir vermeye, hüküm koymaya hakları yoktur.¹¹⁵

Seyid Kutub'a göre, insanın ve insanlığın eseri olan yönetim düzenlerine rıza göstermek dinden çıkmayı gerektirir. Çare, devrim anlamına gelen Cihat'tır.¹¹⁶ Seyid Kutub, mahkeme tarafından, *Yoldaki*

¹¹³ Muhammed Kutub, **İslam Düşüncesinde Sanat**, Çeviren: Akif Nuri Karcioğlu, İstanbul, 1979, s.10.

¹¹⁴ Muhammed Kutub, **a.g.e.**, s.13.

¹¹⁵ Seyid Kutub, **Yoldaki İşaretler**, Beyrut, International Islamic Federation of Students Organization-IIFSO- Publications (Uluslararası İslam Öğrenciler Federasyonu Teşkilatı Yayınları), 1974, s.65.

¹¹⁶ Seyid Kutub, **Yoldaki İşaretler**, s.96.

İşaretler'de taraftarlarını Cihat'a, yani mevcut devlet düzenini yıkmaya davet etmekle suçlanmıştır.

Seyyid Kutub İslamcı düşünceye başta Kuran tefsiri olmak üzere İslam ile ilgili geliştirdiği bir yönüyle radikal ve uzlaşmaz, bir yönüyle de İslam devletini esas alan görüşleri ile katılmıştır. Seyyid Kutub'un geliştirdiği fikirlerin etkisinde bir yandan değişik İslam ülkelerinde önemli bir entelektüel sınıf gelişti, ama bir yandan da El Kaide gibi silah yoluyla Batı'ya karşı mücadele veren örgütler ortaya çıktı. Seyyid Kutub'un ortaya attığı İslamcılık düşüncesinde üç düşmanın olduğu söylenebilir: Haçlılar, Siyonistler ve komünistler.

Seyyid Kutub, İslam'ı kapitalizm ve sosyalizme bir alternatif olarak günümüzde yeniden yorumlamaya çalışmıştır. 1949'da yayımlanan "İslam'da Sosyal Adalet", adlı kitabı İslam'ın gerek Batı'dan gelen bireycilik üzerinde kurulan sistemlerden, gerekse Stailinist çerçevede gelişen Sosyalizmden daha uygun, adil ve başarılı bir model sunduğunu ileri sürmüştür. Seyyid Kutub'a göre bireycilik ve bencilliği ortadan kaldırarak, adil ve eşitlikçi bir siyasi yapıyı kurmak İslam Devleti'nin işi olup; böyle bir sisteme ancak İslam devletinde geçilebilecektir. Seyyid Kutub sadece Batı'yı ve Batılı değerleri eleştirmekle kalmamış, aynı zamanda geleneksel İslami anlayışları da sert biçimde eleştirmiştir. Özellikle tasavvufta yer alan bidat ve hurafelere karşı mücadele ederek selefi bir düşünce geliştirmeye çalışmıştır.¹¹⁷

Seyid Kutup, Müslüman Kardeşler içerisinde beliren radikal fikirlerin önderi olarak görülmektedir. Düşüncelerini 25 yıl ağır çalışma altında hapis cezasını geçirdiği hücrede kaleme almıştır. Yoldaki işaretler

¹¹⁷ John Calvert, **Sayyid Qutb and the Origins of Radical Islamism**, Columbia University Press, 2010, s. 4-7.

kitabında Pakistanlı İslami düşünür Mevdudi'den etkilenecek *"hakimiyye ve cahiliye"* konseptini geliştirmiştir.¹¹⁸

Cahiliyye, İslam öncesi toplumu ifade etmek için kullanılan bir terimdir. SeyidKutub'a göre bunun modern zamanlarda karşılığı ise Tanrı'nın emirlerine karşı bilinçli bir körlük içinde olan devletlerdir. Batı tarafından üretilen demokrasi sistemi dahil olmak üzere insanlar tarafından üretilen tüm sistemler istisnasız olarak cahiliyye kategorisine girmektedir. Cahiliyye'nin karşısında ise Allah'ın hakimiyetini esas alan İslam düzeni bulunmaktadır.¹¹⁹

Bu bakış açısı ile Nasır rejimini cahiliyye kategorisinde gören SeyidKutub, Müslüman Kardeşler'e mensup gençleri, bu düzene karşı kutsal savaşa hazır olmaya çağırmıştır. 1957-58 yılları arasında hapisten çıkan bazı Müslüman Kardeşler üyeleri, SeyidKutub'u kendi liderleri olarak görerek gizli bir yapı oluşturmuşlardır. Bu gençler, Kutub'un Yoldaki İşaretler kitabındaki görüşlerini talimat olarak kabul etmişlerdir.¹²⁰

1965 yılında ortaya çıkarılan bu örgütün elinde SeyidKutub'un kitaplarının olduğu ve amaçlarının rejimi devirmek olduğu iddia edilmiştir. 1964 yılında Irak lideri Abd el-Selam Arif'in girişimi ile serbest bırakılan SeyidKutub, tekrar tutuklanarak 29 Ağustos 1966'da idam edilmiştir.¹²¹

Müslüman Kardeşler bu dönemde fikir olarak ikiye ayrılmışlardır. Kutubçu düşünceye sahip olanlar şiddeti bir çözüm aracı olarak görmüşler ve Müslüman Kardeşleri radikal bir örgüt konumuna sokmuştur. Hasan el-

¹¹⁸ Gilles Kepel, **Muslim Extremist in Egypt: The Prophet and Pharaoh**, University of California Press, Berkeley, 1993, 41.

¹¹⁹ Seyyid Kutub, **Yoldaki İşaretler**, İstanbul, Çev: Murat Hazine, Düşün Yayıncılık, 2013, s.89-92

¹²⁰ Zollner, **a.g.m.**, s. 411.

¹²¹ Gilles Kepel, **Peygamber ve Firavun**, Çev: İsmail Bendiderya, Çizgi Yayınları, İstanbul, 1992, s.44-45.

Benna'nın öğretilerini takip edenler ise daha ılımlı bir tutum sergilemişlerdir.¹²²

1968 yılında alınan sert tedbirler, Müslüman Kardeşler arasında SeyidKutub'un görüşlerinin sorgulanmasına yol açmıştır. SeyidKutub'un görüşlerine göre İslam ve cahiliye ile Müslüman ve kafir arasında bağdaşmaz ve uzlaşmaz bir ayrım vardır. Bu görüş, Müslüman Kardeşler'in resmi lideri konumunda olan Hasan al Hudeibi'nin uzlaşmacı görüşünü reddetmektedir.¹²³

Hasan al Hudeibi, SeyidKutub'un radikal fikirlerine karşı çıkmış ve Müslüman Kardeşler'in uzlaşmacı görüşlerine teolojik argumanlar sunmuştur. Hudeibi, şeriatın esnekliğini ve tarihi süreç içerisinde yorumlanışını vurgulamıştır. Hudeibi'ye göre, İslami bir yönetim olmasa bile Müslümanlar kendi toplumları içerisinde inaçlarına göre yaşayabilir. Nasır sonrası dönemde, Hudeibi'nin görüşleri Müslüman Kardeşler içerisinde daha fazla taraftar bulmuştur.¹²⁴

3. Enver Sedat Döneminde Müslüman Kardeşler

1970'te Nasır'ın ölümünden sonra yerine Enver Sedat geçmiştir. Enver Sedat, yönetimde Nasır'ın gölgesinde kalmamak için, Nasır döneminde başlatılan Arap Sosyalizmi politikalarından ayrılmıştır. Nasır döneminde çalışan birçok üst düzey yöneticinin görevine son verilmiştir. Enver Sedat daha dindar bir görüntü sergilemiştir. Enver Sedat, normalleşmeyi sağlamak için genel af ilan etmiş ve Müslüman Kardeşler üyesi birçok kişinin hapisanelerden çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinde sürgün yaşayan birçok Müslüman Kardeşler üyesinin Mısır'a tekrar geri dönmesini teşvik etmiştir. Enver

¹²² Cenap Çakmak, "Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü mü?", **Akademik Ortadoğu**, C. II, Sayı 1, s.82.

¹²³ Zollner, **a.g.m.**, s. 420.

¹²⁴ Zollner, **a.g.m.**, s.422-423.

Sedat bu şekilde, en büyük rakip olarak gördüğü Nasır taraftarlarına karşı Müslüman Kardeşleri kendi yanına çekmeye çalışmıştır.¹²⁵

Hudeibi'nin 1973'te hayatını kaybetmesinden bir süre sonra Ömer Tilmisani, Müslüman Kardeşler'in yeni lideri olarak seçilmiş ve 1986 yılına kadar bu konumunu korumuştur. 1981 yılına kadar Müslüman Kardeşler *Dava* isimli gazeteyi yayınlamaya devam etmiştir. Tilmisani, Hudeibi'nin tedrici yaklaşımını Müslüman Kardeşler içerisinde yaygınlaştırmak için çaba sarfetmeye devam etmiştir. Tilmisani, hareketin rejim ile silahlı mücadele içerisine girmesini anlamsız olarak nitelemiştir.¹²⁶

1976 yılında Enver Sedat bir liberalleşme hareketi başlatmıştır. Bu hareket ile sağ, sol ve merkez akımlarını tek çatı altında toplamayı hedeflemiştir. Bu dönemde Müslüman Kardeşler üyeleri siyasi parti kurma girişimlerine başlamıştır. Ancak 1977 yılında çıkan bir yasaya göre, dini temellere dayalı bir parti kurulmasının yasaklanması nedeni ile parti kurma girişimleri bu dönemde amacına ulaşamamıştır. 1979 yılında Tilmisani, Enver Sedat ile yaptığı görüşmede parti kurma isteğini iletmıştır. Buna karşı çıkan Sedat, Müslüman Kardeşler'e, Sosyal İlişkiler Bakanlığı çatısı altında legal bir yer vermeyi teklif etmiştir. Tilmisani ise bu teklifi, Müslüman Kardeşler'in faaliyetlerini ve vizyonunu sadece bir hayır kurumuna indirgeyeceğinden kabul etmemiştir.¹²⁷

Enver Sedat dönemi, Müslüman Kardeşler'in faaliyetlerini nispeten rahat bir şekilde yürüttüğü bir dönem olmuştur. 1976 yılında altı Müslüman Kardeşler üyesi parlamentoya girmeyi başarmıştır. Müslüman Kardeşler üyeleri, parlamento çalışmalarında, şariat ile çatışan birçok yasa ve kanunun değiştirilmesine yönelik kanun teklifleri vermişlerdir.

¹²⁵ Raymond Hinnebusch, **Egyptian Politics Under Sedat: The Post Populist Development of an Authoritarian-Modernizing State**, Lynne Rienner Publication, s.50-51.

¹²⁶ Abdel Azim Ramadan, "Fundamentalist Influence in Egypt: The Strategies of Muslim Brotherhood and the Takfir Group", **In Fundamentalism and The State: Remaking Politics, Economies and Militance**, ed. Martin E.Marty ve R.Scott Appleby, s.152-183.

¹²⁷ Hinnebusch, **a.g.e.**, s.158-160.

Kırsal kesimden gelen parlamenterlerin muhafazakar dini görüşlerini paylaşması, Müslüman Kardeşler'in tekliflerinin parlamentoda destek bulmasını sağlamıştır.¹²⁸

Parlamento çalışmalarında Müslüman Kardeşler'e yöneltilen eleştiri, tam olarak kendilerini demokratik sistemin bir parçası olarak görmemeleridir. Demokrasi, halkın çoğunluğu tarafından seçilenlerin idaresine dayanmaktadır. Müslüman Kardeşler ise devlet yönetiminde şeriatın varlığını savunmaktadır. Müslüman Kardeşler, dönüştürmek istedikleri yasal ve kurumsal bir yapı içerisinde faaliyet göstermiştir.

Enver Sedat, Müslüman Kardeşler'in görüşlerini destekliyor gibi görünse de, istek ve taleplerini parlamentoda yavaşlatmıştır. Enver Sedat'ın 1977 yılında İsrail ile imzaladığı anlaşma Müslüman Kardeşler'in büyük tepkisini çekmiştir. Müslüman Kardeşler, İsrail ve Yahudileri, Müslümanların doğal düşmanı olarak görmektedir. Enver Sedat'ın bazı ayaklanmaları bastırmada kullandığı sert yöntemlerin etkisi ile 1970'lerin sonlarında Müslüman Kardeşler ile Enver Sedat arasındaki ilişki bozulmuştur. Sedat'ın Müslüman Kardeşler'e yönelik üslubu sertleşmeye başlamıştır. Sedat, ulusun menfaatlerini din kisvesi altında engellemeye yönelik girişimlere fırsat vermeyeceğini ilan etmiştir. Bazı konuşmalarında da, din ile siyasetin tamamen ayrılması gerektiğini belirtmiştir.¹²⁹

1981 yılında Enver Sedat, aralarında Tilmisani'nin de bulunduğu farklı ideolojik görüşlere sahip 1500 yakın kişiyi tutuklatmıştır. Müslüman Kardeşlerin gazetesi olan Dava'da dahil olmak üzere birçok gazeteyi yasaklatmıştır. Meydana gelen karışıklıkların neticesinde 1981 yılında bir suikaste kurban gitmiştir.¹³⁰

¹²⁸ Clark Lombard, "State Law as Islamic Law in Modern Egypt: The Incorporation of the Sharia into Egyptian Constitutional Law", **Studies in Islamic Law and Society**, Laiden, Brill, s.126-127.

¹²⁹ Raymond William Baker, **Sadat and After: Struggles for Egypt's Political Soul**, Cambridge, Harvard University Press, 1990, s.244.

¹³⁰ Ramadan, **a.g.e.**, s.172.

4. Hüsnü Mübarek Dönemi

1981 yılında Hüsnü Mübarek'in iktidara gelmesi, Müslüman Kardeşler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Müslüman Kardeşler bu dönem ile birlikte toplum içerisindeki faaliyet alanlarını genişleterek, en önemli muhalif grup haline dönüşmüştür. Ayrıca, demokrasi, insan hakları ve global değerlere yaptıkları vurgunun tonu artmıştır. Müslüman Kardeşler içerisinde bu değerleri gerçekten benimseyen bir düşünce akımı belirmiştir. Daha sonraki süreçte, ortaya çıkan bu ılımlı eğilim, Müslüman Kardeşler içerisinde itirazların yükselmesine neden olmuştur.¹³¹

Hüsnü Mübarek'in ilk üç yılı nispeten sakin geçmiştir. Mısır'da bulunan partiler ve gruplar, Enver Sedat'ın son döneminde meydana gelen kargaşa ortamından uzak durmaya özen göstermiştir.

Hüsnü Mübarek, Enver Sedat döneminde tutuklanan birçok muhalifi serbest bırakmıştır. Bunlarında arasında olan Müslüman Kardeşler lideri Tilmisani önemli bir aktör olarak belirmiştir.

Enver Sedat'a düzenlenen suikast sonrasında Hüsnü Mübarek devlet başkanlığı görevine getirilmiştir. Karışık bir dönemde Mısır'ın idaresine geçen Hüsnü Mübarek dengeli bir politika yürütmeye gayret göstermiştir. Göreve geldikten sonra üzerindeki SSCB baskısı da kalkan Hüsnü Mübarek döneminde, ABD'ye daha fazla yakınlaşmıştır. Hüsnü Mübarek, İslami gruplara ne çok fazla baskı uygulamıştır. Ne de onları çok fazla serbest bırakmıştır.

Hüsnü Mübarek iktidara geldiğinde radikal gruplara karşı ılımlı İslami grupları desteklemiştir. Müslüman Kardeşler geçmişte yaşanan tecrübelerden istifade ile şiddetten uzak durmaya çalışmışlardır. İrşat heyeti üyesi Salih Ebu Rakik'in ifadeleri ile:

¹³¹ Robert Springborg, **Mubarek's Egypt: Fragmentation of The Political Order**; Boulder, Westview Press, s.215.

“Biz şiddeti üç talak ile boşadık. Hangi taraftan gelirse gelsin şiddetin karşısındayız. Ben gençlere diyorum ki, kavgamız yönetim ile değil, insanlardaki cahiliye iledir.”¹³²

Ömer Tilmisani'nin Genel Rehber seçilmesi ile birlikte Müslüman Kardeşler, Enver Sedat döneminde başlayan ılımlı tutum politikasına devam etmiştir. İlimli politika, İslam Devleti kurmak isteyen eskiler ile yeni kuşak arasında fikri çatışmaya yol açmıştır. Enver Sedat döneminde resmileşmeye çalışan Müslüman Kardeşler, takip ettikleri ılımlı politikalara rağmen Hüsnü Mübarek döneminde de bu hedeflerini başaramamışlardır.

Mısır politik hayatı içerisinde kendisine resmi bir yer bulmaya çalışan Müslüman Kardeşler strateji değiştirerek diğer partiler ile koalisyon kurmaya yoluna gitmiştir. 1984 yılında Müslüman Kardeşler ilk defa seçimlere katılmıştır. 1983 yılında getirilen bir kanuna göre bireysel olarak seçimlere katılmak yasaklanmıştır. Ayrıca seçim barajı olarak %8 gibi yüksek bir oran belirlenmiştir. Seçimlerde baraj altında kalan partilerin oyları en büyük partiye aktarılacaktı. 1984 yılında Müslüman Kardeşler, laik Vafd partisi ile işbirliğine gitmiştir. Buna göre, Müslüman Kardeşler üyeleri Vafd Partisinin seçim listesinde seçimlere katılacaktı. Vafd Partisi, yasal bir zemin sağlarken Müslüman Kardeşler'de muhafazakar görüşleri nedeni ile halk nezdinde Vafd Partisi'ne popülarite kazandıracaktı.¹³³

Müslüman Kardeşler yasal olarak tanınmak için Vafd Partisi'nin küçük ortağı olmayı kabul etmiştir. Yapılan seçimlerde kazanılan 58 sandalyeden sadece 8'i Müslüman Kardeşler'e gitmiştir. 1987 yılında yapılan seçimlere Müslüman Kardeşler, Sosyalist İşçi Partisi ve Liberal Parti ile ittifak yaparak girmiştir. “Çözüm İslam” sloganı ile katıldıkları seçimlerde, Mısır tarihinde en büyük desteği almayı başarmışlardır. Kazanılan 56 sandalyenin 36'sı Müslüman Kardeşler'e gitmiştir.

¹³² Halil İbrahim Canbegi, **Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti**, İstanbul, Öteki Adam Yayınları, 2013.

¹³³ Mona Makram-Ebeid, “Political Opposition in Egypt: Democratic Myth or Reality”, **Middle East Journal**, No:3, s.423-436.

VafdPartisi ise 35 sandelye’de kalmıştır. Bu seçimler ile birlikte Müslüman Kardeşler, en büyük muhalefet bloğunun başına geçmiş oluyordu.¹³⁴

Genel Rehber Tilmisani’nin yürüttüğü ılımlılık politikası, Tilmisani’nin 1986 yılında vefat etmesi ile birlikte selefi Muhammed Hamid Abu al-Nasır tarafından devam ettirilmiştir.

Müslüman Kardeşler’in 1986 seçimleri ile Mısır politik hayatında yükselişe geçmesi Hüsnü Mübarek tarafından iyi karşılanmamıştır. Kendisine alternatif bir güç odağı istemeyen Hüsnü Mübarek, bu seçimlerden sonra Müslüman Kardeşler’e karşı tutumunu değiştirmeye başlamıştır. Müslüman Kardeşler’e cephe alan Hüsnü Mübarek, birçok üyesini çeşitli gerekçeler ile tutuklatmıştır. Maruz kaldıkları baskılar Müslüman Kardeşler’in konumunu zayıflatmaktan ziyade güçlendirmiştir. Diğer İslami gruplar nezdinde ön plana çıkan Müslüman Kardeşler’e karşı sergilenen sert tutum, bazı şiddet yanlısı radikal grupların tekrar hareketlenmesine yol açmıştır. Hüsnü Mübarek, anayasada yaptığı bir değişiklik ile İslami temellere dayanan bir siyasi parti oluşumunu tekrar yasaklayarak Müslüman Kardeşler’in önünü kesmeye çalışmıştır.¹³⁵

Siyasi olarak önüne engeller konan Müslüman Kardeşler, ılımlı politikalarından vazgeçmemeye özen göstererek Hasan el-Benna döneminde olduğu gibi sosyal projelerine ağırlık vermeye başlamıştır. Özellikle Mısır toplumunun duyarlı olduğu konularda hassas davranan Müslüman Kardeşler, Körfez Savaşı’nda Müslümanların birbirlerine zarar vermemesi gerektiğini savunmuş ve 1992 yılında meydana gelen Mısır depreminde tüm imkanları ile Mısır halkının yardımına koşmuştur. İlimli politikaları, Müslüman Kardeşler’in Mısır halkı nezdinde itibarının yükselmesini sağlamıştır.

1987 yılında yapılan seçimlerde başarılı olan Müslüman Kardeşler, seçim kanununda yapılan değişiklikler ve engelleme çabaları nedeni ile

¹³⁴ Canbegi, **a.g.e.**, s.142.

¹³⁵ Selin Çağlayan, **Müslüman Kardeşler’den Yeni Osmanlılar’a İslamcılık**, Ankara, İmge Kitabevi, 2011, s.246

1990 yılında yapılan seçimleri boykot etmiştir. 1993 yılında tekrar başkanlığa seçilen Hüsnü Mübarek, en büyük rakibi olarak gördüğü Müslüman Kardeşler'e karşı tutumunu daha da sertleştirmiştir. Nasır döneminde gerçekleştirilen başarısız suikast girişimine benzer bir girişim 1995 yılında Hüsnü Mübarek'e karşı gerçekleştirilmiştir. Bu başarısız suikast girişimi Hüsnü Mübarek'e, Müslüman Kardeşler üzerindeki baskılarını arttırmak için büyük bir koz vermiştir.¹³⁶

Hüsnü Mübarek ile Müslüman Kardeşler arasındaki mücadele meslek odaları sahasında da devam etmiştir. 1990'lı yıllar ile birlikte Müslüman Kardeşler üyelerini avukatlık, doktorluk gibi mesleklerle yönlendirerek meslek odalarında etkin olmaya çalışmıştır. Bu durumdan endişelenen Hüsnü Mübarek, çeşitli yasal düzenlemeler ile Müslüman Kardeşler üyelerini meslek odaları yönetiminden uzaklaştırmaya çalışmak suretiyle Müslüman Kardeşler'in bu alandaki hakimiyetine son vermeye çalışmıştır.¹³⁷

11 Eylül saldırıları, ABD'nin Ortadoğu politalarında radikal kırılmalara yol açmıştır. Radikal grupların etkinliğini kırmak için ılımlı politikalar güden İslami hareketleri desteklemeye başlayan ABD, Mısır yönetiminden siyasi hayatta daha fazla katılımcılığı esas alan bazı düzenlemeler yapılmasını istemiştir. Ortadoğu'da İsrail'den sonra en fazla askeri yardımı Mısır almaktadır. Bu isteği kırmayan Hüsnü Mübarek'in anayasa ve siyasi partiler kanununda yaptığı değişikliklerin hazırladığı zeminde 2005 yılında seçimlere giden Müslüman Kardeşler, 83 milletvekilini parlamentoya sokmayı başarmıştır.¹³⁸

2003 yılında Irak'ın işgal edilmesi ve kötü ekonomik yönetim nedeni ile Hüsnü Mübarek'e karşı tepkiler iyice artmaya başlamıştır. Nitekim bu tepkiler 2003 yılında ilk defa büyük bir protestoya

¹³⁶ Canbegi, **a.g.e.**, s.145.

¹³⁷ Fulya Atacan, **Değişen Toplumsal Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004, s.48.

¹³⁸ Canbegi, **a.g.e.**, s. 157.

dönüşmüştür. Arap Baharı'na giden sürecin başlangıcı olarak kabul edilebilecek bu protestolarda farklı kesimlere mensup insanlar aynı çatı altında hareket etmişlerdir. Hüsnü Mübarek'in 2005 yılında altı yıllığına tekrar başkan seçilmesi protestoların daha fazla artmasına yol açmıştır. Protestoların artmasında Hüsnü Mübarek'in İsrail'i destekleyecek şekilde hareket etmesinin de etkisi bulunmaktadır. Zira, bu dönemde Mısır-Filistin arasındaki Refah sınır kapısı kapatılmıştır. Hüsnü Mübarek'e karşı oluşan muhalif blok içerisinde Müslüman Kardeşler en ön planda bulunmaktaydı.

Mübarek döneminde, Müslüman kardeşler geçmişten edindiği tecrübelerinde etkisi ile demokratik sisteme uyum konusunda stratejik bir tercihte bulunmuşlardır. Demokratik sistemde yer alma yönündeki tercih, Müslüman Kardeşler'in daha ılımlı bir çizgiye kaymasına yol açmıştır. Bununla birlikte, organizasyon içerisinde demokratik sistem ile çelişen görüş ve düşüncelere rastlamak mümkündür. Bu nedenle Müslüman Kardeşler, İslam'a dayalı bir düzen kurmak için demokratik sistemde meşru bir zemin bulmak için ılımlı bir yaklaşımı kullandığı yönünde ithamlar ile karşılanmaktadır.¹³⁹

C. Oryantalizm Perspektifinde Müslüman Kardeşler

Oryantalizm perspektifinden Müslüman Kardeşler'in analizinde birkaç boyut karşımıza çıkmaktadır. Birinci, Oryentalist bakış açısı ile Müslüman Kardeşler'in nasıl değerlendirildiğidir. İkincisi ise, Müslüman Kardeşler'in Batı'ya ve modernizme karşı tutumlarıdır. Genel olarak ABD başta olmak üzere Batılı devletler, teolojik nedenlerden ziyade, çıkarlarını

¹³⁹ Jean-François Létourneau, "Explaining the Muslim Brotherhood's Rise and Fall in Egypt", **Mediterranean Politics**, C.XXI, No.2, 2016, s. 300-307.

olumsuz etkileyeceğini düşündükleri için Müslüman Kardeşler'e karşı mesafeli durmaktadırlar.¹⁴⁰

Müslüman Kardeşler ile ilgili Batı medyasında yazılanları ve özellikle Sisi tarafından gerçekleştirilen askeri darbe sonrasında Batı'nın gelişmelere karşı genel tavrı dikkate alındığında, Müslüman Kardeşler'e karşı Batı'daki algının pozitif olduğunu söylemek güçtür. Bununla birlikte, politik çıkarlar zaman zaman, bazı Batılı devletlerin Müslüman Kardeşler'e yakın davranmasına sebep olmuştur.

Oryantalist bakış açısının tarihsel süreç içerisinde Batı'da politik İslam'a karşı oluşturduğu kemikleşmiş bir olumsuz algılama mevcuttur. Bu olumsuz algılamanın çok köklü tarihi ve dinsel sebepleri bulunmaktadır. Bir kere Siyasal İslam, Batı'nın Doğu üzerinde kurduğu hegemonyaya verdiği bir tepki hareketi olarak görülmektedir. Kendi içerisinde yeknesak bir görüşe sahip olmayan Siyasal İslam yelpazesi içerisinde, Batı'yı alt edilmesi gereken bir düşman olarak gören radikal fikirler ile karşılaşmak mümkündür. Oryantalist bakış açısının, kasıtlı genellemeler ile olumsuz algı oluşturma politikası, özellikle şiddet ihtiva eden bu tarz söylemleri malzeme olarak kullanmaktadır.

Diğer taraftan da, teolojik olarak Batılı yaşam tarzını benimsemeyen bazı yorumlar ve şeriatı dayalı bir düzen kurma isteği, iki medeniyet arasında uzlaşması ve kapatılması çok zor gedikler açtığı yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır.

Oryantalizm kapsamında araştırma yapan devletlerin dış politika öncelikleri ve Müslüman Kardeşleri algılama biçimleri aynı değildir. II. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ve Fransa'nın öncülük ettiği Oryantalist araştırmalar, sonrasında ABD ağırlıklı olarak yapılmaya başlanmıştır.

¹⁴⁰ Fawaz Gerges, **American and Political Islam: Clash of Cultures or Clash of Interests?**, Cambridge University Press, New York, 1999. Maria de Ceu Pinto, **Political Islam and the United States**, Ithaca Press, UK, 1999.

Birçok Batılı devlete göre Müslüman Kardeşler ile ilgili cevap bekleyen birçok soru bulunmaktadır. Nasıl olurda küçük bir hayır kuruluşu olarak başlayan bu örgüt, zaman içerisinde otoriter bir rejim altında Mısır'da en etkili örgüt haline gelir? Demokratik seçimlere katılma kararını nasıl aldı? Batıdan ithal edilen yabancı bir sistem olarak görülen demokrasi içerisinde yer alması, nihai hedefi olan şeriatı dayalı bir düzen idealini nasıl etkiledi?¹⁴¹

Diğer bir belirsizlik ise Müslüman Kardeşler'in Hristiyan ve diğer Müslüman gruplara karşı tutumudur. Müslüman Kardeşler herkesin kendi değer, düşünce ve hayat tarzını yaşayabileceği çoğulcu bir toplum yapısını destekleyebilecekler mi? Bütün Müslümanları temsil ettiklerini ve "gerçek ve doğru" İslam anlayışına sahip olduklarını savunan Müslüman Kardeşler, gücü elde etmeye çalışmasalar bile, idareyi ele aldıklarında diğer gruplara karşı tolerans gösterebilecekler mi?¹⁴²

Gücün amaca ulaşmak için bir vasıta olarak kullanılması da Batı medyası tarafından tartışılan konulardan birisidir. Müslüman Kardeşler'in genel anlamda amaçlarını gerçekleştirme adına şiddetli bir yöntem olarak kullanmaya karşıdır.¹⁴³ Gücü bir ikna aracı olarak kullanmak suretiyle İslamiyet'i zorla yaymak ana akım Müslümanlar tarafından kabul edilmemektedir. Silahlı güç, ancak dinin yayılması önündeki engelleri bertaraf etmek için kullanılabilir. Eğer silahlı gücün kullanımı sonrasında, önü alınamaz daha büyük kargaşalar çıkma ihtimali varsa ve güç dengeleri açısından makul değil ise silahlı güce başvurulması doğru olmayacaktır. Genel anlamda Müslüman Kardeşler teorik olarak gücün kullanımını reddetmemektedir. Ancak, geçmişte yaşanan acı tecrübeler

¹⁴¹ Wickham, **a.g.e.**, s.1-9.

¹⁴² Wickham, **a.g.e.**, s.11-20.

¹⁴³ Pakize Toprak, "11 Eylül Sonrasında Ortadoğu'da Din, Terör ve Siyaset: Müslüman Kardeşler Örneği", **International Journal of Social Science**, No.42, 2016, s.559-573.

neticesinde, kendilerinin sisteme yabancılaşmasına neden olacağı için bir yöntem olarak şiddete başvurulması kabul görmemektedir.¹⁴⁴

Arap Baharı sonrasında Ortadoğu'da dinamikler hızlı bir şekilde değişirken, kesin olan husus İslami hareketlerin yükselişte olduğudur. İslami hareketlerin bölgede yükselişi, bölgede ve dünyada birbirleri ile çelişen reaksiyonlar doğurmuştur. İslami hareketlerin kendi içerisinde homojen olmaması ve Batı ile işbirliğini savunmadan, silahlı mücadeleyi benimseyen gruplara kadar geniş bir yelpazede değişik fikirleri barındırması, bu tarz hareketlere karşı farklı reaksiyonların oluşmasına yol açmıştır.

Müslüman Kardeşler içerisinde farklı yöntemleri destekleyen gruplar bulunmaktadır. Kuruluşundan günümüze kadar yaşanan olaylar sonucunda Müslüman Kardeşler içerisinde bölünmeler yaşanmış ve daha ılımlı bir çizgiye doğru kayma müşahade edilmiştir.

Müslüman Kardeşler, diğer siyasal islam hareketlerinden biraz daha farklı olarak seküler politik yaşama uyum sağlama hususunda daha esnektir. Nasır döneminde uygulanan baskı ve şiddet sonrasında, özellikle 1970'lerden sonra insan hakları, Hristiyanların durumu ve toplumda şeriatın rolü gibi konularda sert tutumlarından vazgeçerek, politik sistem içerisinde meşru bir konum kazanmaya çalışmışlardır. Müslüman Kardeşler üyelerinden Nasır dönemini görenler ile bu baskı dönemine şahit olmayan genç nesil arasından bakış açısı farklılığı da göze çarpmaktadır. Nasır döneminde hapiste kalan eski üyeler, diğer gruplara karşı daha şüpheli bakmakta iken, yeni üyeler politik sisteme entegrasyon konusunda daha isteklidir. Yeni nesil, diğer politik gruplar ile ittifak konusunda daha isteklidir.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Uriya Shavit, "The Muslim Brothers' Conception of Armed Insurrection against an Unjust Regime", **Middle Eastern Studies**, C.VXI, No.2, 2015, s. 600-617.

¹⁴⁵ Mohammed Zahid, Michael Medley, "Muslim Brotherhood in Egypt & Sudan", **Review of African Political Economy**, C.XXXIII, No.110, 2006, s.693-708.

Bazı Batılı yazarlara göre Müslüman Kardeşler'in temelde itiraz ettikleri demokratik sistem içerisinde seçimlere katılması, hedefleri ve yöntemlerinde ılımlı bir stratejiye doğru kaymalarına yol açtı. İlimli İslam olarak tabiren edilen İslami hareketlerin tanımlanmasında da bir muğlaklık göze çarpmaktadır. Hedeflerinde mi, yoksa yöntemlerinde mi ılımlı? İlimli olarak tabir edilirken hangi referans düzlemi kullanılmalı? Şiddete başvurulmasında vazgeçilmesi, kadın hakları konusunda daha fazla özgürlük, ifade özgürlüğünün genişletilmesi gibi konularda evrensel değerler benimsenecek mi?¹⁴⁶

Geçmişten beri İslami hareketlere şüphe ile yaklaşan Oryantalist bazı yazarlara göre Müslüman Kardeşler, belirli alanlarda ılımlı politikalar izleyebilir, ancak aynı zamanda bazı alanlarda radikal politikalar izlemeyeceğinin garantisi bulunmamaktadır.

Müslüman Kardeşler'in bir organizasyon olarak tamamen aynı şekilde düşünen ve hareket eden insanlardan oluşan homojen bir yapı olduğunu kabul etmek te hata olacaktır.

Dört alanda Müslüman Kardeşler'in tutumu sorgulanmaktadır;¹⁴⁷

- İslam hakkındaki düşüncelerinin İslam'ın kendisi olmadığını ve sadece yorumlardan birisi olarak kabul etmeleri
- Sadece politika alanında değil; sanat, edebiyat ve sinema gibi diğer alanlarda da müsahamalı bir dünya görüşüne sahip olup olmayacakları
- İslamiyete aykırı olan giyim, kuşam ve yaşam biçimlerini yasal olarak koruma altına alıp almayacakları
- Son olarak, iktidara gelmeleri durumunda Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasında, kadın ve erkekler arasında eşitliği sağlayıp sağlamayacakları. Evlenme, boşanma ve miras konularındaki tutumları.

¹⁴⁶ Wickham, **a.g.e.**, s. 2-5.

¹⁴⁷ Wickham, **a.g.e.**, s. 7-10.

Demokratik seçimler sonucunda iktidara gelmeleri durumunda kendileri gibi düşünmeyenlerin durumu ne olacak gibi sorular Oryantalist bakış açısı ile sorgulanan hususlardandır.

Bazılarının görüşlerine göre İslami grupların söylemleri ve davranışları değişebilir. Ancak hareketin temel karakteristikleri genel anlamda aynıdır. İslami gruplar, şeriata dayalı bir sistemi getirmek için zaman zaman taktiklerini değiştirebilecek kadar rasyonel, hatta Makyavelisttir. Demokrasiyi, insan haklarını ve kadın-erkek eşitliğini savunuyor gibi görünmeleri, asıl amaçlarını saklamak için bir maskedir.¹⁴⁸

Bazılarına göre, Müslüman Kardeşler'in parti kavgalarına karşı olması, onların devleti ele geçirerek tek bir ideolojiye göre yönetme arzularının bir göstergesidir. Bu yorum gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Mitchell'e göre, El-Benna hiçbir zaman sadece gücü elde etme gibi bir hedef ile ortaya çıkmamıştır. Güç sadece sosyal reformları daha kolay icra edebilmek için elde edilmeli ve kullanılmalıdır. Şeriata uygun bir siyasi düzenin kurulması, uzun bir hazırlık döneminden sonra, bireylerin kendi arzuları ile talep etmesi ile gerçekleşebilecektir.¹⁴⁹

Diğer taraftan Müslüman Kardeşler ile ilişkili birçok din adamı, parlamentoyu, seçim ile yöneticilerin belirlenmesini, bağımsız bir yargı organını ve yasalar ile insan haklarının güvence altına alınmasını savunan görüşler ortaya koymuşlardır. Ayrıca Müslüman Kardeşler liderleri, kutsal metinlere ve geçmişte ortaya konan dini görüşlere sıkı sıkıya bağlı olmaktan ziyade, İslami bir düstur olan "İçtihat" mekanizmasının işletilerek ihtiyaçlara cevap verecek şekilde günün koşullarına uygun uygulamaların hayata kazandırılmasını savunmuşlardır.

Müslüman Kardeşler içerisindeki ilerici görüşlere rağmen çözümü çok zor gözüken bariz çelişkiler mevcuttur. Mutlak otoriteye sahip olan Allah tarafından konulan yasalar ile seçilerek parlamentoya gelen

¹⁴⁸ Wickham, **a.g.e.**, s.5-9.

¹⁴⁹ Mitchell, **a.g.e.**, s.102-140.

milletvekillerinin meydana getirdiği yasalar arasında tercih yapma meselesi en bariz çelişkilerden birisidir.¹⁵⁰

Hiçbir Batılı ülkenin Müslüman Kardeşler'e yönelik tutarlı bir politikası bulunmamaktadır. Batılı devletlerin Arap coğrafyasına karşı tutumları, zaman içerisinde değişmekte ve ülkeden ülkeye de farklılık göstermektedir. Ortak oldukları husus ise İslami hareketlere karşı genel anlamda olumsuz bir bakış açısının hakim olmasıdır. Hatta aynı partiye mensup kişilere karşı tutumun değiştiği de görülebilmektedir.

Batı ülkeleri artık eskiden olduğu gibi Arap ülkelerinde istedikleri gibi değişiklik yapma yeteneğini kaybetmişlerdir. Arap Baharı ile birlikte başlayan süreçte, gelişmeleri kontrol etme yeteneğinin tam olarak olduğu söylenemez. Bazı nedenlerden dolayı sadece Libya'da aktif müdahale gerçekleşmiştir. Ancak bu müdahalenin de sağlıklı bir şekilde sonlandırılmadığı görülmektedir.¹⁵¹

Batı ülkelerinin dış politikalarının oluşmasında kendi kamuoylarının İslami hareketlere verdiği tepkinin önemli etkisi bulunmaktadır. Ayrıca Arap Baharı ile birlikte güvenlik konularında bazı endişeler ortaya çıkmıştır. Terörist faaliyetlerin artma ihtimali ve Batı'ya doğru yaşanan göçmen hareketleri Ortadoğu'ya yönelik politikaların oluşmasında etkin rol oynamaktadır.¹⁵²

Arap ülkelerine karşı sömürgeci bir geçmişe sahip olan İngiltere ve Fransa ile bölgeye yönelik ciddi yatırımları bulunan ABD'nin kapsamlı politikaları mevcuttur. Ancak bu politikaların tutarlı, anlaşılır ve sürekli olduğu söylenemez. Diğer Batılı ülkelerin Ortadoğu'ya yönelik elle tutulur

¹⁵⁰ Wickham, **a.g.e.**, s. 1-20.

¹⁵¹ Lorenzo Vidino, **The West and The Muslim Brotherhood After The Arab Spring**, Al Mesbar Studies&Research Center in Colloboration With The Foreign Policy Institute, Şubat, 2013, s. 2-3.

¹⁵² Vidino, **a.g.m.**, s.4.

politikalarının olduğu söylenemez. Genellikle bu ülkeler lider konumunda ki Batılı ülkelerin politikalarını takip etmeyi tercih etmektedirler.¹⁵³

Batılı devletlerin İslami hareketlere yönelik sergiledikleri farklı tutum ve politikalara rağmen, benzer bir genel yapıya sahip olduğu ifade edilebilir. Soğuk Savaş döneminde özellikle Müslüman Kardeşler'e karşı bir sempati oluşmuştur. Bunun nedeni ise Müslüman Kardeşler'in Komünizm ile mücadelede ortak hareket edilebilecek bir destekçi olarak görülmesiydi.¹⁵⁴

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Batılı devletlerin Müslüman Kardeşler'e karşı tutumu değişmiştir. Artık Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bir yakınlık gösterilmemektedir. Bunun üç sebebi vardır;¹⁵⁵

- İran'da meydana gelen İslami devrim, Batılı başkentlerde bir korku atmosferi oluşmasına neden olmuştur. Batıya karşı cihad yaptığını iddia eden örgütlerin 80'li ve 90'lı yıllarda kanlı eylemleri de Müslüman Kardeşler'e karşı duyulan sempatiyi kırmıştır.
- İkinci husus ise, demokrasi, insan hakları, kadının özgürlüğü konusunda İslami hareketlerin pozisyonu Batılı devletlerde endişe ile karşılanmıştır.
- Son olarak Ortadoğu'daki otoriter rejimler, Batılı devletlerin İslami Hareketleri desteklemesine şiddetle karşı çıkmıştır.

Arap Baharı bölgedeki dinamikleri değiştirmiştir. Önceki dönemde, Batılı devletler çeşitli bağlantılarını kullanarak bölgedeki iktidarları değiştirebilmekteydi. Desteklemedikleri yöneticileri darbe gibi çeşitli yöntemler ile görevden uzaklaştırıp, yerine destekledikleri kişileri getirebiliyorlardı. Arap Baharı ile girilen hızlı değişim sürecinin belirsizliği neticesinde Batılı devletler bekle ve gör politikasını benimsemeyi tercih

¹⁵³ Pinto, **a.g.e.**, s.37-40.

¹⁵⁴ Ahmed Moussalli, **U.S. Foreign Policy and Islamist Politics**, University Press of Florida, Gainesville, 2008, s. 1.

¹⁵⁵ Vidino, **a.g.m.**, s.1-5.

etmişlerdir. Libya haricinde, isyanların çıktığı diğer ülkelerde aktif bir tutum sergilemekten kaçınmışlardır.¹⁵⁶

ABD ile Müslüman Kardeşler arasında soğuk savaş döneminde üstü kapalı bir ittifaktan söz edilebilir. Soğuk Savaş dönemi, Cezayir’de yapılmaya çalışılan demokratik seçimlere Batılı ülkelerin desteğini alan askerlerin yaptığı darbe ile aynı döneme denk gelmiştir. 1990’lardan sonraki dönemde ABD, Müslüman Kardeşler’e karşı tutarlı ve açık bir politika geliştirememiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra Bush yönetimi İslami Hareketler ile işbirliğini reddetmiştir. Obama döneminde ilişkiler yenilenmeye çalışılmış, ancak hala belirgin bir politikadan bahsetmek mümkün değildir.

ABD’nin politik İslam’a karşı duruşunun temelinde, kendi politik çıkarlarına zarar verecek eylem ve söylemlere sahip olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Fuller ve Lesser’e göre, ABD’nin politik İslam’a karşı tutumu dini gerekçelere değil; politik, stratejik, ekonomik ve kültürel sebeplere dayanmaktadır.¹⁵⁷

Genel olarak ABD, Ortadoğu’da İsrail’in güvenliğini sağlamak ile birlikte, bölgedeki enerji kaynaklarından istifade etmenin önündeki engelleri ortadan kaldırmaya yönelik bir strateji belirlemiştir. ABD dış politikasında bu iki unsur için bir süreklilikten söz edilebilmektedir. Ancak, George W. Bush ile Obama’nın politik İslam’a yönelik tutumlarının tamamen aynı olduğunu söylemek güçtür. Bush döneminde İslamcı unsurlar ile ilişkiler neredeyse dondurulmuş iken, Obama döneminde daha ılımlı politikaların benimsendiği görülmektedir.¹⁵⁸

Diğer bir görüşe göre ise ABD’nin komünizmden sonraki düşmanı Politik İslam’dır. Bu görüşe göre Soğuk Savaş sonrası dönemde düşman

¹⁵⁶ Vidino, **a.g.m.**, s.1-9.

¹⁵⁷ Graham E. Fuller ve Ian O. Lesser, **A Sense of Siege: The Geopolitics of Islam and the West**, Boulder, CO: Westview Press, 1995, s. 7.

¹⁵⁸ Steve Broke, “US Policy and the Muslim Brotherhood”, **The West and The Muslim Brotherhood After The Arab Spring**, Al Mesbar Studies&Research Center, Şubat 2013, s.6-32.

arayışına giren ABD için yeni düşman İslami hareketlerdir.¹⁵⁹ Bu görüş çok tutarlı değildir. Çünkü, ABD'nin İslami gruplara karşı tümünden bir düşmanca tavrı bulunmamaktadır. Gerçekte, ABD'nin İslam'a karşı tutumunda, coğrafyaya ve gruplara bağlı olarak büyük değişiklikler göze çarpmaktadır. ABD, Fas'ta bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi ve Ürdün'deki İslami Hareket Cephesi ile iyi ilişkilere sahiptir. 1995 yılından beri İslami bir çizgiye sahip partilerin yüksek oylar aldığı Türkiye ilişkileri her zaman iyi tutmaya özen göstermiştir. Suudi Arabistan'da Ortadoğu'da ABD'nin en büyük müttefiklerinden biridir. Bununla birlikte, bazı İslami gruplara karşı ABD olumsuz bir bakış açısına sahiptir.

Bir başka görüşe göre ise ABD'nin İslami gruplara karşı tutumu tamamen kendi iç politik mekanizmalarına göre şekillenmektedir.¹⁶⁰ Bu görüşe göre politikacılar İslami gruplar ile ilgili ne kadar sağlıklı bilgilere sahip olursa, Politik İslam'a karşı o kadar tutarlı politikalar geliştirilebilir. Burada oryantalist bakış açısının ABD dış politikasını şekillenmesindeki etkisinin önemi ortaya çıkmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi akademik camiada ve medyada Ortadoğu'ya yönelik çok ciddi bir şartlı bakış mevcuttur.

ABD'de İslam'a bakış konusunda bir konsensus mevcut değildir. Genellikle belirli gruplar üzerinden ve belirli bir amaca yönelik olarak İslam'ın tanımı yapılmaktadır. İslami grupların bakış açılarındaki büyük farklılık, ABD'de İslam'a karşı ortak bir bakış açısından oluşmasını engellemektedir.

George W. Bush ve Bill Clinton döneminde İslami gruplara karşı mesafeli bir duruş mevcut iken, Obama dönemi ile birlikte İslami gruplar

¹⁵⁹ Ahmed Moussalli, **U.S. Foreign Policy and Islamist Politics**, Gainesville, University Press of Florida, 2008, s. 1.

¹⁶⁰ Graham T. Allison ve Philip Zelikow, **Essence of Decision**, New York: Longman, 1999.

ile artan bir şekilde devam etmiştir. Burada dış politikayı belirleyen bürokratik takımın değişiminin de önemli bir etkisi olmuştur.¹⁶¹

1952 yılında Müslüman Kardeşler ile bazı subayların işbirliği yapması sonucunda krallık son bulmuş ve Nasır iktidara gelmiştir. Yeni dönemde İngilizler'de Mısır'dan çıkmak zorunda kalmışlardır. ABD ve Rusya, Nasır'ı kendi kamplarına çekmek için uğraşmışlarsa da, başarılı olamamışlar, Nasır, Arap Milliyetçiliği adında kendi doktrinini yayınlamıştır.

ABD, Nasır'ın tesirini kırmak ve Sovyetlerin Mısır'da etkin olmasını engellemek için Komünizm ve Ateizm'e karşı, İslami hareketler ile işbirliği yapma konusunu araştırmıştır. Suudi Arabistan'da kurulan ittifaktan sonra, ABD Mısır'da Müslüman Kardeşler ile işbirliğinin yollarını aramaya başlamıştır. Bu dönemde ABD'li yetkililer ile Müslüman Kardeşler arasında bir takım temaslar olmuştur. Ancak bu temasların boyutlarını kanıtlayacak çok fazla delil bulunmamaktadır.¹⁶²

Müslüman Kardeşler üyesinin ABD'de bir konferansa katıldığı ve hatta ABD başkanı ile görüştüğü ifade edilmektedir.¹⁶³ Hatta Müslüman Kardeşler kurucusu Hasan el-Benna'nın ABD'nin Mısır Büyükelçiliği'ndeki yetkililer ile görüştüğü, ancak aradaki fikir ayrılığının işbirliği yapılmasına müsaade etmeyecek kadar fazla olduğu kanaatine varıldığı öne sürülmüştür.¹⁶⁴

1979 yılında Afganistan'ın SSCB tarafından işgalinden sonra ABD ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişki daha da artmıştır. Müslüman

¹⁶¹ Maria de Ceu Pinto, **Political Islam and the United States**, UK, Ithaca Press, 1999, s. 37.

¹⁶² Broke, **a.g.m.**, s.6-32.

¹⁶³ Jefferson Caffery, "Colloquium on Islamic Culture and Saeed Ramadan," <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB78/propaganda%20103.pdf>, 06.06.2016.

¹⁶⁴ Khalil al-Anani, "Is Brotherhood with America Possible?" **Arab Insight**, Spring 2007.

Kardeşler, SSCB'ye karşı Afganistan'daki cihad hareketini desteklemiştir.¹⁶⁵

Soğuk Savaş döneminde Müslüman Kardeşler'in demokrasi ve insan haklarına karşı tutumlarına çok önem verilmemiştir. Bu dönemde önemli olan SSCB'nin yayılmasına karşı Müslüman Kardeşler ile nasıl bir işbirliğine gidileceğidir. Soğuk Savaş sonrasında SSCB tehdidinin ortadan kalkması ile birlikte Müslüman Kardeşler'in fikirleri ve söylemleri sorgulanmaya başlanmıştır.¹⁶⁶

Diğer taraftan 1991 yılında Cezayir'de yapılan seçimlerde İslami Kurtuluş Cephesi seçimi önde götürürken gerçekleşen askeri darbeye karşı ABD tepki koymamıştır.¹⁶⁷

Akademik camiada ortaya konan düşünceler, genel olarak ABD'nin Ortadoğu'daki politikalarına hizmet edecek ve nüfuzunu arttıracak istikamettedir. Dolayısıyla terörizm ile bağlantılı ve Batı karşıtı fikirler, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında Batı'da büyük bir antipati ile karşılanmaktadır. Müslüman Kardeşler, Batılı devletlerin İslam ile ilgili algılarını oluşturan başlıca aktörlerden birisidir. Bünyesinde barındırdığı birtakım radikal fikirler ve Batı karşıtı düşünceleri nedeni ile Oryantalizm'in de etkisi ile dini ve sosyal alanlarda faaliyetlerini sürdürmeye çalışan Müslüman Kardeşler üzerinden olumsuz bir İslam algısı oluşturulmaktadır.

Müslüman Kardeşler'in, temelde Batılı demokratik sisteme karşı olduğu, asıl amaçlarının ise, karşı oldukları bu sistem içerisinde faaliyet göstererek şeriata dayalı bir İslam düzeni oluşmak olduğu yönünde bir önerme bulunmaktadır.

¹⁶⁵ Gilles Kepel, **Jihad: The Trail of Militant Islam**, Cambridge, Belknap Press of Harvard University, 2002, s. 139.

¹⁶⁶ Broke, **a.g.m.**, s.6-32.

¹⁶⁷ James A. Baker III, "Looking Back on the Middle East" **The Middle East Quarterly**, 1994, <http://www.meforum.org/233/looking-back-on-the-middle-east-james-a-baker-iii>, 07.06.2016.

Sünni dünyada İslam hukukuyla yönetilen yeni bir İslami devlet kurma çağrısı olarak tanımlanan İslamcılık bağlamında Müslüman Kardeşler, bu ideolojinin yayılması ve yeni örgütlerin türeyişine ön ayak olması bağlamında en etkili İslami hareket olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda Müslüman Kardeşler'in, İslami hareketlerin tümünü analiz etmede Amerikalı bilim adamları tarafından temel referans noktası olarak gösterildiği görülmektedir.

Oryantalizm söyleminde belirli söylemlerin seçilerek sürekli tekrar edilmesi, istenilen algının Batı toplumları üzerinde oluşturulması için gerekmektedir. Bu bağlamda Hasan el-Benna ve Seyid Kutub'un özellikle devlet ve Batı ile ilgili bazı ifadeleri bazı oryantalist yazarlar tarafından sürekli tekrar edilerek Müslüman Kardeşler'in bir tehdit olarak algılanması sağlanmaktadır.

Üçüncü Bölüm

Arap Baharı ve Müslüman Kardeşler

Arap Baharı olarak adlandırılan gösterilerin başlaması ile birlikte Ortadoğu'daki dengelerde ciddi kırılmalar yaşanmıştır. Bölgede yıllardır birikmiş sorunlar, bir anda kontrolsüz bir şekilde otoriter rejimleri etkisi altına almıştır. Tunus'ta başlayan olaylar, diğer bölge ülkelerine de yayılmıştır. Gelişmelerin gidişatı ise yaşanan hadiseleri Arap Baharı'mı yoksa Sonbaharı'mı diye adlandırmanın daha doğru olacağının sorgulandığı bir seyir takip etmiştir. Mısır'da Müslüman Kardeşler'in Cumhurbaşkanı çıkarmasından sonra Sisi tarafından gerçekleştirilen darbe, Mursi dahil birçok Müslüman Kardeşler üyesinin tekrar hapse girmesi ile neticelenmiştir. Yaşanan olaylara Batı'nın bakış açısı ve bu olaylarda bir müdahalesinin olup olmadığı ise bir tartışma konusu olarak devam etmektedir. Bu bölümde, Ortadoğu'da fay hatlarının oynadığı bir dönemde iktidara gelen Müslüman Kardeşler'in, Mursi dönemi ile birlikteki politika ve tutumları incelenecektir.

A. Arap Baharı ve Mısır

Arap Baharı ile isyanların başladığı ülkelerde işsizlik, yoksulluk, yolsuzluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlik ortak sorunlar olarak göze çarpmaktadır. Özellikler gençlerin eğitim seviyelerinin yükselmesi, bu sorun alanlarına karşı tepkilerin büyümesine yol açmıştır. Arap Baharı'nın simgesi olan Tunuslu Muhammed Buazzizi, bilgisayar mühendisi işsiz bir gençti.¹⁶⁸

Ortadoğu'daki otoriter iktidarlar izledikleri ekonomik politikalarla neredeyse "iflas" etmiştir. Otoriter rejimler özellikle kendi yakınlarına her türlü ekonomik imkan ve kolaylıkları sağlarken, geniş halk kitlelerini en temel hak ve özgürlüklerinden mahrum etmiştir. 1990'lardan sonra artan Ortadoğu nüfusuna yeterli istihdam sağlanamadığı için, işsizlik oranları her geçen gün artmıştır. İşsizlik oranı genel olarak %10 altına düşmemiş ve yoksulluk oranı %20'lerin üzerinde seyretmiştir. Otoriter rejimlerin korumacı ekonomik politikaları ise bölgenin kalkınmasının önünde büyük bir engel olmuştur.¹⁶⁹

Küreselleşen ekonomik sistemde ucuz işgücüne rağmen yeterince yabancı yatırımcı çekilememiştir. Gelirleri istenen ölçüde artmayan kesimler, devlet yönetimlerinden ekonomik taleplerine karşılık bulamamışlardır. Bölgede varolan köklü siyasi problemler ile birlikte ekonomik sorunlar düşünüldüğünde, otoriter yönetimlere karşı halkta birikmiş bir öfkenin varlığı göze çarpmaktadır.¹⁷⁰

¹⁶⁸ İsmet Göçer ve Sertan Çınar, "Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu Ve Türkiye'nin Dış Ticaret Ve Turizm Gelirlerine Etkileri", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.VI, Sayı 10, 2015, <http://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/file/10/4.pdf>, 04.06.2016.

¹⁶⁹ Duygu Dersan Orhan, "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", [http://asbd.atilim.edu.tr/shares/sbedergi/files/%232_dersan_orhan\(1\).pdf](http://asbd.atilim.edu.tr/shares/sbedergi/files/%232_dersan_orhan(1).pdf). 27 Mayıs 2016.

¹⁷⁰ Mete Çubukçu, **Yıkılsın Bu Düzen! Fel Yaskut Ennizam! Arap Ayaklanmaları ve Sonrası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.s.65.

Ortadoğu'nun siyasi ve ekonomik sorunları yeni karşılaşılan bir durum değildir. Uzun yıllardan beri bu coğrafya yoksulluğa ve otoriter yönetimlere alışmıştır. Arap Baharı ile birlikte isyanların çıkmasının başka nedenleri vardır. Bir kere Ortadoğu'da okuma yazma oranları artmış ve mevcut durumdan rahatsız, okumuş ve işsiz gençlerden oluşan bir kitle meydana gelmiştir. Özellikle internet üzerinden sosyal medyanın aktif olarak kullanılması ve benzer sorunların bu platformlardan dile getirilmesi toplumda sorunlara karşı farkındalığı arttırmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki hayat standartlarını görenler, kendi sorunlarının büyüklüğünü daha derinden hissetmeye başlamışlardır. Ekonomik ve sosyal koşulların daha iyi olduğu bir yönetim anlayışına yönelik talepler sürekli artmıştır.¹⁷¹

Arap Baharı ile protestoların başlangıcında gençlerin çok büyük rolü olmuştur. Kefaya Hareketi, 6 Nisan¹⁷² Hareketi gibi çoğunluğu laik ve sol kesimden gençlerden oluşan gruplar, özellikle sosyal medya üzerinden organize olarak devrimden önce çeşitli gösterilere imza atmışlardır. Müslüman Kardeşler'e üye gençler, laik kesimden gelen gruplar ile arkadaşlık kurmaktan çekinmemişlerdir. Her ne kadar Müslüman Kardeşler'in ileri gelenleri bu tip hareketlere şüphe ile yaklaşıyorlar da, genç Müslüman Kardeşler üyeleri, diğer gruplar ile işbirliği yaparak Mübarek dönemine son verme konusunda oldukça istekliydi.¹⁷³

Arap Baharı kapsamında isyanların çıktığı ülkelerin ortak özellikleri, diktatörlük rejimleri ile yönetilmeleridir. Çok uzun yıllar tek adam rejimleri ile yönetilen bu ülkelerde devlet mekanizması da bu tek adamlara yakın insanlardan oluşmaktaydı. Demokratik yolların tıkalı olduğu bu rejimlerde muhalefetin iktidara gelme şansı neredeyse yoktu. Göstermelik seçimler sonrasında tek adamlar sürekli aldıkları yüksek oylar ile iktidarlarını pekiştirmekteydi. Örnek olarak Mısır'da Mübarek, iktidarı oğlu

¹⁷¹ Dersan, **a.g.m.**, s.21.

¹⁷² 6 Nisan Hareketi için bkz. Samatha Shapiro, "Revolution Facebook-Style", **New York Times**, Ocak, 2009.

¹⁷³ Philip N. Howard ve M.Hussain Muzammil, "The Upheaval in Egypt and Tunisia: The Role of Digital Media", **Journal of Democracy**, No:3, s.5-19.

Cemal'e devretmek için zemin hazırlamaktaydı. Bu durum Ortadoğu'daki Arap halklarında büyük bir öfke birikmesine yol açmıştır.¹⁷⁴

Tunus'ta başlayan gösteriler 25 Ocak 2011'de Mısır'a sıçramıştır. Tahrir Meydanı'nda toplanan kalabalıklar Hüsnü Mübarek'in bir an önce görevini bırakmasını talep etmiştir. Gelen tepkilere dayanamayan Mübarek 11 Şubat 2011'de istifa ettiğini ve görevi orduya devrettiğini açıklamıştır. 11 Şubat'ta Hüsnü Mübarek'in görevi bırakmasından sonra yönetimi Muhammed Hüseyin Tantavi başkanlığında Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi (SKYK) getirilmiştir.¹⁷⁵

Mısır'da Mübarek'in görevi bırakmasından sonra Müslüman Kardeşler ve SKYK, sokaklarda sükunetin sağlanması konusunda hem fikirdiler. Mübarek sonrası ilk altı ayda, sokaklarda asayişin sağlanması hususunda benzer çalışmalar yürütmüşlerdir.¹⁷⁶

Farklı ideoloji ve görüşlere sahip gruplar, her ne kadar Mübarek yönetimine karşı duyulan hoşnutsuzlukta birleşseler de, genel anlamda Mısır'ın sağlam temeller üzerinde yeniden inşası konusunda tam anlamı ile fikir birliği içerisinde değillerdi.¹⁷⁷

Köklü bir geçmişe sahip olan Müslüman Kardeşler, Hüsnü Mübarek sonrasında en önemli iktidar adayı olarak ortaya çıkmıştır. Bununla beraber geçmişte sınırlı da olsa şiddete meyletmesi Batı'nın

¹⁷⁴ Ashley Barnes, "Creating Democrats? Testing The Arap Spring", **Middle East Policy**, 2013, s.20.

¹⁷⁵ Konar Alp Koçak, "Mısır: Demokratikleşme Yolunda İki Adım İleri Bir Adım Geri", **Yasama Dergisi**, Ankara 2013, Sayı:23, s.33.

¹⁷⁶ Anne Alexander, "Brothers-in-arms? The Egyptian military, the Ikhwan and the revolutions of 1952 and 2011", **The Journal of North African Studies**, C.XVI, No.4, 2011, s. 533-554.

¹⁷⁷ Mohammed Moussa, "Protests, Islamism and the waning prospect of revolution in Egypt", **The Journal of North African Studies**, C.XX, No.5, 2015, s. 784-796.

Müslüman Kardeşler'e karşı temkinli davranmasına yol açmıştır. Aynı temkini Mısır'da yaşayan laik gruplarda da görmek mümkündür.¹⁷⁸

B. Oryantalizm Perspektifi'nde Mursi Dönemi Yönetim Şekli

1. Seçim Süreci

Başlangıçta Müslüman Kardeşler kurdukları Özgürlük ve Adalet Partisi ile geniş bir koalisyona katılarak seçimlere girmeye karar vermişti. Partilerin Vafd Partisi ile birlikte birçok seküler partinin katılımı ile Temmuz 2011'de oluşturulan "Demokratik İttifak" platformu, kısa bir süre sonra dağılmaya başlamıştır.¹⁷⁹ Aslında bu platformun oluşmasının en büyük sebebi, partilerin Mübarek döneminin bürokratik yapısından çekinmeleri ve buna karşı bir birliktelik oluşturmak istemeleridir. Yaklaşık 40 parti ile oluşturulan birliktelik, Ekim ayının sonuna gelindiğinde el-Ghad ve el-Karama gibi iki önemli seküler partinin bulunduğu ve Müslüman Kardeşlerin domine ettiği 11 partilik dar bir platforma dönüşmüştür.

%45-50'nin üzerinde tek partiden aday gösterilmeyeceği yönünde bir anlaşmaya varılmış olmasına rağmen bir müddet sonra Müslüman Kardeşler'in, seçimlere katılacak aday listesinde büyük ölçüde kendi üyelerine yer verdiği anlaşılmıştır.

Seçimlere, Mısır'da tansiyonun yeniden yükseldiği bir dönemde gidilmiştir. Normalde seçimlerden sonra başlaması gereken anayasa yazım sürecine yönelik olarak SKYK'nın yayınladığı bir doküman, ordunun anayasa yazım sürecini kendi kontrolü altına alma girişimi olarak değerlendirilmiştir. 18 Kasım'da yeniden protestolar başlamıştır.¹⁸⁰ Sadece

¹⁷⁸ Eugenio Dacrema, "New emerging balances in the post-Arab Spring: the Muslim Brotherhood and the Gulf monarchies", *ISPI Analysis*, No.155, Ocak 2013. s.1.

¹⁷⁹ "Democratic Alliance for Egypt", Egyptian Elections Watch, Kasım 2011, <http://www.jadaliyya.com/>

¹⁸⁰ Yasmine al-Rashidi, "Choosing Egypt's Future", *New York Review of Books Blog*, Aralık 2011, <http://nybooks.com/>.

seçimden bir hafta önce çıkan olaylarda yaklaşık 40 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun zerine birçok liberal parti seçim kampanyalarını askıya aldıklarını açıklamışlar ve seçimlerin ertelenmesini talep etmişlerdir. Tahrir meydanında toplanan kalabalıklar ise ordunun ekmeğine yağ sürecek bu seçim sürecine katılmayacaklarını açıklamışlardır.¹⁸¹

SKYK, seçimlerin ertelenmesi ve iptal edilmesi konusundaki talepleri dikkate almamıştır. Seçimler, %54 katılımıla büyük bir kargaşa olmadan icra edilmiştir. Bütün partiler seçmenleri kazanmak için büyük gayret göstermişlerdir. Ancak, toplum tabanına yayılacak şekilde örgütlenen Müslüman Kardeşler, büyük bir avantaj ile seçimlere girmişlerdir. Müslüman Kardeşler seçmenlerin gönlünü kazanmak için özel ders vermişler, insanların gündelik içlerine yardımcı olmuşlar ve tıbbi yardımlar sağlamışlardır.¹⁸²

İlk bağımsız ve zgr seçiminin sonuçları, Ocak 2012’de açıklanmıştır. Seçimin galibi, kullanılan oyların %43,7’sini alan Müslüman Kardeşler’in siyasi hareketi özgürlük ve Adalet Partisi olmuştur. Selefi grubunun Nur Partisi ise oyların %21,7’sini alarak seçimden ikinci parti olarak çıkmıştır.¹⁸³

Seçimlerden sonra, özgürlük ve Adalet Partisi Genel Sekreteri Muhammad Sa’d al-Katathi Meclis Sözcülüğü’ne seçilmiştir. Meclisteki 19 komitenin 12’sini de özgürlük ve Adalet Partisi kazanmıştır. Selefi Nur Partisi de %25 oyla seçimlerden ikinci parti olarak çıkmıştır. Komitelerin n de Nur Partisi kazanmıştır. Laik görüşe sahip partiler mecliste %20 oranında temsil edilebilmişlerdir.¹⁸⁴

¹⁸¹ Carter Center, “Carter Center Preliminary Statement on the First Round of Voting in Egypt’s People’s Assembly Elections”, <http://www.cartercenter.org>.

¹⁸² Al-Rashidi, “Choosing Egypt’s Future”.

¹⁸³ İsmail Numan TELCİ: “Mısır 2011”, Ortadoğu Yıllığı 2011, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul 2012, s.231.

¹⁸⁴ Zeinab El Gundy, “Freedom and Justice Party Heads Most of Egypt’s Parliamentary Committees”, <http://english.ahram.org.eg/>

Özgürlük ve Adalet Partisi ve Nur Partisi, yeni anayasa yazma ile görevlendirilen 100 kişilik Anayasa Kurulu'nda üyelerin büyük bir kısmını kazanmışlardır. Kurulun yarısı parlamentodan gelenlerden oluşturulmuştur. Geri kalan yarısı ise hukuk uzmanları ve sivil toplum temsilcilerinden oluşturulmuştur. 66 üye İslami gelenekten gelen üyelerden oluşmaktaydı. Diğer görüşleri benimseyenler bu komisyonda yeterince temsil edilmemişlerdir. Kurulda sadece 6 kadın ve 5 Hristiyan bulunmaktaydı. Kurul seçimlerinde de birçok belirsizliğin olduğunun iddia edildiği ortamda liberal ve laik görüşü benimseyen 25 üye kurul çalışmalarını boykot etmiştir.¹⁸⁵

Anayasa Kurulu üye seçimlerinde yaşanan mücadele, İslami kökenli partiler ile laik görüşleri benimseyen partiler arasındaki çatışmayı göstermektedir. Her iki grupta kurul içerisindeki etkinliklerini en üst seviyeye çıkarmaya çalışmışlardır. Özgürlük ve Adalet Partisi ile Nur Partisi üyeleri, seçimlerde elde edilen başarıya göre kurulun oluşması ve azınlığın diktatörlüğüne rehin düşülmemesi gerektiğini savunmuşlardır.¹⁸⁶

Tartışmaların yoğunlaştığı dönemde bir grup avukat ve aktivist, idari mahkemeye başvurarak, yeterli temsil kabiliyeti olmayan Anayasa Kurulu'nun dağıtılmasını talep etmişlerdir.¹⁸⁷

14 Haziran 2012 tarihinde Mısır Anayasa Mahkemesi, seçimle oluşturulan parlamentonun feshedildiğini açıklamıştır.¹⁸⁸ Bu karar ile Cumhurbaşkanlığı seçiminden iki gün önce Mısır Parlamentosu feshedilmiştir. Aynı gün Mübarek döneminin son başbakanı olan Ahmet Şefik'in siyasi yasaklı olmadığına karar vermiştir.

¹⁸⁵185 Erig Trager, "Egypt's Muslim Brotherhood Pursues a Political Monopoly", **Policywatch Brief No.1918**, Nisan 2012, <http://washingtoninstitute.org/>, 03.06.2016.

¹⁸⁶ Erig Trager, "Egypt's Muslim Brotherhood Pursues a Political Monopoly"

¹⁸⁷ Bradley Hope, "Egyptian Constitution Suspended", **The National**, 11 Nisan 2012.

¹⁸⁸ "Anayasa Mahkemesi Parlamentonun İptali Hükmü Kararını Açıkladı" **El Mısıri el Yevm**, <http://www.almazryalyoum.com/node/917501>, 14 Haziran 2012

SKYK, Cumhurbaşkanlığı seçimi ikinci turunda oy verme işleminin tamamlanmasının hemen ardından Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini sınırlayan bazı maddeleri Geçici Anayasa'ya eklemiştir.¹⁸⁹

Mübarek iktidarı bıraktığında Müslüman Kardeşler'in başında bulunan yönetici ekibin büyük bir bölümü hayatının bir bölümünü hapiste geçirdiği için, iktidara talip olma konusunda oldukça temkinli davranmışlardır. Bununla birlikte, Hasan el-Benna tarafından belirlenen amaçları gerçekleştirmeye çok yakın olduklarını düşünen diğer bir grup ise daha aktif bir tutum sergilenmesi gerektiğini ve güç boşluğu oluşan bu dönemde yönetimdeki politik boşluğun Müslüman Kardeşler tarafından doldurulması gerektiğini savunmuşlardır. Mübarek sonrası dönemde Müslüman Kardeşler kendi içlerinde fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Selefî Nur Partisi'nin İslami düzenlemeler yapılması yönündeki ısrarları ve Mübarek dönemi bürokratik yapısının engellemeleri, Müslüman Kardeşler'i benimsedikleri tedrici reformist yaklaşımından uzaklaştırmıştır.¹⁹⁰

Daha önce Müslüman Kardeşler, Devlet Başkanlığı seçimlerine kendi adayları ile gitmeyeceklerini deklare etmişlerdi. Müslüman Kardeşler içerisinde bu konu büyük fikir ayrılıklarına yol açmıştır. Diğer partileri partnerden ziyade rakip olarak gören bazı Müslüman Kardeşler üyeleri, seçimlere kendi içlerinden bir aday ile gidilmesini savunmuşlardır. Reform taraftarı bazı Müslüman Kardeşler üyelerine göre ise daha önce verilen sözün tutulması şarttı. Aksi takdirde Müslüman Kardeşler sözünde durmayan bir grup olarak algılanacaktı.¹⁹¹

¹⁸⁹ Abdullah Aydoğan Kalabalık, "Mısır'da Değişim Süreci ve Anayasa Arayışı", **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, Şubat 2013, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130211160629_seta_analiz_misir_web.pdf, 02.06.2016.

¹⁹⁰ Yasser El-Shimy, "The Muslim Brotherhood", **Adelphi Series**, No.55, 2016, s.453-454.

¹⁹¹ "Muslim Brotherhood Split on Fielding a Candidate in Egypt's Presidential Election", **Los Angeles Times**, Mart 2012.

Müslüman Kardeşler mensubu bir aday ile seçimlere gidilmesi konusu Şura Meclisi'nde oylamaya sunulmuş ve %56 oy ile kabul edilmiştir. Müslüman Kardeşler'in en önemli üyelerinden olan Khayrat al-Shatir, Devlet Başkanlığı adayı olarak belirlenmiştir. SKYK'nın Müslüman Kardeşler'in hükümet kurma çabalarını engellemesi, Müslüman Kardeşler'i kendi başkan adayını çıkarma konusunda teşvik etmiştir.¹⁹² Milyoner bir işadamı olan Khayrat al-Shatir, Büyük Rehber'in dört yardımcısından birisi olarak Müslüman Kardeşler içerisinde oldukça etkindi. Shatir'in aday olarak belirlenmesi, liberal ve laik kesim tarafından Müslüman Kardeşler'in gücü kendi elinde toplama çabası olarak algılanmıştır.

SKYK tarafından atanan yargıçlardan oluşan Başkanlık Seçim Komisyonu aralarında en popüler üç aday olan Müslüman Kardeşler'den Shatir, Selefî aşırı muhafazakar Hazim Abu İsmail ve Hüsnü Mübarek'e yakın olan Ömer Süleyman'ın bulunduğu 10 adayın seçimlere girmesini yasaklamıştır. Müslüman Kardeşler Başkanlık seçimi için aday gösterme şansını kaybetmek istemediği için bu yasaklamaya çok fazla tepki göstermemiştir. Shatir'in yerine Muhammed Mursi aday gösterilmiştir.

Güney Kaliforniya Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan Muhammed Mursi 2000 yılından itibaren Müslüman Kardeşler'in Rehberlik Bürosu'nda çalışmıştır. Ayrıca 2000-2005 yılları arasında Parlamento'da Müslüman Kardeşler Bloku'nun liderliğini yapmıştır. Mursi, Shatir'e göre fikri olarak Müslüman Kardeşler'in eski üyelerine daha yakın durmaktadır.¹⁹³

Başkanlık seçimlerinin ilk turunda katılım %46 olarak gerçekleşmiştir. Muhammed Mursi oyların %24.7'sini, Ahmet Şefik ise oyların %23,6'sını almıştır. Adayların hiçbirisi ilk turda yeterli oy oranına

¹⁹² "Brotherhood to Run for Egypt's Presidency", [http://www. aljazeera.com](http://www.aljazeera.com), Nisan 2016.

¹⁹³ Kristen Chick, "Egyptian Presidential Candidate: Mohamed Mursi of the Muslim Brotherhood", **Christian Science Monitor**, Haziran 2012.

yaklaşmamıştır. İkinci tur seçimlerde katılım oranı %51.9'a yükselmiştir. Mursi oyların %51.7'sini alarak seçilmiştir.

Mursi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi yıllarca rejimin baskısına maruz kalan Müslüman Kardeşler tarafından büyük bir coşku ile karşılanmıştır.

2. Mursi Döneminde İç Politika ve Anayasa Süreci

30 Haziran 2012 yılında göreve gelmesinden beş gün sonra 5 Ağustos 2012 tarihinde Sina'da düzenlenen saldırıda 15 polis hayatını kaybetmiştir. Bu olay sonrasında asker ile Mursi arasında fikir ayrılığı meydana gelmiştir. Ordu Sina Yarımadası'nda olağanüstü hal ilan edilmesini istemiştir. Ancak Mursi bu talebi geri çevirmiştir. 12 Ağustos'ta Muhammed Mursi, gücünü daha da pekiştirmek için Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı, Hava Kuvvetleri Komutanı ve Hava Savunma Komutanı'nı değiştirdi. Mursi, SKYK'nın en geç üyesi olan General Abdulfettah Sisi'yi Savunma Bakanı olarak atamıştır. ABD, Mursi'nin bu atamasından endişe duymamıştır. Çünkü Sisi, ABD Kara Harp Akademisi'nde eğitim görmüş iyi bilinen bir subaydır.¹⁹⁴ Mursi'nin ordunun üst yönetimindeki değişim konusundaki kararı farklı tepkilere yol açmıştır. Bazı kesimler tarafından çok olumlu bir karar olarak algılanırken, bazılarına göre Mursi'nin kendi gücünü arttırma çabası olarak algılanmıştır.¹⁹⁵

Bu karardan hemen sonra Mursi, ordu üzerinde kontrolünü arttırıcı bir girişimde bulunmamıştır. Mısır ekonominin yaklaşık %15'ini elinde tutan ordunun ekonomik kaynaklarına dokunmamıştır. Mursi'nin daha sonra atacağı adımları tahmin etmek zor olsa da, orduyu karşısına alacak

¹⁹⁴ Gregory Aftandilian, "Dilemmas for US Strategy Pitfalls in Egypt", http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/issues/Autumn_2013/2_Aftandilian.pdf, 05.06.2016.

¹⁹⁵ Hessam Sallam, "Morsy, The Coup and the Revolution: Reading between the Red Lines", <http://www.jadaliyya.com/>, 15 Ağustos 2015.

bir girişimde bulunması beklenmemektedir. Mursi için asıl mücadele alanı, Mübarek döneminden kalan bürokratik elitlerdir. Derin devlet olarak adlandırılan bu kesim, Mursi'nin iktidarını tehdit etmekteydi. Mursi için önemli olan bir diğer konu ise, devrimden sonra Mısır halkının güveninin kazanılmasıydı.¹⁹⁶

Mursi Cumhurbaşkanı olarak seçilir seçilmez, insanların özel hayatlarını ilgilendiren konulardan ziyade, toplumun sosyal ve ekonomik sorunlarına çare bulma konusuna odaklanmıştır. Kamu sektöründe çalışanlara %15 oranında bir zam yapmış ve fakir ailelere aylık olarak verilen 33 dolarlık desteği 50 dolara çıkarmıştır. Ayrıca, güvenlik, yakıt, ekmek, çöp toplama ve trafik konularında yaşanan sorunların çözümüne yönelik 100 günlük iddialı bir program açıklamıştır. Kaldırımların ve sokakların temizlenmesi için gençleri teşvik etmek maksadı ile "Memleketi Temizle" kampanyasını başlatmıştır. Ayn Shams Üniversitesi'nde görevli Prof.Dr. Abd al-Latif, Kahire başta olmak üzere diğer şehirlerde yaşanan trafik sorunlarının çözümü için görevlendirilmiştir. Bu alanlarda kalıcı ve işe yarayan bir çözüm üretmek için Mursi'nin daha fazla zamana ve bütçeye ihtiyacı vardı. Ayrıca, hantal Mısır bürokrasini de aşması gerekmektedir. Mısır halkının günlük problemlerine üretilecek çözümlere Mursi'ye istediği halk desteğini sağlayacaktı.¹⁹⁷

Muhammed Mursi'nin uzun dönemde takip edeceği politikaları anlamak çok kolay değildi. Seçim çalışmalarında özellikle vurgu yapılan "Nahda (Rönesans) Projesi" ile İslami bir referans içerisinde yenilenme vaatlerinin çerçevesi tam olarak bilinmemektedir.

Seçilmesinden sadece birkaç hafta sonra katıldığı bir televizyon programında Mursi, insanların kıyafetlerine karışmayacaklarını bildirmiştir. Ayrıca Mursi seçim kampanyaları esnasında Müslüman ve Hristiyanların başkanı olacağını ifade etmiştir.

¹⁹⁶ Wickman, **a.g.e.**, s.247-289.

¹⁹⁷ Wickham, **a.g.e.**, s.247-289.

Kasım 2012 yılında İsrail ile Filistin arasında çatışmalar yeniden başlamıştır. Mursi, Başbakanı'nı, Hamas'ın yanında olduklarını göstermek için Gazze'ye göndermiştir. Diğer taraftan ise direk İsrail ile kendisi temas kurmadan, temsilcileri vasıtası ile Hamas ve İsrail arasında ateşkesin sağlanması için girişimde bulunmuştur. ABD tarafından oldukça olumlu karşılanan bu girişim sonunda Obama Mursi'yi telefon ile arayarak tebrik etmiştir.¹⁹⁸

12 Ekim 2012 tarihinde Mursi görevinden aldığı Başsavcı Abdulmecid Mahmud'u Vatikan'a büyükelçi olarak atandığını açıklamıştır. Karar Mısır kamuoyunda "Cemel Hadisesi" olarak bilinen ve Tahrir Meydanı'ndaki gösterilere atlar/develer ile müdahale edilmesine yönelik davada beraat kararının çıkmasından hemen sonra açıklanmıştır. Bazı kesimler karara büyük tepki göstermiştir. Başsavcı yaptığı açıklamada Mursi'nin kendisini görevden alma yetkisinin bulunmadığını belirtmiştir. 48 saat sonra kararını geri almak zorunda kalan Mursi'ye ve danışmanlarına yönelik, süreci dikkatsiz şekilde yürütmelerinden dolayı bir güvensizlik oluşmuştur.¹⁹⁹

Başsavcının değiştirilmesine yönelik tartışmalar devam ederken Mursi'nin Kasım'da kendi yetkisini artırmaya yönelik aldığı kararlar daha büyük tepkilere yol açmıştır. Mursi'ye karşı geniş katılımlı sokak gösterilerinin başlamasına yol açan kararlar şunlardır:²⁰⁰

- Ayaklanmalar sırasında öldürme ve yaralama olaylarına yönelik davalarını yeniden açılması,
- Mursi'nin göreve başladığı tarihten itibaren aldığı kararların yeni anayasa ve halk meclisi seçilene kadar **değiştirilemeyeceği** ve yargı

¹⁹⁸ Peter Baker and David D. Kirkpatrick, "Egypt's President and Obama Forge Link in Gaza Deal", **The New York Times**, 21 Kasım 2015.

¹⁹⁹ Abdullah Aydoğan Kalabalık, "Mısır'da Değişim Süreci ve Anayasa Arayışı", **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, Şubat 2013, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130211160629_setav_analiz_misir_web.pdf.

²⁰⁰ "Mısır'da Mursi'ye Karşı Eylem Çağrısı", **BBC Türkçe**, 23 Kasım 2012, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121122_mursi_decree.shtml, 01.06.2016.

organları tarafından bu kararlara karşı **herhangi bir hukuki sürecin başlatılamayacağı,**

- Mısır Cumhuriyet Başsavcısının yargı üyeleri arasından devlet başkanı tarafından dört yıllığına seçilmesi ve şu andaki başsavcı içinde geçerli olan 40 yaş kuralının devam etmesi,
- Halk ve Şura Meclisi'nin feshedilemeyeceği,
- 30 Mart 2011 tarihli Anayasa bildirgesinde Anayasa komisyonunun en geç altı ay içinde anayasa taslağını hazırlamalı maddesinin sekiz ay süre içerisinde şeklinde değiştirilmesi,
- Cumhurbaşkanı'nın devrimin amaçlarını korumak için gerekli önlemleri alma yetkisine sahip olması.

Bu kararlardan sonra Mısır'daki karışıklıkların boyutu iyice artmıştır. Müslüman Kardeşler ve Selefiler²⁰¹ kararı olumlu karşılarken, liberal ve sol görüşlüler alınan kararlara çok büyük tepki göstermişlerdir. Anayasa Mahkemesi Başkan yardımcısı Tehani el-Cibali bu karar sonrasında yaptığı açıklamada Mursi'nin cumhurbaşkanlığının artık gayri meşru olduğunu belirtmiştir.²⁰² Çıkan gösterilerde çok sayıda kişi yaralanmıştır. Mursi ise olayların eski rejimi destekleyenler tarafından tertiplendiğini iddia etmiştir. Mursi aldığı bu kararlar ile desteğine ihtiyacı olduğu kesimleri eski rejim taraftarlarının yanına itmiştir. Çıkan gösterilerde 7 kişinin hayatını kaybetmesi ve göstericilerin Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nı çevrelemesi üzerine Mursi aldığı kararları iptal etmek zorunda kalmıştır.

Müslüman Kardeşler'in seçimlerde başarılı olması, gerçek anlamda Mısır'da güçlü olmasına yol açmamıştır. Ayrıca teknik olarak

²⁰¹ Mısır'da Müslüman Kardeşler ve Selefilerin rolü ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Enes Engin, **Mısır'da Yeni Aktörler: Müslüman Kardeşler ve Selefiler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2014.

²⁰² "Mısır Yargısı Mursi'ye Savaş Açtı", 23 Kasım 2012, <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=236079&q=m%C4%B1s%C4%B1r,02.06.2016>.

Mısır'ı yönetme konusunda tecrübe eksikliği hemen göze çarpmıştır. Mısır'ın kırılan demokratik kurumlarını güçlendirme, devlet mekanizmasını reforme etme, acil ekonomik ve sosyal sorunları çözme konusunda, Müslüman Kardeşler'in diğer politik partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının desteğine ihtiyacı vardı. Özellikle laik kesimin desteğini kazanması da, onlarla sağlayacağı uzlaşmaya bağlıydı. İslami geleneğe bağlı olan Müslüman Kardeşler'in, temel değerleri ile çelişen konularda uzlaşmaya gitmesi, özellikle katı muhafazakarlar tarafından ihanet olarak algılanmaktaydı. Müslüman Kardeşler, bir taraftan kendi taraftarlarına değerlerine bağlılığını ıspatlamak, diğer taraftan ise demokrasinin geliştirilmesi gerektiğini savunanların isteklerini karşılamak zorundaydı.

Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra, anayasa komisyonuna üyelerin yarısından fazlasını Müslüman Kardeşler'den oluşturulması ve daha önce verilen sözün aksine, Müslüman Kardeşler mensubu bir kişinin Cumhurbaşkanlığı'na aday gösterilmesi, geniş bir kesimde Müslüman Kardeşler'e karşı güvensizlik oluşmasına yol açmıştır. Muhammed Mursi, seçimleri çok az bir farkla kazanmıştır. Mısır halkının neredeyse yarısından fazlası Mursi'yi desteklememiştir. Her ne kadar ılımlı bir söylem kullansa da, uygulamada bu ılımlı söylemin çok fazla etkisi görülmemiştir. Mursi'nin 2 Ağustos'ta açıkladığı kendi kabinesinde çok az liberal ve seküler üye bulunmaktaydı. Danışmanlarının da neredeyse tamamının Müslüman Kardeşler ile Özgürlük ve Adalet Partisi'nden oluşması, Mursi'nin diğer kesimlerin taleplerini dinlemesini zorlaştırmıştır.²⁰³

2012'nin yaz aylarında Anayasa Komisyonu çalışmalarında ortaya çıkan tartışmalar, Müslüman Kardeşler'in yukarıda ifade edilen çelişki konusunda zorlamıştır. Müslüman Kardeşler, mevcut anayasanın 2. maddesinde bulunan "Şariat'ın prensipleri" ilkesine dokunmayacağını açıklamıştır. Ancak, parlamentonun selefi üyeleri anayasada şariatın daha

²⁰³ Edmund Blair, Paul Taylor and Tom Perry, "How the Muslim Brotherhood lost Egypt", **Routers Special Report-1**, 25 Temmuz 2013, <http://graphics.thomsonreuters.com/13/07/EGYPT-MISTAKES.pdf>, 06.06.2016.

vurgulu bir şekilde ifade edilmesi konusunda baskı yapmışlardır. Tartışmaların hararetlenmesi, komisyonun çalışmalarını tehlikeye sokmuştur. Laik görüşü benimseyenler, anayasada şeriata dair vurgunun artırılması halinde komisyonun hiçbir çalışmasını kabul etmeyeceklerini deklere etmişlerdir.

Müslüman Kardeşler anayasa konusunda çözülmesi zor bir ikilemde kalmıştır. Kendi prensipleri doğrultusunda anayasa yazımında ısrar etmeleri halinde, Mısır'da gerçek iktidar olmaları için gerekli olan toplum desteğinden mahrum kalma riski bulunuyordu.

22 Aralık 2012 yılında yapılan %32.9 oranında katılımın olduğu referandum ile yeni anayasa %63,8 ile kabul edilmiştir.²⁰⁴ 22 Kasım'da Mursi'nin aldığı kararlar büyük bir antipatiye yol açmıştı. Yeni anayasasının bu tartışmaların olduğu bir ortamda sadece %32.9 katılım ile onaylanması, mevcut tartışmaların daha da alevlenmesine yol açmıştır. Bir kere anayasa yazım sürecinde komisyon üyelerinin seçimi dahil, tam manası ile demokratik bir ortam sağlanmamıştır. Mursi ve Müslüman Kardeşler'e şüphe ile bakanların tedirginliklerini artıracak şekilde anayasada dini vurgu ön plana çıkmıştır.

Yeni anayasa ile birlikte dikta rejimlerinin oluşmasının engellenmesi maksadı ile iki dönem kuralı getirilmiştir. Yeni anayasa ile daha da güçlenen Mursi, atadığı bazı kişiler nedeni ile halkın tepkisi ile karşılaşmıştır. Ayrıca, Mübarek dahil eski devlet görevlilerinin yargılanmasını, Cumhurbaşkanı kararlarının anayasa hükmünde olmasını ve Arap Baharı kazanımlarının Cumhurbaşkanının yetkisinde olmasını içeren yeni düzenleme halkın tepkisi ile karşılandığı için geri çekilmek

²⁰⁴ "Mısır Halkı Evet Dedİ", 23 Aralık 2012, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1113487&CategoryID=81>, 04.06.2016.

zorunda kalınmıştır. Ancak bu gibi düzenlemeler Mursi'nin yeni bir Mübarek olduğu yönünde yorumlara yol açmıştır.²⁰⁵

Mısır'da Müslüman Kardeşler'in bir anda iktidara gelmesi Suudi Arabistan'ı tedirgin etmiştir. Müslüman Kardeşler'in diğer Arap coğrafyasındaki benzerleri Suudi Arabistan olarak bir tehdit olarak algılanmaktaydı. Bu nedenle Suudi Arabistan, Mısır'da Müslüman Kardeşler'e karşı olan gruplara her türlü ekonomik ve politik desteği vermiştir. 3 Temmuz'da Mursi'yi deviren askeri darbeye de bu desteği görmek mümkündür.

2011-2013 yılları arasında eski bürokratik yapı Müslüman Kardeşler de dahil olmak üzere İslami gruplar ile işbirliği yaparak devrim ruhunu etkisiz hale getirmiş ve devrimi gerçekleştiren güçleri toplum nezdinde güvenilmez olarak algılanmasını sağlamıştır.

Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanı olarak seçilmesine başlangıçta uluslararası kamuoyunun verdiği tepki pozitif gibi görünmekteydi. Yeni rejim Obama hükümeti dahil, birçok ülke tarafından açıkça desteklenmiştir.

Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanı olduğunda, Mısır ekonomik olarak dibe vurmuştur. Mısır'ın en önemli gelir kaynaklarından olan turizm, meydana gelen gösteriler nedeni ile iyice gerilemiştir. Halkın büyük kesiminde ekonominin tekrar rayına sokulması yönünde bir beklenti mevcuttur. Bununla birlikte Muhammed Mursi'nin ilk hedefi, Hüsnü Mübarek dönemi kalıntılarını ortadan kaldırmak olmuştur. Yapılacak bir anayasa değişikliği ile ordunun hükümet ve yargı organları üzerindeki etkisinin kaldırılması hedeflenmiştir. Selefî Nur Partisi ile yapılan ittifak sayesinde yasama meclisinde üstünlük ele geçirilmiştir.

Oryantalizmin etkisini basın üzerinde görmek her zaman mümkündür. Bununla beraber Batı medyasındaki her eleştiriye haksız

²⁰⁵ Ali Tandoğan, **Arap Baharı Sürecinde Mısır**, Atılım Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s.84.

kabul etmek te doğru olmayacaktır. Burada şartlı bakış ile doğru eleştiri arasında ayrımı yapmak her zaman çok mümkün değildir. Bazı Batı medyasına göre Mursi döneminde yapılan yanlışlar şunlardır;²⁰⁶

- İlk yüz gününde tek taraflı anayasanın değiştirilmesi de dahil olmak üzere olağanüstü yetkiler istemiştir. Ayrıca yargı bağımsızlığı talep etmiştir. Ele geçirdiği güç o kadar fazlaydı ki, bazıları tarafından Mısır'ın "yeni firavunu" olarak adlandırılmıştır.²⁰⁷
- Şeriatı esas alan bir anayasa hazırlamıştır.²⁰⁸
- Medyayı kontrol altına almak için girişimlerde bulunmuştur. Devlet gazetesi parti ile aynı çizgiye gelmiştir. Medyayı kontrol edecek şekilde Müslüman Kardeşler üyesi Salah Abdul Maqoud, Bilgi (Information) Bakanlığı'na getirilmiştir.²⁰⁹
- Bilinen teröristler hapisanelerden salınmıştır.²¹⁰
- Batı tarafından terörist olarak kabul edilen Gazze'deki Hamas'ı desteklemiştir.²¹¹
- Ordudaki üst düzey generallerin yerine kendisine sadık olarak kabul ettiği generalleri getirmek suretiyle orduyu kontrol altına almaya çalışmıştır.²¹²
- Müslüman Kardeşler'e sempati ile bakan bir genel savcıcıyı göreve getirmek suretiyle muhalifleri baskı altına almaya çalışmıştır.²¹³

²⁰⁶ The Clarion Project, "Special Report The Muslim Brotherhood", <http://www.clarionproject.org/sites/default/files/Muslim-Brotherhood-Special-Report.pdf>. 27 Mayıs 2015.

²⁰⁷

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/9697347/Mohammed-Morsi-grants-himself-sweeping-new-powers-in-wake-of-Gaza.html>

²⁰⁸ http://mideastafrica.foreignpolicy.com/posts/2012/12/13/islam_in_egypts_new_constitution#sthash.JlByQrCG.dpbs

²⁰⁹ <http://rt.com/news/press-crackdown-egypt-mursi-996/>

²¹⁰ <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2012/07/release-of-islamists-convicted-o.html#>

²¹¹ <http://www.haaretz.com/news/middle-east/hamas-chief-meets-egypt-s-morsi-in-cairo-hails-new-era-1.452281>

²¹² http://www.nytimes.com/2012/08/13/world/middleeast/egyptian-leader-ousts-military-chiefs.html?pagewanted=all&_r=0

²¹³ <http://english.ahram.org.eg/NewsContentP/1/58934/Egypt/BREAKING-President-Morsi-sacks-prosecutorgeneral.aspx>

- Müslüman Kardeşler'e bağlı kişileri herhangi bir konsensus olmadan önemli görevlere getirmiştir.²¹⁴
- Kiliselere ve azınlıklara karşı düzenlenen saldırılara karşı somut hiçbir tedbir alınmamıştır.²¹⁵
- Katılımın sadece %13.3 olduğu bir referandum ile mutabakata varılmadan anayasayı %63.8 ile halk oylamasından geçirilmiştir.²¹⁶
- İnsan hakları NGO'ları ve onların yabancı destekleri engellenmeye çalışılmıştır.²¹⁷
- Yaygın elektrik kesintileri, artan dış borcu, yükselen fiyatları ve açlığı engelleyememiştir.²¹⁸
- 15 milyon Mısırlı kendisini protesto etmesine rağmen istifa etmemiştir.²¹⁹

Geçmişten gelen ön yargıların da etkisi ile Batı medyasında Mursive Müslüman Kardeşler'e yönelik birtakım olumsuz eleştiriler yöneltilmiştir. Mursi ile birlikte ilk defa iktidara gelen Müslüman Kardeşler'in hemen muhaliflerini baskı altına almaya çalıştığı, yargı ve ordudaki bazı görevlere kendisine yakın isimleri getirerek kadrolaşmaya başladığı öne sürülmüştür. Seçimlerden önce 29 Aralık 2011'de Müslüman Kardeşler'in Genel Rehberi olan Muhammed Badie'nin, "Makul bir hükümet kurmakla başlayan ve İslami bir halifelikle sona eren bir süreç

²¹⁴<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/morsis-provocative-appointments>.

²¹⁵

<http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/58322/Egypt/Politics-/Bishop-Paul-President-Morsi-will-not-attend-new-Co.aspx>

²¹⁶<http://www.hrw.org/news/2012/11/29/egypt-new-constitution-mixed-support-rights>

²¹⁷<http://www.moroccoworldnews.com/2013/06/92988/ngo-law-becomes-test-for-egypts-morsi/>

²¹⁸<http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/07/why-egyptians-are-so-unhappy-with-morsi-in-one-chart/277511/>

²¹⁹<http://www.theguardian.com/world/2013/jun/27/tamarod-egypt-morsi-campaign-opposition-resignation>

ile 1928 yılında Hasan el-Benna ile kuruluşunda ortaya konan nihai hedefi yakınız.” şeklide beyanat verdiği öne sürülmüştür.²²⁰

2013 yılı Muhammed Mursi’ye yönelik halkın tepkisinin arttığı bir yıl olmuştur. Ekonominin kötüye gidişi, yabancı yatırımcıların gelmemesi ve sosyal kargaşaların artması Mursi’ye karşı protestoların daha da artmasına yol açmıştır.²²¹

3 Temmuz 2013 tarihinde ulusal düzeni sağlamak ve uzlaşmayı temin etmek gibi sebepler ileri sürerek seçim ile işbaşına gelen Mursi yönetimine karşı ordunun darbeye bulunması ile birlikte Müslüman Kardeşler zirveden düşmüştür. Abdulfettah Sisi önderliğinde ordu, halkı kışkırtmak ve ölüme sebebiyet vermek suçlaması ile seçilmiş Cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi’yi tutuklayarak cezaevine göndermiştir.

Yapılan darbe ile Arap Baharı’nın tüm kazanımları yok olmuştur. Aslında darbenin yapılacağı yönünde önceden bazı belirtilerin olduğu ancak bunların önemsenmediği yönünde bazı iddialar ortaya atılmıştır. Halk tarafından darbeye çok büyük tepki gösterilmemiştir. Zira, icraatlarından dolayı Mursi’ye ve Müslüman Kardeşlere yönelik protestolar daha önce başlamıştır. Ayrıca, Mısır iç siyasetinde farklı gruplardan ve özellikle el-Ezher imamlarından askeri müdahaleyi darbe olarak değil ülkeyi kargaşa ortamından kurtarma olarak nitelendirmeleri toplumun bazı kesimlerinde Sisi’ye meşruiyet kazandırmıştır.

Darbeden sonra Müslüman Kardeşler tarafından yapılan protestolar oldukça sert bastırılmıştır. Onlarca Müslüman Kardeşler üyesi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca yüzlerce kişi tutuklanmıştır. Mursi’nin yerine

²²⁰ <http://www.egyptindependent.com/news/brotherhood-close-achieving-its-ultimate-goal-says-badie>.

²²¹ Hasan Cemal, “Mısır’ın Önünde Uzanan Uzun İnce Yol”, <http://www.milliyet.com.tr/misir-in-onunde-uzanan-ince-uzun-yol-/siyaset/siyasyazardetay/12.12.2012/1640492/default.htm>, 27 Mayıs 2016.

geçici olarak Adil Mansur'u getiren darbe yönetimi bu şekilde ülkeyi yönetmeye başlamıştır.

Yapılan darbeye Batılı ülkeler tepki göstermemiştir. Batılı ülkeler tarafından yapılan açıklamalarda darbeyi tanımamazlık değil, bir an önce seçimlerin yeniden yapılması vurgulanmıştır. Bu durum da Batı'nın darbeyi dolaylı da olsa onayladığı anlamı çıkmaktadır.

Daha önce Mısır'da demokrasi taleplerini desteklediğini ilan eden ABD, gerçekleştirilen darbe ile ilgili aleyhte bir açıklamada bulunmamıştır. Sadece demokratik seçimlerin bir an önce yapılması gerektiğini söylemek ile yetinmiştir. Mursi'ni ilk ziyaret ettiği ülke olan Suudi Arabistan, darbeyi memnuniyet ile karşıladığını ifade etmiş ve darbe yönetimini destekleyeceğini ilan etmiştir.²²² Bununla yetinmeyen Suudi yönetimi Müslüman Kardeşler'i terör örgütü ilan etmişlerdir. Suudilerin bu tutumunun gerekçesi mezhep farklılığıdır. Zira Vahabi olan Suudi Arabistan Sünni-Selefi olan Müslüman Kardeşleri tehdit olarak algılamıştır.

25 Ocak 2011 yılında büyük bir heyecan ile Mısır'da başlayan gösterilen, halkın beklediği sonucu doğurmamıştır. Mübarek'i iktidardan düşürme kabiliyeti olan tek kurum Mısır Ordusu idi. Hüsnü Mübarek'in görevinden ayrılması ile birlikte Mısır Ordusu, Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi vasıtası ile Mısır'da geçiş dönemini kendi kontrolü altına aldı. Aslında güç, Mübarek döneminde oluşturulan bürokratik yapının elinde kaldı. Çok farklı kesimlerden oluşan muhalefetin ortak hareket edememesini de ilave edecek olursak, halkın heyecanını tatmin eden bir değişimin gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir.²²³

Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi ile birlikte geniş bir kesimde, kendi hayat tarzlarına dokunulacağı ve değiştirmeye çalışılacağı

²²² Gülşah Neslihan Akkaya, "Suudi Arabistan'ın Mısır Aşkı", <http://odak.setav.org/page/suudi-arabistanin-misir-aski/7031>, 27 Mayıs 2016.

²²³ "Change in The Arab World", **Center for International Policy Studies**, University of Ottawa, 2011.

yönünde kuvvetli bir inanış mevcuttu. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Muhammed Mursi, katıldığı televizyon programlarında, Mısırlıların yaşam tarzlarına saygılı olacaklarını ve onların hayat tarzlarını değiştirmeye çalışmak gibi bir niyetlerinin olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte iktidardaki Müslüman Kardeşler'in, laik kesimin beklediği kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik değişiklikleri yapma gibi bir niyeti de mevcut değildi. Çünkü bu tarz değişiklikler, kendi inandıkları değerlere ihanet olarak algılanmaktaydı. Dolayısıyla Müslüman Kardeşler, durumu idare edecek şekilde davranmayı tercih etmişlerdir. Mısır toplumunda kendilerine yönelik Şariat'ı dayatıyorlar algısını oluşturmayacak şekilde bir takım değişikliklere gitmekten kaçınarak, laik kesimin bir takım beklentilerini ise bekleterek yollarına devam etmeye çalışmışlardır.

Bazı kesimlere göre Müslüman Kardeşler geçmişten beri bazı konularda iki dil kullanmaktadır. Çoğu zaman, laik kesime söyledikleri ile kendi tabanlarına söyledikleri birbirleri ile örtüşmemektedir. Mısır'da çoğulculuk ve demokrasinin hakim olmasını isteyen gruplar da bu durum güvensizlik oluşturmaktadır.²²⁴ Müslüman Kardeşler'in parti sözcüsü demokratik değerlere sahip çıkacaklarını ifade ederken, Büyük Rehber Badi, Hasan el-Benna tarafından konulan hedeflere biraz daha yaklaştıklarını ifade etmekteydi. Bazılarına göre, Müslüman Kardeşler'in demokratik sistem içerisindeki kazanımlarını riske atmamak için daha pragmatik bir söylem kullanarak Selefi düşüncelerinden uzaklaşabileceği ihtimal dahilindedir.²²⁵

İsrail ile Mübarek arasındaki özel ilişkiler, aralarında yaptıkları gaz anlaşmasından görülebilecektir. İsrail'e yaptıkları doğal gaz satışı Mısır ekonomisine önemli katkılar sunmaktaydı.²²⁶ Buna karşın Müslüman Kardeşler'in geçmişten beri İsrail ve Yahudiler'e karşı olumsuz tutumu

²²⁴ David Pollack, "Egypt's Muslim Brotherhood and Its Record on Double Talk", **Washington Post**, 26 Ocak 2012.

²²⁵ İbrahim Raymond, "Muslim Brotherhood Declares Mastery of The World as Ultimate Goal", **Jihad Watch**, 12 Ocak 2002.

²²⁶ Bahieldin H.Z. Elibrachy, "An Egyptian View of the Revolution in Egypt", **Israel Journal of Foreign Affairs**, C.V, No.2, 2011, s.31-37.

bilinmektedir. Hatta geçmişte bazı Müslüman Kardeşler üyeleri tarafından Yahudiler, Müslümanları doğal düşmanları olarak tanımlanmıştır. Müslüman Kardeşler'in iktidardayken İsrail ile ilişkileri de merak edilen konular arasındaydı. Mursi ve arkadaşları, İsrail ile geçmişte yapılan anlaşmalar konusundaki çekincelerini ifade etmekle birlikte, yapılan anlaşmalara bağlı kalacaklarını ifade etmişlerdir. Ancak, gelecekte yapılacak bir referandum ile bu anlaşmaların kaldırılması konusunda da açık kapı bırakmışlardır.²²⁷

Müslüman Kardeşler'in pragmatik davranışları Batı ile uyumlu politikalar yürüteceği anlamına gelmemektedir. Esasında, İslami değerlere bağlı olan Müslüman Kardeşler'in belirli prensipler doğrultusunda hareket etme zorunluluğu bulunmaktaydı. Al-Shatir'e göre, Müslüman Kardeşler, İslami değerler ile çelişmediği müddetçe Mısır'ın menfaatleri konusunda gerekli adımları atacaktı. Batılı bazı yazarlara göre buradaki İslami sınırların ne olacağı belirsiz ve yoruma açıktır.²²⁸ Mursi döneminde Müslüman Kardeşler, Batılı politikalara bağlı kalacaklarına dair taahhütleri ile İslami bir düzen için çaba sarf etme idealleri arasında kalmıştır.

Mursi iktidara geldiğinde elinde sihirli bir değnek yoktu. Otoriter bir rejimden iktidarı devraldığında, aynı iktidarın bıraktığı birçok ekonomik, siyasi ve sosyal problemleri de devralmıştır. Birikmiş tüm sorunların Mursi ve Müslüman Kardeşler'in bir anda çözmesini beklemek doğru olmayacaktır. Bununla birlikte Müslüman Kardeşler'in kendilerine karşı güvensizliğin farkında olarak dikkatli adım atması gerekmektedir. Mübarek döneminin yargısı, ordusu ve medyası iş başında iken,²²⁹

²²⁷ Matthew Kaminski, "Khayrat al Sahatar: The Brother Who Would Run Egypt", **Wall Street Journal**, 22 Temmuz 2012.

²²⁸ Matthew Kaminski, "Khayrat al Sahatar: The Brother Who Would Run Egypt", **Wall Street Journal**, 22 Temmuz 2012.

²²⁹ Shahjahan H. Bhuiyan, "Can Democratic Governance Be Achieved in Egypt?", **International Journal of Public Administration**, No.38, 2015, s.496-509.

toplumun diğerk kesimlerini kendisine yabancılaştıracak adımları atmaktan şiddetle kaçınması faydalı olacaktı.

Müslüman Kardeşler devlet yönetimi tecrübesine sahip değildi. Devleti idare edebilecek nitelikte kadroları da tam olarak hazır değildi. Bir anda elindeki tecrübesiz kadrolar ile tek başına iktidara gelmesi ve “derin devlet” ile yalnız mücadeleye kalkışması Arap Baharı sonrasındaki iktidarının sonunu hazırlamıştır. Arap Baharı sonrasında hemen iktidara gelmek yerine, tüm toplumun kabul edebileceği bir isim üzerinde uzlaşmayı tercih etseydi, köklü geçmişi ve toplumun her kesimine yayılan bağlantılarını kullanarak Mısır’ın geleceğinin inşasında daha fazla olumlu rol alabilirdi.

3. Mursi Dönemi Mısır Dış Politikası

Mısır, 1.3 milyar dolar ile Ortadoğu’da İsrail’den ardından ABD’den en fazla yardım alan ülkedir. Sisi tarafında yapılan darbeden sonra Obama yönetimi net ifadeler kullanmaktan kaçınmıştır. Eğer Obama olanları darbe olarak nitelemiş olsaydı, ABD yardımları Kongre tarafından otomatik olarak kesilecekti. 3 Temmuz sonrasında Obama yaptığı açıklamada, hiçbir kişi ve grubu desteklemediğini ifade etmiştir. Ayrıca, askerler tarafından yönetime el konulmasını endişe ile karşıladıklarını ve bir an önce yapılacak demokratik seçimler ile ülke yönetiminin tekrar sivillere bırakılmasını arzu ettiklerini belirtmiştir. Mursi’nin yapılan demokratik seçimle iş başına gelmiş olmasına rağmen, Mısır halkının endişelerine hak verdikleri ifade edilmiştir.

Mursi’nin bir darbe ile indirilmesi ABD yönetimini ikilemde bırakmıştır. Çünkü Mursi seçimle iş başına gelmiş bir siyasetçidir. ABD yönetiminin yapılan darbeyi açıkça desteklemesi halinde, “demokrasi” söyleminin sadece İslami gelenekten gelmeyen kesimler için geçerli olduğuna dair eleştirilere maruz kalacaktı. Ayrıca, Mısır’ın en köklü

hareketlerinden birisi olan Müslüman Kardeşler'i kendisine yabancılaştıracaktı. Diğer taraftan ideolojik olarak kendisine daha yakın olan seküler kesimlerin taleplerini görmezden gelerek sadece Müslüman Kardeşler'i desteklemesi halinde, daha büyük bir kesimde hayal kırıklığına sebep olabilecekti. ABD, yaklaşık 30 yıl boyunca Mısır ile stratejik seviyede ilişkiler kurmuştur. Özellikle Mısır'ın üst düzey askeri yetkilileri ile sıkı iletişim kanalları mevcuttur.

Mursi'nin dış politika önceliği, Mısır'ın bölgesel ve daha sonra küresel bir aktör olacak şekilde adımlar atmaktır. 7 bakan ve 80 iş adamı ile birlikte Çin'e yaptığı ziyaret ile Tahran'daki Bağlantısızlar Toplantısı'na iştirak etmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Mursi'nin ilk yurtdışı ziyaretleri ABD veya AB'ye gerçekleşmemiştir. Bunun yerine Etiyopya, Suudi Arabistan, Çin ve İran'ı ziyaret etmeyi tercih etmiştir.

Etiyopya'da katıldığı Afrika Birliği Zirve Toplantı'sında Afrika'nın Mısır için önemini vurgulamıştır. Nil Nehri ile ilgili sorunlar hala devam ederken, Mursi 1995 yılından beri Afrika Birliği Zirvesi'ne katılan ilk Mısır Cumhurbaşkanı olmuştur.²³⁰

İslami bir gelenekten gelmesi nedeni ile Mursi'nin özellikle Batı ile ilişkileri merak edilmekteydi. Genel anlamda Mursi, pragmatik bir yaklaşım ile Batı ile ilişkileri kurgulamaya çalışmıştır. Birleşmiş Milletler toplantısı için gittiği ABD'de, ABD'li ve AB yetkilileri ile temaslarda bulunmuştur. Ayrıca Brüksel, İtalya ve Almanya'ya gerçekleştirdiği ziyaretlerde, AB ile yapıcı ilişkiler kurmanın yollarını aramıştır.²³¹

Mursi'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları oldukça dikkat çekicidir. Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ziyarette, Ortadoğu'nun en önemli iki Arap devleti arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelik teşebbüslerde

²³⁰ "Back to Africa: Egypt's Morsi Arrives in Addis Ababa Sunday", **Al Ahram Online**, 16 Temmuz 2016, <http://english.ahram.org.eg/NewContent/1/64/63058/Egypt/Politics-/Back-to-Africa-Egypt's-Morsi-arrives-in-Addis-Ababa.aspx>, 02.06.2016.

²³¹ Mehmet Özkan, "Mısır Dış Politikası Nereye", **Yeni Şafak**, 18 Kasım 2012.

bulunmuştur. İran Devlet Başkanı Ahmedinejat ile görüşmüş ve Ahmedinejat İslam Konferansı Örgütü Toplantısı kapsamında Kahire'ye iade-i ziyarette bulunmuştur. İlave olarak Mursi, Suriye'deki çatışmaları sonlandırmak için Türkiye, İran ve Mısır arasında bir mekanizma kurulması yönünde teşebbüslerde bulunmuştur. Her ne kadar amacına ulaşmasa da Ortadoğu'daki en önemli üç aktörün aynı masa etrafında bölgesel sorunları tartışabilmesi, Ortadoğu'nun geleceği açısından önem arz etmektedir.

Kasım 2012 yılında İsrail'in Gazze'ye saldırması Mursi'yi ikilemde bırakmıştır. Mısır yönetimi bu konuda çok fazla sesini yükseltmemiştir. Henüz daha yeni iktidara gelen Mursi yönetiminin, İslami geçmişinden dolayı kendisine şüphe ile bakıldığı bir ortamda Hamas'ı açıkça destekleyen ve İsrail'i kınayan politikalar yürütmesi pragmatik bir tutum olmayacaktı. Mursi, İsrail ve Gazze arasında ateşkesi sağlamak için büyük çaba sarfetmiştir. İlk defa bölgesel bir sorunda Mısır aktif bir rol üslenmeye çalışmıştır.²³²

Mursi döneminde Mısır'ın dış politikada etkin olmasını beklemek realist bir davranış olmayacaktır. Arap Baharı sonrasında henüz iç politikada taşlar tam olarak yerine oturmamışken, bölgesel sorunlarda Mısır'ın liderlik etmesi beklenemezdi. İç politikada ekonomik ve sosyal sorunların çözülmesi, yeni anayasa çalışmaları, ordunun siyaset üzerindeki vesayetinin kırılması gibi önemli konular aynı zamanda dış politikanın seyrini belirleyecekti.

Mursi döneminde Mısır'ın dış politikasında radikal değişiklikler görülmemiştir. Hamas ile ideolojik yakınlığına rağmen, pragmatik bir tutum sergileyen Mursi, İsrail ve Hamas ile ilişkilerinde dengeyi korumaya özen göstermiştir. Ekonomik olarak kötü durumda olan Mısır için alacağı dış

²³² Mehmet Özkan, "Egypt's Foreign Policy under Mohamed Morsi", **Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Mart 2015, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201331_oanalizmart.pdf, 02.06.2016.

yardımlar son derece önemliydi. Suudi Arabistan 4 milyar dolar, Türkiye 2 milyar dolar ve IMF 4.8 milyar dolar yardım vermeyi taahhüt etmiştir. Mısır ekonomisinin düzelmesi ve dolayısıyla Mursi'nin iç politikada gücünün artması için dışarıdan alınacak yardıma ihtiyaç duyulmaktaydı. Diğer taraftan iç politikada milliyetçi ve Selefi söylemlerin Batı ile ilişkilerin koparılması ve tam bağımsızlığın kazanılması yönündeki söylemleri, özellikle Batılı ülkeler tarafından şüphe ile karşılanılmaktaydı.²³³

Mursi'nin dış politikada elini zayıflatan diğer bir unsur ise iç politikada Müslüman Kardeşler ve Selefi gruplar ile bağıydı. Mursi, aşırı İslamcı birçok kişinin cezaevlerinden çıkmasının önünü açmıştır. Mursi için iç politikadaki İslamcı talepler ile dış politikada gerekli pragmatik tutum arasındaki dengeyi tutturmak oldukça zor olmuştur. Dış politikadaki son handikap ise ordu ve dışişleri bakanlığı gibi önemli devlet kurumlarının tam anlamıyla Mursi'yi desteklememesi ve kendi ajandalarına uygun olarak nispeten bağımsız hareket etmesiydi.²³⁴

Enver Sedat döneminden itibaren Mısır, dış politikada SSCB'den ziyade Batı'ya yönelmeyi tercih etmiştir. ABD ve AB, Mursi döneminde demokratikleşme çabalarının devamını beklemesine rağmen, iç politikada atılan bazı adımlar Müslüman Kardeşler ile Batılı ülkeler arasında ciddi güvensizliklerin girmesine neden olmuştur. Mursi, kısa süren iktidarında planladığı ABD ziyaretini gerçekleştirememiştir.

Mursi, Mısır'ın uluslararası arenadaki konumunu güçlendirmek için 2012-2013 yılları arasında BRICS ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çaba göstermiştir. Gerçekleştirdiği ziyaretlerde bu ülkeleri, BRICS'e Mısır'ın

²³³ Jannis Grimm ve Stephan Roll, "Egyptian Foreign Policy under Mohamed Morsi", **German Institute for International and Security Affairs**, Kasım 2012, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2012C35_gmm_rll.pdf, 01.06.2016.

²³⁴ Abdel Monem Said Aly, "Post-Revolution Egyptian Foreign Policy", **Crown Center For Middle East Studies**, Kasım 2014, <http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB86.pdf>, 02.06.2016.

alınması konusunda ikna etmeye çalışmasına rağmen, kötü ekonomik durumu ve Müslüman Kardeşler'in ideolojik duruşu nedeni ile bunda başarılı olamamıştır. Özellikle iş politikada aşırı İslamcı ile sorunlar yaşayan Rusya, Mısır'ın BRICS'e katılmasına sıcak bakmamıştır.²³⁵

²³⁵ Aly, **a.g.m.**, s.4.

SONUÇ

Ortadoğu coğrafyası dinamik fay hatları üzerinde bulunmaya devam etmektedir. Batı tarafından “Doğulu” olarak tanımlanan insanların geçmişte ve günümüzde yaptıkları hatalar ve ihmaller, dış müdahaleleri beraberinde getirmiş ve yıllarca karışıklıkların hüküm sürdüğü bir coğrafya haline gelmiştir. Arap Baharı ile başlayan sürecin bu kargaşayı sona erdirerek yeni ve güzel bir dönemin başlangıcı olacağı yönündeki beklentiler ise şimdilik hayalin ötesine geçememiştir.

Toplumlar sürekli devinim halindedir. Ortadoğu coğrafyası da bundan muaf değildir. Yükselişler, çöküşler ve tekrar yükselişler birbirini takip etmektedir. Geçmişte büyük umranların kurulduğu Ortadoğu’daki fikri duraklama, Avrupa’nın Rönesans ve Reform hareketleri ile aydınlanması ile aynı çağlara denk gelmektedir. Kendisini yenileyemeyen ve her anlamda üretim kapasitesi düşen Doğu karşısında Batı yükselişe geçmiştir. Batı’nın yükselme anlayışından dolayı bu süreç Doğu’nun aleyhine işlemiştir. Din adamları, politikacıları, tüccarları ve diğer alanlarda çalışan insanları ile birlikte yoğun bir şekilde Doğu’yu tanımaya çalışan ve bu tanınmasını kendi menfaat ve çıkarları doğrultusunda yönlendiren Batı, teknolojik üstünlüğü ile gerçekleştirdiği Sanayi Devrimi ile Doğu üzerinde tartışmasız bir üstünlük kurmuştur.

Oryantalizm bu süreci besleyen en önemli enstrüman olmuştur. Doğu hakkında zaman içerisinde topladığı muazzam bilgi birikimi ve ekonomik üstünlüğü ile Batı, Doğu’yu “yönetme” hakkını ele geçirmiştir. Londra’da bulunan British Museum, Doğu hakkında elde edilen bilginin çapı hakkında çok önemli ip uçları vermektedir. Oryantalizm, saf ve iyi niyetli bir araştırmalar bütünü olmamıştır. 19 yüzyılda ve 20. yüzyılın ortalarına kadar İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupalı devletlerin politikaları ile şekillenen Oryantalist bakış açısı, II. Dünya Savaşı ile birlikte ABD’nin politikaları ile şekillenmeye başlanmıştır.

Oryantalizm sayesinde, politika ile akademik çalışmalar arasında bir bir bağ kurulmuştur. Başka bir ifade ile politik çerçeve içerisinde bir akademik çalışmalar bütünü oluşmuştur.

Edward Said'in ifade ettiği Oryantalizm anlayışında Doğu masum gibi algılanmaktadır. Çıkarıcı ve menfaatçi Batı'nın, Makyavelist politikalar ile Oryantalizm vasıtası ile Doğu'yu şekillendirmesi söz konusudur. Ancak bu tam olarak gerçek resmi yansıtmamaktadır. Doğu'nun medeniyet olarak durgunluğa girmesi, okuma ve araştırma isteğini kaybetmesi, yavaş yavaş kendi değerlerinden uzaklaşması, içinde bulunduğu çağın gereklerini tam olarak anlayamaması, Batı'ya suistimal edeceği bir alan bırakmıştır. Bu alanı çok iyi bir şekilde değerlendiren Batı, 19 yüzyılda fiili işgaller ile tam anlamı ile Doğu üzerindeki hakimiyetini kurmuştur.

Batı'nın kurduğu hakimiyet anlayışı sömürgeciliğe dayanmaktadır. Kibirli bir medeniyet olarak tarif edebileceğimiz Batı medeniyeti, Doğu'yu kendi gerçekliği ile kabul etmemiş ve O'nu dönüştürmeye başlamıştır. Daha çok rızaya dayalı gerçekleşen bu dönüşüm de, Batı, çıkarlarının tehlikeye düştüğünü fark ettiğinde güç kullanmaktan çekinmemiştir. Doğu dünyasındaki Batılılaşma ve modernleşme hareketlerini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

20. yüzyılın ortalarına doğru, fiili işgaller yerini, Batı'ya müzahir politikalar güden idareciler vasıtası ile Doğu üzerindeki hakimiyet devam etmiştir. Doğu dünyası bu süreçte tamamen tepkisiz kalmamıştır. Oryentalist bakış açısı ile özellikle İslamiyet'e yöneltilen eleştiriler ve Batı'nın hayat tarzı ile Doğu'nun içerisine yerleşmesi, İslamiyet'in bir kurtuluş reçetesi olarak sunulmasını pekiştirmiştir. Cemalettin Afgani ve Muhammed Abduh'un fikirleri ile başlayan bu hareket 20. yüzyılda "Siyasal İslam" olarak karşımıza çıkmıştır.

İslamcılara göre, Doğu'nun içinde bulunduğu durumun başlıca sebebi İslami değerlerden uzaklaşılmasıdır. Buradaki kast edilen İslamiyet, Asr-ı Saadet döneminde yaşanan İslamiyettir. Müslümanların

kendilerini bu anlamda sorgulamaları gerektiği ve İslamiyet etrafında kenetlenerek Batı'nın her alandaki istilasına karşı cevap verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bazı İslamcılar, Batı'nın bütün değerlerine karşı çıkarken, başta Afgani ve Abduh olmak üzere bazıları, Batı'nın iyi yanlarını alıp, bunu İslamiyet ile birleştirmek suretiyle hareket edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Geçmişten günümüze İslamcı hareketlerin en önemli temsilcisi olan Müslüman Kardeşler, Oryantalizm'e birinci derecede maruz kalan Mısır'da İngiliz işgali devam ederken, Hasan el- Benna tarafından kurulmuştur. Kurulduğu yıllarda Mısır, Oryantalizm'in öncülüğünde Batı'nın sömürge politikalarına en fazla maruz kalan ülkelerin başında gelmekteydi. O yıllarda ekonomik durumu son derece kötü olan Mısır'da, her alanda İngilizlerin hakimiyeti hissedilmekteydi.

Müslüman Kardeşler kurulduğu yıllar itibariyle daha çok sosyal ve hayır faaliyeti yürüten bir örgüt mahiyetindeydi. Hasan el-Benna'nın fikirlerini, hitabeti ve karizması ile topluma sunması ile birlikte, mevcut durumdan rahatsız olan muhafazakar kesim Müslüman Kardeşler etrafında toplanmaya başlamıştır. Kısa bir süre içerisinde üye sayısının yüzbinlere ulaşması ile birlikte Müslüman Kardeşler, Mısır politikasında da etkin olmaya başlamıştır.

Müslüman Kardeşler daha önce ifade edildiği gibi tek tip düşünceye sahip insanlardan oluşmamaktadır. Selefi düşünceye sahip insanlar ile Batı ile daha yakın temas kurulması gerektiğini düşünen insanlar bir arada bulunmaktadır. Özellikle Batı ile ilişkileri, Müslüman Kardeşler için birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bir taraftan Asr-ı Saadet döneminde olduğu gibi saf İslamiyet'in hakim olduğu bir idare düzeni kurma ideali benimsenirken, diğer taraftan ise bu idealler ile zaman zaman taban tabana çelişen uygulamaları da sindirmesi gerekmiştir.

Mesela alkol ve tütün kullanımı Müslüman Kardeşler tarafından kabul edilebilecek bir durum değildir. Ancak, alkol ve tütünün tamamen yasaklanması ve bunları kullananların cezalandırılması Batı'nın demokrasi anlayışına ters düşmektedir. Boşanma ve miras konularında İslamiyet'teki kadın hakları ile Batılı sistem içerisindeki kadın hakları birbiri ile çelişmektedir. Müslüman Kardeşler İslamiyet ile çelişen uygulamaları kabu etmeleri kendi inandıkları değerlere tezat düşmektedir. Tam tersine yapılacak müdahaleler ise hem iç kamuoyunda, hem de Batı toplumlarında özgürlüklere müdahale olarak kabul edilmektedir.

Oryantalizm'in Doğu ile ilgili olumsuz algı oluşturmada kullandığı en önemli yöntem önde gelen belirli isimlerin Batı karşıtı söylemlerini sürekli tekrarlamaktır. Bu kapsamda, Hasan el-Benna ve özellikle Seyid Kutub'un Batı hakkında kullandığı negatif ifadeler Oryantalist yazarlar tarafından sıkça kullanılmıştır. Batı ile işbirliğini savunanların seslerinin bastırılmasına yol açan bu yöntem sayesinde Batı medyasında Müslüman Kardeşler radikal bir grup olarak tanıtılmıştır. Bununla birlikte fikri temelleri açısından Müslüman Kardeşler'in Batı'ya sempati ile baktığını söylemek güçtür.

Müslüman Kardeşler'in Mursi döneminde başarısız olmasının önemli nedenlerinden birisi, yıllardır "Siyasal İslam" aleyhinde üretilen korkuların önemli bir kesimi etkisi altına almış olmasıdır. "Siyasal İslam"ı benimseyen Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi ile birlikte kişi hak ve hürriyetlerinde büyük kısıtlamaların yaşanacağı konusunda yaygın bir endişe toplumda mevcuttur.

Mursi döneminde Müslüman Kardeşler genel resmi tam olarak doğru okuyamamışlardır. Özellikle seküler kesim kendilerine şüphe ile bakarken, gücü kendi ellerinde toplamak istediklerini gösteren bazı düzenlemeler yapmaya çalışarak, toplumun bir kısmını yabancılaştırmıştır. Kazandıkları seçim sayesinde artık demokrasi adına geri dönüş olmayacağını düşünmüşlerdir. Ancak Mübarek döneminin bürokratik yapısına çok fazla dokunamamışlardır.

Müslüman Kardeşler kendi içerisinde de izlenecek yol haritası konusunda görüş birliği içerisinde olamamışlardır. Özellikle Müslüman Kardeşler içerisindeki radikal görüşteki gruplar, Müslüman Kardeşler'in demokratik değerlere karşı izleyeceği tutum konusunda soru işaretleri bırakmıştır.

Müslüman Kardeşler'in katı hiyerarşik yapısını da, Mısır'ın değişen sosyolojik yapısına uyumunu zorlaştırmıştır. Müslüman Kardeşler'in başarılı olması toplumda sağlayacağı konsensüse bağlıydı. Ayrıca, organizasyon olarak daha şeffaf olacak şekilde kendi içerisinde reform yapması beklenmekteydi. Bu şekilde, devrim ile ortaya çıkan demokratik değerlere sahip çıkılması isteğine cevap verebilecekti.

Diğer önemli bir faktör ise, her ne kadar Mübarek başkanlıktan ayrılrsa bile yaklaşık 30 yıl süren iktidarı boyunca atadığı üst düzey bürokrat, asker ve yargıçlar mevkilerini korumaktaydılar. İktidar ama muktedir değil sözü ile ifade edilen durum yıkılan diktatörlüğün bazı kurumlar vasıtası ile mevcudiyetini devam ettirmesi ile açıklanmaktadır.

Müslüman Kardeşler, Mübarek döneminin otoriter yönetimini değiştirmek yerine, onu ele geçirerek kendi ideal ve prensiplerini dayatmayı tercih etmiştir. Mübarek'in görevi bırakmasından sonraki konjonktürde Müslüman Kardeşler gücü hemen ellerine geçirmek için acele etmemişlerdir. Anayasa çalışmalarına tüm politik görüşlerin katılmasını desteklemişlerdir. Bu ortamda yazılabilecek bir anayasa muhtemelen daha kapsayıcı olacaktı. Sivil-asker işbirliği, politik özgürlük ve demokrasi konusunda tüm kesimlerin mutabık kalabilecekleri bir anayasa yazmak mümkündü. Ancak Müslüman Kardeşler ve diğer İslami gruplar, anayasada istediklerini tam olarak görememekten tatmin olmayacaklardı. Daha sonraki süreçte Müslüman Kardeşler'in ön plana çıkması ve diğer grupları tedirgin edecek şekilde bazı adımlar atmaları, daha sonra rejimin hedefi olmalarına yol açmıştır.

Ordu, polis ve yargı içerisindeki bürokratik yapı ile Müslüman Kardeşler'in dünya görüşlerinin uyuşması mümkün değildi. Müslüman Kardeşler'in ise bu bürokratik yapı içerisinde yeri ve bağlantı yoktu. Dolayısıyla eninde sonunda bürokratik yapı içerisindeki derin devlet ile Müslüman Kardeşler'in çatışması kaçınılmazdı. Müslüman Kardeşler, devlet içerisindeki mevcut güç dengesinin bürokratik yapıda olduğunu tam olarak kavrayamamıştır. Toplumun diğer kesimlerinin desteğini alması halinde ancak mücadele edebileceği bu yapıya karşı tek başına kalmayı tercih etmiştir.

Mursi ve Müslüman Kardeşler'in yaptığı bir diğer yanlış ise Mısır'daki devrimi tamamen kendilerine mal etmeleri olduğuna yönelik değerlendirmeler mevcuttur. Mısır'ın demokrasi yürüyüşünde Müslüman Kardeşler ile birlikte hareket eden liberal ve sol kesim, Mursi dönemi ile birlikte kendilerini dışlanmış hissetmeye başlamışlardır. Mübarek'e karşı yapılan protestolar kadar şiddetli olmasa da, Mursi'yi protesto etmek için sokaklara dökülmüşlerdir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Oryantalizm ile ilgili çalışmalarda daha ön plana çıkan ve aynı zamanda Ortadoğu ile ilişkilerini derinleştiren ABD, genel anlamda Müslüman Kardeşler'e çok sıcak bakmamıştır. Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye karşı kullanabileceği bir argüman olarak değerlendirdiği Müslüman Kardeşler ile nispeten ılımlı ilişkiler kurmasına rağmen, Müslüman Kardeşler'e baskı ve şiddet uygulayan otoriter rejimler ile kurduğu iyi ilişkileri devam etmiştir. Özellikle İsrail'in güvenliği bağlamında Müslüman Kardeşler'in tutumu, ABD'de Müslüman Kardeşler'e karşı olumsuz bir bakış açısının hakim olmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak, Oryantalizm, Müslüman Kardeşler'in savunduğu prensipler ve değerler ile ilgili Batı dünyasında çok yerleşmiş ve kökleşmiş önyargıların oluşmasına yol açmıştır. Müslüman Kardeşler'in savunduğu çoğu argüman, özellikle 11 Eylül sonrasında Batı'da neredeyse terör ile özdeşleşmiştir. Mısır'ın içerisinde bulunduğu kaotik ortam, Müslüman Kardeşlerin devlet tecrübesine sahip olmaması, Mübarek dönemi

bürokratik yapının varlığını korumuş olması ve özellikle Batı dünyasında uzun yıllar yapılan Oryantalist çalışmaların etkisi ile Siyasal İslam'a karşı oluşan yerleşmiş ön yargılar, Arap Baharı sonrasında Mursi döneminin çok kısa sürmesine yol açmıştır.

KAYNAKÇA

1. Kitap

- Adib-Moghaddam, Arshin **A Metahistory of The Clash of Civilisation-US and Them Beyond Orientalism**, London, Hurst Publication, 2011.
- Aktaş, Gıyasettin **19.Yüzyılda Ortadoğu'da İngiliz-Fransız Rekabeti**, Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, s. 4
- Alp, İlker **Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Meselesi**, Edirne, Eser Matbaacılık, 2008, s. 114.
- Armaoğlu, Fahir **Siyasi Tarih (1789-1914)**, İstanbul, Alkım Kitabevi, s. 222.
- Atacan, Fulya **Değişen Toplamlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004, s.48.
- Aydın, Mehmet, "Rasyonel Düşünce ve İslâm Modernizmi", **I. İslâm Düşüncesi Sempozyumu**, Hazırlayan: Mehmet Bekâroğlu, İstanbul, Beyan, 1995, s. 149

- Bahadıroğlu, Ömer **Oryantalizm, İslam ve Türkler**, İstanbul, Toker Yayınları, 2006.
- Baker, Raymond William **Sadat and After: Struggles for Egypt's Political Soul**, Cambridge, Harvard University Press, 1990, s.244.
- Bulut, Yücel **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, İstanbul, Küre Yay., 2006, 6.
- Calvert, John **Sayyid Qutb and the Origins of Radical Islamism**, Columbia University Press, 2010, s. 4-7.
- Canbegi, Halil İbrahim **Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti, Nasıl Geldiler? Niçin Gittiler? Tekrar Gelecekler mi?**, İstanbul, 2013, s. 34-36.
- Cleveland, W. **Batıya Karşı Siyasal İslam**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1991.
- Curtis, Michael **Orientalism and Islam, Thinkers on Muslim Government in The Middle East and India**, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.
- Çağlayan, Selin **Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık**, Ankara, İmge Kitabevi, 2011, s. s.246

- Çaha Ömer **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler**, Ankara, Orion Yayınları, 2003, s.581.
- David, Steven R **Choosing Sides: Alignment And Realignment in The Third World**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1991.
- Davutoğlu, Ahmet **Stratejik Derinlik**, 17.Baskı, İstanbul, Küre Yayıncılık, 2004, s. 119.
- E. Fuller, Graham **Siyasal İslam’ın Geleceği**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2004, s.254-256.
- E. Fuller Graham **A Sense of Siege: The Geopolitics of Islam and the West**, Boulder, CO: Westview Press, 1995, s. 7.
- el-Benna, Hasan **Risaleler**, Çev: Mehmet Akbaş, İstanbul, Nida Yayıncılık, 2008, s.10.
- el-Benna, Hasan **Hatıralarım/Müslüman Kardeşler**, İstanbul, Beka Yayınları, 2007, s.135, 136.
- El-Seyyid Marsot, **A History of Egypt From Arab Conquest to the Present**, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 106.
- Engin, Enes **Mısır’da Yeni Aktörler: Müslüman Kardeşler ve Selefiler**, Yayınlanmamış

- Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2014.
- Erkilet, Alev **Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler**, Ankara, Hece Yayınları, 2004.
- Esposito, John L. **Kutsal Olmayan Savaş: İslamcı Terör**, İstanbul, Oğlak Yayınları, 2003, s.71-73.
- Germaner, Semra, **Oryantalizm ve Türkiye**, İstanbul, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları, 1989, s.9.
- Gerges, Fawaz **American and Political Islam: Clash of Cultures or Clash of Interests?**, Cambridge University Press , New York, 1999.
- Gilsenan, M. **Recognizing Islam: Religionand Society in the Middle East**, İngiltere, Tauris, 1992, s.16.
- Gönültaş, Ezgi **Edward Said'in Eserlerinde Emperyalizm ve Oryantalizm İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2008.
- Graf, Arndt **Orientalism and Conspiracy**, London, Tauris, 2011.
- Graham, T. Allison **Essence of Decision**, New York: Longman, 1999.

- Güngör, Erol **İslâm'ın Bugünkü Meseleleri**, İstanbul, Ötüken Yay., 1989, s. 215
- Gürbüz, Hasan **Mısır Özelinde Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Sosyolojik Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, 2014.
- Hentch, Thierry **Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı**, Çev: Aysel Bora, İstanbul, Metis Yayınları, 1996, s. 9.
- Hinnebusch, Raymond **Egyptian Politics Under Sedat: The Post Populist Development of an Authoritarian-Modernizing State**, Lynne Rienner Publication, s.50-51.
- İşcan, M. Zeki **Siyasal İslâm (Dinî ve Fikrî Temelleri)**, Erzurum, EKEV Yayınları, 2002, s. 3-4.
- Kalın, İbrahim **İslam ve Batı**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2007, s.17.
- Kara, İsmâîl **Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi**, İstanbul, Risâle Yay. 1987, Giriş, s.XLI
- Kennedy, Paul **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s. 262.

- Kepel, Gilles **Muslim Extremist in Egypt: The Prophet and Pharaoh**, University of California Press, Berkeley, 1993, 41.
- Kepel, Gilles **Peygamber ve Firavun**, Çev: İsmail Bendiderya, Çizgi Yayınları, İstanbul, 1992, s.44-45.
- Kepel, Gilles **Jihad: The Trail of Militant Islam**, Cambridge, Belknap Press of Harvard University, 2002, s. 139.
- Kızılçelik, Sezgin **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, Ankara, Anı Yayınları, 2003, s.11-19.
- Kızıltoprak, Süleyman **Mısır'da İngiliz İşgali: Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s.12-32.
- Kutub, Muhammed **İslam Düşüncesinde Sanat**, Çeviren: Akif Nuri Karcioğlu, İstanbul, 1979, s.10.
- Kutub, Seyid **Yoldaki İşaretler**, Beyrut, International Islamic Federation of Students Organization- IIFSO- Publications (Uluslararası İslam Öğrenciler Federasyonu Teşkilatı Yayınları), 1974, s.65.
- Kutub, Seyyid **Yoldaki İşaretler**, İstanbul, Çev: Murat Hazine, Düşün Yayıncılık, 2013, s.89-92.

- Lia, Brynjar **Müslüman Kardeşlerin Doğuşu**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2000, 42.
- Locakman, Zachary **Contending Visions of the Middle East, The History and Politics of Orientalism**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s.66-99.
- Little, Douglas **American Orientalism-The United States and The Middle East Since 1945**, North Carolina, The University of North Carolina University, 2008.
- Magdoff, Harry **Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm**, İstanbul, KalkedonYayınları, 2006.
- Malik, Enver Ahad **Çağdaş Arap Düşüncesi**, Çeviren: Adnan Cemgil, İstanbul, 1971, s.104.
- Metin, Abdullah **Oksidentalizm: İki Doğu İki Batı**, İstanbul, Açılım Kitap, 2007, s.17-18.
- Mitchell, Ritchard **The Society of The Muslim Brotherhood**, Oxford, Oxford University Press, 1969, s 325-326
- Moussalli, Ahmed **U.S. Foreign Policy and Islamist Politics**, University Press of Florida, Gainesville, 2008, s. 1.
- Mutman, Mahmut "Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batıya Karşı İslam", **Oryantalizm, Hegemonya ve**

Kültürel Fark, (Der: Fuat KEYMAN, Mahmut Mutman ve Meyda YEĞENOĞLU), İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s.25.

N.Rubün, Andrew

“Edward W. Said”, **Oryantalizm Tartışma Metinleri**, Ed: Aytaç Yıldız, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2007, s.25.

Parlakışık, Ahmet

Oryantalizmin Sorunları, İstanbul, İnsan Yayınları, 1998, s.17.

Pinto, Maria de Ceu

Political Islam and the United States, Ithaca Press, UK, 1999.

Ramadan, Abdel Azim

“Fundamentalist Influence in Egypt: The Strategies of Muslim Brotherhood and the Takfir Group”, **In Fundamentalism and The State: Remaking Politics, Economies and Militance**, ed. Martin E.Marty ve R.Scott Appleby, s.152-183.

Roy, Olivier

Siyasal İslam'ın Sonu, Çev: Cüneyt AKALIN, İstanbul, Metis Yayınları, 1992, s.11.

Said, Edward,

Oryantalizm, Çev: Nezihi Uzel, İstanbul, İrfan Yayınları, 1998, s. 18.

Said, Edward

Yersiz Yurtsuz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.64-75.

- Shapiro, Samatha "Revolution Facebook-Style", **New York Times**, Ocak, 2009.
- Sarınay, Yusuf Sünbül **Emperyalizm ve Büyük Hayal**, Ankara, Günce Yayınları, 1999, s.12-13.
- Serdar, Ziauddin **Concepts in The Social Sciences**, Buckingham, Open University Press, 1999, s.77.
- Sıbaî, Mustafa **Oryantalizm ve Oryantalistler**, Çev: Mücteba Uğur, İstanbul: Beyan Yayınları, 1993, s.37.
- Sıddıqî, Mazharuddin "Islamic Modernism", **Islamic Studies**, Islamabad, 1976,s.180-181.
- Sönmezsoy, Selahattin **Kuran ve Oryantalistler**, Ankara, Fecr Yayınları, 1998, s.8-21.
- Springborg, Robert **Mubarek's Egypt: Fragmentation of The Political Order**; Boulder, Westview Press, s.215.
- Sunar, Lütfi "Şarkiyatçılığı Niçin Yeniden Tartışmalıyız", **Uluslar arası Oryantalizm Sempozyumu**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2007, s.29-30.
- Süphandağı, İsmail **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 112.

- Şenol, Serdar **Müslüman Kardeşler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2014.
- Şentürk, Recep **Oryantalizm ve Sosyal Teori, Oryantalizmi Yeniden Okumak Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002, s.45.
- Tandoğan, Ali **Arap Baharı Sürecinde Mısır**, Atılım Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s.84.
- Telci, İsmail Numan “Mısır 2011”, Ortadoğu Yıllığı 2011, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul, 2012, s.231.
- Topçuoğlu Abdullah, **Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm**, Konya, Vadi Yayınları, 1996, s.28.
- Türköne, Mümtaz’er **Cemaleddin Afgânî**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 3.
- Uçarol, Rifat **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s.381.
- Warraq, Ibn **Defending The West- A Critique of Edward Said’s Orientalism**, New York, Prometheus Books, 2007.

Wickman, Carrie Rosefsky **The Muslim Brotherhood-Evolution of an Islamist Movement**, , Princeton University Press, 2013, s.21.

Yavuz, Hilmi **Modernleşme,Oryantalizm ve İslam**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s. 65.

Zakzuk, Mahmud Hamdi **Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşmasının Arka Planı**, Çev: Abdülaziz Hatip, İzmir, Işık Yayınları, 1993, s.7.

2. Makaleler

A. Baker, James III, “Looking Back on the Middle East”,**The Middle East Quarterly**, 1994, <http://www.meforum.org/233/looking-back-on-the-middle-east-james-a-baker-iii>, 07.06.2016.

Aftandilian,Gregory “Dilemmas for US Strategy Pitfalls in Egypt”, http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/issues/Autumn_2013/2_Aftandilian.pdf, 05.06.2016.

Akkaya, Gülşah Neslihan “Suudi Arabistan’ın Mısır Aşkı”, <http://odak.setav.org/page/suudiarabistan-in-misir-aski/7031>, 27 Mayıs 2016.

al-Anani, Khalil “Is Brotherhood with America Possible?” **Arab Insight**, Spring 2007.

- Alexander, Anne "Brothers-in-arms? The Egyptian military, the Ikhwan and the revolutions of 1952 and 2011", **The Journal of North African Studies**, C.XVI, No.4, 2011, s. 533-554.
- al-Rashidi, Yasmine "Choosing Egypt's Future", **New York Review of Books Blog**, Aralık 2011, <http://nybooks.com/>.
- Baker, Peter "Egypt's President and Obama Forge Link in Gaza Deal", **The New York Times**, 21 Kasım 2015.
- Barnes, Ashley "Creating Democrats? Testing The Arap Spring", **Middle East Policy**, 2013, s.20.
- Bhuiyan, Shahjahan H. "Can Democratic Governance Be Achieved in Egypt?", **International Journal of Public Administration**, No.38, 2015, s.496-509.
- Caffery, Jefferson "Colloquium on Islamic Culture and Saeed Ramadan", <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB78/propaganda%20103.pdf>, 06.06.2016.
- Carter Center, "Carter Center Preliminary Statement on the First Round of Voting in Egypt's People's Assembly Elections", <http://www.cartercenter.org>.

- Çakmak, Cenap “Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü mü?”, **Akademik Ortadoğu**, C. II, Sayı 1, s.82.
- Dacrema, Eugenio “New emerging balances in the post-Arab Spring: the Muslim Brotherhood and the Gulf monarchies”, **ISPI Analysis**, No.155, Ocak 2013. s.1.
- Dikici, Erkan “Doğu Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm”, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, C.III, No. 2, Haziran 2014, s.52.
- Dönmez, Rasim Özgür “Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı’ya Karşı Siyasal İslam”, **Uluslararası İlişkiler**, C.I, Sayı 4 (Kış 2004), s. 81-114.
- Elik, Süleyman “Siyasal İslam’ın Yükselişi ve Sönüşü: İslamcılık ve İslamofobi Konusunda Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies**, Volume 8/12, 2013, s.453-456.
- El Gundy, Zeinab “Freedom and Justice Party Heads Most of Egypt’s Parlimentary Comittees”, **http://english.ahram.org.eg/**
- El-Shimy, Yasser “The Muslim Brotherhood”, **Adelphi Series**, No.55, 2016, s.453-454.

- Bahieldin H.Z. Elibrachy, “An Egyptian View of the Revolution in Egypt”, **Israel Journal of Foreign Affairs**, C.V, No.2, 2011, s.31-37.
- Göçer, İsmet “Arap Baharı’nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu Ve Türkiye’nin Dış Ticaret Ve Turizm Gelirlerine Etkileri”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.VI, Sayı 10, 2015,<http://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/file/10/4.pdf>, 04.06.2016.
- Gökbaş, Seval “Çok Kutublu Yeni Dünya Düzeninde Güvenlik Algısı”,<http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniguvenlikalgisi.pdf>,19.04.2016.
- Grimm, Jannis “Egyptian Foreign Policy under Mohamed Morsi”, **German Institute for International and Security Affairs**, Kasım 2012, https://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2012C35_gmm_rll.pdf, 01.06.2016.
- Günay, Bekir “Paris de Bir Osmanlı”, **Kitap Haber**, Sayı 6, 1998.
- Hope, Bradley “Egyptian Constitution Susspended”, **The National**, 11 Nisan 2012.
- Kalabalık, Abdullah “Mısır’da Değişim Süreci ve Anayasa Arayışı”, **Siyaset, Ekonomi ve Toplum**

Araştırmaları **Vakfı,** Şubat
2013,http://file.setav.org/Files/Pdf/20130211160629_seta_analiz_misir_web.pdf,
02.06.2016.

Koçak, Konar Alp “Mısır: Demokratikleşme Yolunda İki Adım İleri Bir Adım Geri”, **Yasama Dergisi**, Ankara 2013, Sayı:23, s.33.

Létourneau, Jean-François “Explaining the Muslim Brotherhood's Rise and Fall in Egypt”, **Mediterranean Politics**, C.XXI, No.2, 2016, s. 300-307.

Lombard, Clark “State Law as Islamic Law in Modern Egypt: The Incorporation of the Sharia into Egyptian Constitutional Law”, **Studies in Islamic Law and Society**, Laiden, Brill, s.126-127.

Mohammed Moussa, “Protests, Islamism and the waning prospect of revolution in Egypt”, **The Journal of North African Studies**, C.XX, No.5, 2015, s. 784–796.

Musallam, Basim “Power and Knowledge:Review Essay”, **MERIP Reports**, No:79, 1979, s. 296-96.

N. Howard, Philip “The Upheaval in Egypt and Tunisia: The Role of Digital Media”, **Journal of Democracy**, No:3, s.5-19.

Orhan, Duygu Dersan “Ortadoğu’nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği”, <http://asbd.atilim.edu.tr/shares/sbedergi/fi>

les/%232_ dersan_orhan(1).pdf, 27 Mayıs 2016.

Özkan, Mehmet

“Egypt’s Foreign Policy under Mohamed Morsi”, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Mart 2015, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201331_oanalizmart.pdf, 02.06.2016.

Sallam, Hessam “Morsy

The Coup and the Revolution: Reading between the Red Lines”, <http://www.jadaliyya.com/>, 15 Ağustos 2015.

Shavit, Uriya

“The Muslim Brothers’ Conception of Armed Insurrection against an Unjust Regime”, **Middle Eastern Studies**, C.VXI, No.2, 2015, s. 600-617.

Tıǧlı, İbrahim

“Mısır’da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler”, Dünya Bülteni AraştırmaMasası <http://www.dunyabulteni.net/file/2011/misirda-sosyal-hareketler.pdf>, 06.06.2016.

Pakize Toprak,

“11 Eylül Sonrasında Ortadoğu’da Din, Terör ve Siyaset: Müslüman Kardeşler Örneği”, **International Journal of Social Science**, No.42, 2016, s.559-573.

- Trager, Erig "Egypt's Muslim Brotherhood Pursues a Political Monopoly", Policywatch Brief No.1918, Nisan 2012, <http://washingtoninstitute.org/>, 03.06.2016.
- Ülken, Hilmi Ziya "Şark Garp Problemi Karşısında İslamiyet", Ankara, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları**, 1964, C. XII, s.26.
- Vidino, Lorenzo "The West and The Muslim Brotherhood After The Arab Spring", **Al Mesbar Studies&Research Center in Colloboration With The Foreign Policy Institute**, Şubat, 2013, s. 2-3.
- Yaramış, Ahmet "Mısır'da İngiliz Sömürge Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)", <http://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11630/3692/121130.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Zahid, Mohammed "Muslim Brotherhood in Egypt & Sudan", **Review of African Political Economy**, C.XXXIII, No.110, 2006, s.693-708.
- Zollner, Barbara "Prison Talk: The Muslim Brotherhood's Internal Struggle During Gamal Abdel Nasser's Persecution, 1952 to 1971", **International Journal of Middle East Studies**, Sayı 39, 411-433.

3. İnternet

“American Imperialism and Orientalism”,
http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/245/8/08_chapter-2.pdf

“Muslim Brotherhood Split on Fielding a Candidate in Egypt’s Presidential Election”, **Los Angeles Times**, Mart 2012.

“Brotherhood to Run for Egypt’s Presidency”, <http://www.aljazeera.com>, Nisan 2016.

“Mısır’da Mursi’ye Karşı Eylem Çağrısı”, **BBC Türkçe**, 23 Kasım 2012,
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121122_mursi_decree.shtml, 01.06.2016.

“Mısır Yargısı Mursi’ye Savaş Açtı”, 23 Kasım 2012,
<http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=236079&q=m%C4%B1s%C4%B1r>, 02.06.2016.

“Mısır Halkı Evet Dedi”, 23 Aralık 2012,
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1113487&CategoryID=81>, 04.06.2016.

The Clarion Project, “Special Report The Muslim Brotherhood”,
<http://www.clarionproject.org/sites/default/files/Muslim-Brotherhood-Special-Report.pdf>. (Son Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2015)

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/9697347/Mohammed-Morsi-grants-himself-sweeping-new-powers-in-wake-of-Gaza.html>

http://mideastafrica.foreignpolicy.com/posts/2012/12/13/islam_in_egypts_new_constitution#sthash.JIByQrCG.dpbs

<http://rt.com/news/press-crackdown-egypt-mursi-996/>

<http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2012/07/release-of-islamists-convicted-o.html#>

<http://www.haaretz.com/news/middle-east/hamas-chief-meets-egypt-s-morsi-in-cairo-hails-new-era-1.452281>

http://www.nytimes.com/2012/08/13/world/middleeast/egyptian-leader-ousts-military-chiefs.html?pagewanted=all&_r=0

<http://english.ahram.org.eg/NewsContentP/1/58934/Egypt/BREAKING-President-Morsi-sacks-prosecutorgeneral.aspx>

<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/morsis-provocative-appointments>.

<http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/58322/Egypt/Politics-/Bishop-Paul-President-Morsi-will-not-attend-new-Co.aspx>

<http://www.hrw.org/news/2012/11/29/egypt-new-constitution-mixed-support-rights>

<http://www.moroccoworldnews.com/2013/06/92988/ngo-law-becomes-test-for-egypts-morsi/>

<http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/07/why-egyptians-are-so-unhappy-with-morsi-in-one-chart/277511/>

<http://www.theguardian.com/world/2013/jun/27/tamarod-egypt-morsi-campaign-opposition-resignation>

[http://www.egyptindependent.com/news/brotherhood-close-achieving-its-ultimate-goal-says-badie.](http://www.egyptindependent.com/news/brotherhood-close-achieving-its-ultimate-goal-says-badie)

